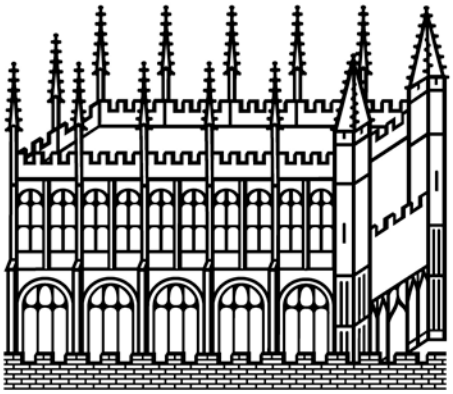

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

مثنوی شاہ بوعلی قلندر۔ عارفانہ مضمون از شاہ بوعلی قلندر۔

مثنوی مولوی رومی۔ نہایت خوشخط چار مصرع ہر شش دفتر مشہور از نتیجہ طبع عرفانی حضرت مولانا جلال الدین رومی بالحاق دفتر ہفتم۔

شرح مثنوی رومی۔ حل المتن بسیط شرح ہی نادر از تصنیفات مولانا عبد العلی ملقب بہ بحر العلوم تین جلد مین۔

ایضاً۔ مسمی بہ لطائف مثنوی تصنیف مولوی عبد اللطیف صاحب۔

ایضاً۔ مسمی بہ مکاشفات رضوی مصنفہ مولوی محمد رضا صاحب۔

مجموعہ کلیات مثنویات۔ مشتملہ بر رسالہ ذیل از حضرت فرید الدین عطار۔

۱۔ رسالہ جوہر الذات۔ ۲۔ رسالہ میلاج۔ ۳۔ رسالہ الٰہی نامہ۔ ۴۔ رسالہ مختار نامہ۔ ۵۔ رسالہ منطق الطیر۔ ۶۔ رسالہ بلبل نامہ۔ ۷۔ رسالہ تزہت الاحباب۔ ۸۔ رسالہ مفتاح الفتوح۔ ۹۔ رسالہ بے سرنامہ۔ ۱۰۔ رسالہ پند نامہ عطار۔

مثنوی سلسبیل۔ در وعظ از حکیم سنائی مین اردو ہوی۔

منطق الطیر۔ نادر مثنوی مخاطبات طرف طیور کے اور جوابات اُنکے مصنفہ حضرت شیخ فرید الدین عطار۔

نظم اللآلی۔ شرح قصیدہ بدء الامالی عربی زبان کا جسکی شرح نظم فارسی حافظ محمد بخش صاحب فریدی نے فرمائی ہی۔

مثنوی بزم وصال۔ معرفت کے مذاق مین عمدہ مثنوی ہی۔

مثنوی شیخ بہلول۔ حکایات اندرز آمیز۔

حدیقہ حکیم سنائی۔ درین کتاب مذاق تصوف مین معدن الجواہر۔ محاسن اخلاق کا بیان مصنفہ ملا طرزی۔

انوار الرحمن لتنویر الجنان۔ ملفوظات حضرت مولانا عبد الرحمن۔

کتب اخلاق و تصوف اردو

جامع الاخلاق۔ ترجمہ اردو اخلاق جلالی۔ بترجمہ مولوی امانت اللہ۔

نکات احسانی۔ دو جلد مین ایک جلد مین نکات اُردو کا بیان دوسری مین نکات فارسی کا مصنفہ حکیم مولوی احسان علی وکیل۔

ذخیرہ سعادت۔ یہ بھاشی بلاس پستک کی دو فصل اول و آخر کا ترجمہ ہی تہذیب و اخلاق مین بترجمہ لالہ لال جی کا کوروی۔

اخلاق سروری۔ مولفہ مفتی غلام سرور لاہوری۔

صد پند سود مند - لقمان حکیم مع چار رسائل
جلی قلم خوشخط -

۱ - رسالہ سعادت نامہ - ۲ - رسالہ خواجہ
عبید اللہ انصاری - ۳ - رسالہ تحفۃ الملوک -
۴ - رسالہ منہاج العارفین -

رسالہ ہدایۃ المومنین الی سلسلۃ الصالحین
نادر کتاب مصنفہ ابو الخیر مولوی معین الدین مشہدی
سرور العباد - شرح قصیدہ بانت سعاد مصنفہ
مولوی حاجی عبد الحافظ محمد نذیر -

پند نامہ عطار - نصائح رموزات تصوف
مصنفہ حضرت شیخ فرید الدین عطار -

کیمیائے سعادت - جو جامع شریعت و حقیقت
ہے مصنفہ امام محمد غزالی رحمۃ اللہ -

اخلاق جلالی - مثنی مصنفہ ملا
جلال الدین دوانی -

اخلاق ناصری - مصنفہ محقق نصیر الدین طوسی
اخلاق محسنی - درسی متداول از ملا حسین
واعظ کاشفی -

گلشن اسرار - رموز تصوف کا بیان مصنفہ
مولوی انور علی -

می باید شنید - لب لباب اندرز و نصائح حکیمانہ
مصنفہ مولوی رفعت علی رفعت -

مکتوبات امام ربانی - تین جلدیں مع
رسالہ ردر روافض - و رسالہ مصطلحات حضرات
صوفیہ اسمیں مکاتیب و ارشادات حضرت
مجدد الف ثانی ہیں -

۱ - جلد - میں اکسو تیرہ مکتوب ہیں جمع کردہ
شاہ یار محمد بموجب ارشاد حضرت -
۲ - جلد - تالیف شاہ عبد الحق -
۳ - جلد - تالیف شاہ محمد نعمان -
مع جلد - رسالہ ردر روافض -
و جلد - رسالہ مصطلحات صوفیہ -

گنجینہ عرفان - بعنوان مذاق اہل تصوف
مصنفہ حضرت شیخ فرید الدین عطار وغیرہ عرفا
رسالہ غوثیہ - مسمی بہ نشاط العشق از ارشادات
حضرت غوث اعظم رح -

یوسفستان محشی - جلی قلم مانند اوسط قلم قطعہ
کمال خوشخط مصنفہ حضرت شیخ سعدی رح -
ایضاً - دو مصرعہ جلی خوشخط -
ایضاً - قلم اوسط -
ایضاً - سہ مصرعہ متن و حاشیہ میں -
ایضاً - مترجم ترجمہ نظم اردو ہموزن شعر
ترجمہ از نتیجہ طبع منشی گوبند پرساد فضا تخلص -
انفاس الاکابر و انوار الاصاغر - دو رسالہ
معرفت و عرفان میں مصنفہ جناب مولوی
محمد نعیم اللہ صاحب -

زہد وارتصا عالم علوم ظاہری و باطنی ملا عبد الرحمن
جامی ست صرف یک نسخۂ اصل کتاب کہ اثر کہنگی داشت
و خطش خوش بما نا خط دلکشا بتوسط جوہر شناس علوم مولوی
محمد یعقوب مہدوی رئیس مقام سنولی پٹ ضلع
دہلی دست بہم داد ازان نقل کاپی برداشتہ بمطابقت آن
بمقام لکھنو محلۂ حضرت گنج مقتل ڈاکخانۂ سرکاری بمطبع
نامی منشی نول کشور بماہ فروری ۱۸۸۳ء مطابق
ماہ ربیع آلاخر سنہ ۱۳۰۰ ہجری علیہ طبع پوشید خدای تعالے
مقبول و مرغوب عالمیان گناد
بمنہ وکرمہ

دو می آنکہ کشد کزلک تیز | بہر اصلاح نہ از سہو ستیز
تر اشد زورق حرف صواب | زند از کلک خطا نقش بر آب
گل کند خار بجا بنشاند | خار را خوب تر از گل داند
باد ش آن خنجر کزلک آثار | قاطع دست تصرف زین کار
حسن مقطع چو بود رسم کہن | قطع کردیم برین نکتہ سخن
ختم اللہ لنا بالحسنیٰ | وہو مولانا ونعم المولے

خاتمۃ الطبع

سپاس بیقیاس بدرگاہ خالق بیچون وبی نمون کہ قدرتش از اندازۂ وہم خرد بیرونست وصنعت متکاثر بجناب جلیلش کہ عاصیان امت بشفاعتش ستگار وصحرائے قیامت از ابر عفوش گلستان ہمیشہ بہارست نام پاکش احمد مجتبیٰ محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من بعد برنظر مرآۃ اثر ارباب بینش وبصر جلوہ نما باد کہ درین اوان مسرت اقتران صحیفہ شنگرف نگار دکتابے بے نغز گفتار در مذاق توحید ورموز تصوف یادگار مسمی بہ مثنوی سبحۃ الابرار چہ سبحہ ایست کہ اگر تسبیح گویان مجامع قدس دست بدستش گردانند می شاید واگر مسبحان محافل انس بانگشتش برشمارند می باید یا چمنستانیست جاوید بہار طریقت نمائی وبہارستانیست نوروزی لباس حقیقت آگاہی کہ از روشنگری طبع ہمایون نکتہ سنج مراتب عرفانی پیر بقعۂ پاک طینتی زبدۂ اہل صلاح وتقوے خوش نشین محفل

راستی شکل قد رعنایش — صدق عکس رخ صبح آرایش
گوشش از حلقهٔ اخلاص گران — دیدهٔ عشق برویش نگران
خندگام زن از دنبالش — بیخود از زمزمهٔ خلخالش
جامی آمد چو بخلخال سخن — از دعا گو هر خلخالش کن
یارب این غیرت حور العین را — شاهد روضهٔ علیین را
از دل و دیدهٔ هر دیده وری — بخش توفیق قبول نظری
خاصه آن در روش فضل دلیر — زان دلیرش شده نام دوشیر
آن یکی در ره دین شیر خدای — وان دگر نیچه بهر صید کشای
چشمش از خوش قلمان روشن کن — خاکش از پاک دمان گلشن کن
از خط خوب کفش پائنده — وز دم پاک طرب زائنده
لیک در جلوه گری عزت و جاه — وارش از دست دو بیباک نگاه
اول آن خامه زن سهو نویس — بسر دوک قلم بیهوده رئیس
بر خط و شعر و قوف ازوی دور — چشمه داران حروف ازوی کور
فصل و وصل کلماتش نه بجای — فصل پیش نظرش وصل نمای
که دو بیگانه بهم پیوسته — که دو هم خانه ز هم گسسته
نقطهایش نه بقانون حساب — خارج از دائرهٔ صدق و صواب
خال رخسار زده بر کف پای — شده از زیور رخ پا آرای
که باعراب شده راه سپر — رسم خط گشته ازان زیر و زبر
گه نوشت ست کم و گاه فزون — گشته موزون رخطش ناموزون
یا بریده یکی از بیخ انگشت — یا فزوده ششم انگشت بمشت
از قلم با دو جدا انگشتش — بلکه انگشت جدا از مشتش

چشم دار دکه بجای رطبش | شهد ریزی ز شهادت لبش
وان نفس کشته بُرود در عرق حیات | تیغ اَنَّ اجلَ اللهِ لآت
کنی از همت رحمت املش | ختم برخیز کتاب اجلش

ختم کتاب و خاتمهٔ خطاب

دامت آثار که این طرفه قلم | دام دلها ز دمی از مشک رقم
نقد عمرست نثار قدمت | نور چشمم ست سواد رقمت
مرغ جانرا است صریر تو صفیر | وز صفیر تو در آفاق نفیر
واسطی نسبت و شامی اثری | تحفهٔ شام سوی روم بری
از کجا پرسمت ای قاصد دل | که عجب سعی و مستعجل
مرکب گرم عنان میرانی | خوان چگان قطره دنان می آرسی
نامهٔ نام فرستادی آرے | خیر مقدم ز کجا می آرسے
این چه نقش ست که ناگاه زدی | پنجهٔ شب برخ ماه زدی
یا قمی بر قد این حور سرشت | حلّه از طرهٔ حورانِ بهشت
این چه حورست درین مرحلهٔ ناز | کرده از دولت جاوید طراز
روی زیباش مه اوج شرف | زلف مشکینش مِنَ اللّیل زلف
جبهه اش فاتحهٔ مصحف نور | بر میانش کمر خیر الامور
هر دو مصراع زوی ابروئے | قبلهٔ حاجت حاجت جوئے
چشمش از کحل بصیرت روشن | نظری لطف بعشاق فگن
طره اش پرده کش شاهد دین | خال او مردمک چشم یقین
لب او مژده ده یاد مسیح | در فسون خانی هر مرده فصیح

بسوی نار چو دست آوردی — حقهٔ لعل شکست آوردی
وز یکی خوشه ز تاک افگندی — تاک را پایه بخاک افگندی
بیخود بهاش چو دهقان می دید — برخود از غصهٔ آن می پیچید
شهریش گفت زمن این تگ و پوی — گر نه بر وفق مراد ست بگوی
گفت من با تو چه گویم آخر — وز تو انصاف چه جویم آخر
نه یکی دانه بگل کاشته — نه نهالی ز گل افراشته
نه ز بیخی ز تو آراسته گشت — نه درختی ز تو پیراسته گشت
نه شد از سیل کفت آبله دار — نشدی غرقه بخون آبله وار
آبدار آریت شبی خواب نبرد — راحت خواب ترا آب نبرد
در دلت نیست جز این اندیشه — کین بخود رسته چو کوه و بیشه
کی ز رنجم شود آگه دل تو — نیست جز بیخبری حاصل تو
رنج همدرد که داند هم درد — شرح آن هست به بی دردان سرد

مناجات در انتقال بخاتمه

ای بلطف انجمن جان آرای — تیغ مهرت چمن دل پیرای
دست جودت ز ازل نخل نشان — تا ابد برسر ما نخل فشان
گرچه از خار ستم مینالیم — زیر نخل تو رطب چینالیم
در رطب ریزیت از نخل کرم — گر کشد خار ستم تیغ چه غم
کلک جامی ست ز نخلت شاخی — ریخته تازه رطب گستاخی
نه سزد زین رطب شهد آمیز — کار محروم حسد جز پرهیز
آن زمان کش ز دواین کلک ز دست — یابد از شاخ رطب ریز شکست

پس زانو نه نشستی یک شب — دیده از خواب نه بستی یک شب
تا کنی گوهری از مخزن غیب — سر فکرت نکشیدی در جیب
تا دهد معنی باریکت روی — ننشستی ز آتش دل حلقه چو موی
رنج این کار ندانی هرگز — نعم این هم نتوانی هرگز
به که از کجرویت خم نزنم — ور دو صد طعنه زنی دم نزنم

حکایت شهری با روستائی که ویرا باغ خوب و بره بود

شهریی شد ز ره دشت بده — تا کشاید ز دلش کشت گره
دید زا بنای دهش دهقانی — برد شش از راه سوی بستانی
باغ آراسته چون باغ بهشت — بلکه ز آراستگی داغ بهشت
میوه ها تازه و تر شاخ بشاخ — روزنی باغ روان کرده فراخ
سیب و امرود بهم مشت زده — قندق از خرمی انگشت زده
نار پستان صنم شاخ انار — سرکش از بوسه و آبی ز کنار
تا گهان کرده درو بر پایه — همچو عالی گهران پر مایه
نخشبیهای وی از گوهر پاک — کرده یاقوت تر آویزهٔ تاک
هر که از فخر دوی کرده صفات — دهنش کرده پر از آب حیات
شهری القصه چو آن باغ بدید — گاو نفسش بچراگاه رسید
می نگرد از پس و از پیش نگاه — همچو گرگی که فتد در رمه گاه
یا چو بادی که ز دشت آید سخت — میوه با شاخ شکستی ز درخت
کندی آنسان ز درختی سیبی — گه رساندی بدرخت آسیبی
ور بر ان سیب نه دستش بودی — کردی از سنگ و کلوخ امرودی

هر ورق را کہ ورق گردانی — گلی دیگر شگفد گر دانے
خواہی آن رونق باغ تو شود — نکہتش عطر دماغ تو شود
خاطر از شوب غرض خالی کن — ہمت از صدق طلب عالی کن
از درون زنگ تعصب بزدای — بر خرد راہ تامّل بگشای
بگذر از قطعہ زنان ہمچو قلم — ہمچو پرکار بجا دار قدم
زن بگرد آوری معنی رای — گرد ہر نقطہ و ہر نکتہ برآی
حق معنی مطلب از ہر حرف — نیک در روبتہ معنی ژرف
غوطہ ناخوردہ بدریا غوّاص — نکند کف صدف گوہر خاص
گرت افتد ز معانیش پسند — یکی از دہ بہمان شو خرسند
بحر ہر چند کہ کان گہرست — صدف او ز گہر بیشترست
اصل معنی ست سنہ تا دانی — در عبارت چو فتد نقصانے
پستہ ہر چند کہ سربستہ نکوست — بہ کہ از مغز در و بروی پوست
عیب گر ہست کرم ور ز پوش — ورنہ بیہودہ چو حاسد مخروش
عیب پوشی ست ز احباب مہم — حبک الشیٔ فیعمی و یصم
عیب جوئی ہنر خود کردے — عیب نادیدہ یکی صد کردی
گاہ بر راست کشی خط گزاف — گاہ بر وزن زنی طعن زحاف
گاہ بر قافیہ کان معمول ست — گاہ بر وزن کہ نامقبول ست
گاہ نابردہ سوی معنی پے — خردہ گیری ز تعصّب بروی
چون تو از نظم معانی دوری — زین قبل ہر چہ کنی معذوری
ہرگز از دل نچکاندی خونی — بہر موزونی و ناموزونی
مرغ تا قافیہ آہنگ نہ شد — خاطرت قافیہ سان تنگ شد

مناجات در انتقال از خود بمطالعه کنندگان

اے رہائی دہِ ہر مہوشی — مُہر بر لب نہِ ہر خاموشے
بہوائے تو سخن کوشیِ ما — بتمنائے تو خاموشیِ ما
گر تو در حرف نہی لطف شگرف — لجۂ ژرف شود چشمۂ حرف
ور بر آفاق زنی جملہ بیم — قاف تا قاف شود حلقۂ میم
بعد تست اصل ہمہ نیکیہا — قرب تو مایۂ یکرنگیہا
دل جامی کہ بود تنگ از تو — عندلیب ست غم آہنگ از تو
بال و پرواز ش ازین نیکی دہ — نکہتش از گل یکرنگی دہ
دور از تعارف دلق اورا — برہان از خود و از خلق اورا
عیبش از بی ہنران ساز نہان — وز کمان ہنرش باز رہان
تا ز عیب و ہنر خود آزاد — زید اندر کنف لطف تو شاد

عقد چہلم در التماس از مطالعہ کنندگان کہ بہ نظر شفقت و نیکوئی نگرند و از طریقہ بدخوئی و بدگوئی درگذرند

اے ز گلزار سخن یافتہ بوی — وز تماشای چمن تافتہ روی
بلبل دل شدہ مشتاق چمن — نکتہ خوان گشتہ ز اوراق سمن
سخن داوراق سخن طی کردہ — رو در اوراق سخن آوردہ
ہر ورق کز سخن انجاست رقم — نسخۂ صحت رنجست و الم
دیدہ بر دفتر جمعیت نہ — الم نفقہ قدر اصحت دہ
باش با دفتر اجلاس جلیس — از خنیہ جلیس و انیس
دفتر شعر بود روضۂ روح — فاتح غنچہ و گلہای صبوح

فتوح

گام بکشا که شگرفان رفتند | یک بیک نادره حرفان رفتند
زود بر گرد چو برخواهی گشت | زین ته حرف که فرصت بگذشت
کیست کز باغ سخندانی رفت | که نه با داغ پشیمانی رفت

حکایت حکیم سنائی رحمة الله که در وقت وفات این بیت ها خواند

باز گشتم از سخن زیرا که نیست | در سخن معنی و در معنی سخن

چون سنائی شه اقلیم سخن | راقم بخشنده تعلیم سخن
خواست گردون که فروشوید پاک | رقم هستیش از تخته خاک
بر سر بستر کین افگندش | همچو سایه بزمین افگندش
لب هنوزش ز سخن پابسته | داشت با خود سخنی آهسته
همدمی بر دهنش گوش نهاد | بحدیثش نظر هوش گشاد
آنچه از عالم دل تلقین داشت | پیشگی بود که مضمون این داشت
که بر اطوار سخن بگذشتم | لیک خالی ز همه برگشتم
بر دلم نیست ز هر پیش و کمی | بجز از حرف ندامت رقمی
زانکه دوریست درین دیر کهن | سخن از معنی و معنی ز سخن
سخن آنجا که شود دام نمای | صید معنی نشود گام گشای
معنی آنجا که کشد دامن ناز | گفتگو را نرسد دست نیاز
سخن آنجا که شود تنگ مجال | مرغ معنی نکشاید پر و بال
معنی آنجا که کند پای بلند | از عبارت نتوان ساخت کمند
پایه قدر سخن چون این است | وای طبعی که سخن آیین است
لب فرو بند که خاموشی به | دل تهی کن که فراموشی به

گاه از مرثیه ماتم داری — وز مژه خون دمادم جاری
که فلان میر و فلان شاه بمرد — ملک و میراث ببد خواه سپرد
به که داری چو نهایت نگران — ماتم خویش بمرگ دگران
بین که چون سهم اجل را قوسی — کرد گردون ز پی فردوسی
با دل شق شده چون خامهٔ خویش — ماند سر زیر ز شهنامهٔ خویش
ناظم گنجه نظامی که بر پنج — عدد گنج رسانید به پنج
روز آخر که ازین مجلس رفت — گنجها داده ز کف مفلس رفت
گرچه میرفت بسحر افسانی — بر فلک دید به خاقانی
گشت پامال حوادث دبه اش — نی صدا شد چو دبه دبه اش
انوری کو دل انوار او — حکمت شعر خرد پرور او
کو ظهیر آنکه چو خضر آب حیات — داشت پنهان چو خضر در ظلمات
هر کمالی که سپاهانی داشت — که بکف تیغ سخن رانی داشت
شد ازین دائرهٔ دیر مسیر — آخر الامر همه نقص پذیر
کرد حرفی که رقم زد سعدی — بر رخ شاهد معنی جعدی
صرصر مرگ چو شد حادثه زای — آمد آن جعد معنبر در پای
حافظ از نظم بلند آوازه — ساخت آئین سخن را تازه
لیک روز و شبش از تشنه کمند — زان بلندی سوی پستی افگند
بخت از دولت مه و گردش سال — میوهٔ باغ خجندی بکمال
لیک باد اجل آن میوهٔ پاک — ریخت در خطهٔ تبریز بخاک
وان دو طوطی که بنوخیزی شان — بود در هند شکر ریزی شان
عاقبت سخرهٔ افلاک شدند — خامشان قفص خاک شدند

بگشا چشم عنایت سوی ایش | وز همه خلق بگردان روی ایش
تا بحر وی خود پردازد | به نصیحت گری خود سازد

عقدسی و نهم در نصیحت نفس خود کاز همه گرفتار تر است به نصیحت سزاوار تر

جامی این پرده سرائی تا چند | چون جرس هرزه درائی تا چند
چند بیهوده کنی خوش نفسی | هیچ نگرفت دلت زین جرسی
ساز بشکست چه افغانست این | تار نگسست چه دستانست این
نامهٔ عمر بتوقیع رسید | نظم احوال بتقطیع کشید
تنگ شد قافیهٔ عمر شریف | دم بدم می شود ش مرگ ردیف
سر بجیبی همه شب قافیه جوی | تمت از معنی باریک چو موی
که شوی سوی مقاصد قاصد | باشی آنرا بقصائد صائد
مدح ارباب مناصب گوئی | فتح ابواب مطالب جوئی
که پئے ساده دلی سازی جا | بر سر لوح بیان حرف هجا
که کنی میل غزل پردازی | عشق باطرفه غزالان بازی
که پئے مثنوی آری زیور | بر یکے وزن هزاران گوهر
که ز ترجیع شوی بند کشائے | عقل و دین را نگنی بند بپای
گاهے از بهر دل غمخواره | سازی از نظم رباعی چاره
گاه با هم دهے از طبع بلند | قطعه قطعه ز جواهر پیوند
که بیک بیت ز غم فرد شوی | مرهم سینهٔ پر درد شوی
که کنی گم بمعما نامے | خواهی از گم شده نامی کامی

گفت آنکس که مقیم دلم اوست — تخم دل کشته در آب و گلم اوست
من و او هم که درین تنهائی — نیست کس را بمیان گنجائی
باز گفتا که درین کاشانه — مر ترا چیست متاع خانه
گفت چیزی که درین خانه مراست — ترس کاری دل از قهر خداست
گر د این خانه چو درمے نگرم — غیر ازین نیست متاعے دگرم
باز گفتا که دهد دور و دراز — مجلسی خوش حسن بصری ساز
وعظ او پرده غفلت بدرد — کاهلی را ز جبلت نبرد
چون سوی مجلس او می نروے — تا از و نکته حکمت نشنوے
گفت نایه بجز بے خردان — حق پرستی بحدیث دگران
اے بدان بنده که در راه خدائے — پند ناصح دهدش قوت پائے
من بهوشیاری خود در کارم — گو مکن مرغ سحر بیدارم

مناجات در انتقال از وصیت فرزند بنصیحت نفس خود

اے مراد دل تنهاشدگان — مونس وحدت یکتاشدگان
مایه صحبت تو تنهائی — سایه وحدت تو یکتائی
فرخ آنکس که بتنهائی ساخت — رخش در عالم یکتائی تاخت
دیده را کحل شهود تو کشید — چون ترا دید دگر هیچ ندید
جز تو مقصود نداند کس را — بلکه موجود نخواند کس را
گر بخواهد ز درت خواهد و بس — ور بکاهد ز نعمت کاهد و بس
از وصال تو بود بالش او — وز فراق تو گداز نالش او
حال چون اینست نکو سلسله ایست — زانچه شد گفته [illegible]

می نگویم سخن از شعر و فنش | که خمش باد زبان از سخنش
گر شه بحر کمن لب تر ازو | ور شود کان مطلب گوهر ازو
کیسه خالی کن ہر پر ہنرست | میل کوری کش ہر دیده ورست
رقم دل کمن این ہندسه را | ره بخاطر مده این وسوسه را
دل که باشد حرم خاص خدای | حیف باشد که شود وسوسه جای
در جوانی گم بے دردی گیر | راه مردی و جوانمردی گیر
ره که باید بجوانے سپری | گر به پیری فگنی رنج بری
نیست کار تو بجز باز پسے | گر بسر منزل پیری برسی
بر ه خدمت درویشان پوی | کحل بینش ز در ایشان جوی
چون ترا بخت رساند بکسے | که ترا از تو رہاند نفسے
دست در دامنش آویز و بکش | دامن از صحبت ہر ناخوش و خوش
ورنه در کسوت یکتائی باش | ساکن کلبهٔ تنہائی باش
رخت آن کلبه کن از ترس خدائے | بنشین امن ز ترس دو سرائے
بند بر خلق در گفت و شنو | قائل و سامع خود ہم خود شو

حکایت امیر المؤمنین حسن رضی الله عنه با آن جوان مسند وی

حسن آن سبط نبی سرّ ولی | طلعتش مطلع انوار جلی
رفت در خانهٔ آن تازه جوان | در ره اہل دل از گرم روان
دید بر خلق خدا دربسته | در ہمه خلق جدا بنشسته
گفت کام تو ز یکتائی چیست | مونس جانت به تنہائی کیست

چون کنی درسنز آموزی روے ‌ ‌ دلی از خوان ادب روزے جوی
فال فرخندگی از مصحف گیر ‌ ‌ مصحف نورفشان برکف گیر
چو ادیبی بقرأت کامل ‌ ‌ لفظش از حسن ادا راحت دل
وحی را کان بتو واصل شده است ‌ ‌ زو چنان گیر که نازل شده است
زان زلالت چو زبان تر گردد ‌ ‌ یاد گیر آنچه میسّر گردد
بعد ازان پشت بعادات رسوم ‌ ‌ روی همدار بتحصیل علوم
حفظ کن مختصرے در هر فن ‌ ‌ گیر خوشبو گلی از هر گلشن
هر سبق را که منی پیش نظر ‌ ‌ تا ندانی ز سر او مگذر
علم دارد طرق گونان گون ‌ ‌ مرد از حد ضرورت بیرون
عمر کم فضل و ادب بسیار است ‌ ‌ کسب آن کن که ترا ناچار است
در ره عشق بمیزان قبول ‌ ‌ هست ادب بی ادبی فضل فضول
پا منه جز بدر استادی ‌ ‌ از کدورات جهان آزادی
مخبر مخبر او هر دو نکو ‌ ‌ بهتر از مخبر او مخبر او
سخنش مایهٔ ادراک شود ‌ ‌ خلقت از صحبت او پاک شود
نه سفیهی نقبش گشته فقیه ‌ ‌ مخبر و مخبر او هر دو گریه
نفس از دو میل بجاه آموزد ‌ ‌ طبع از دو خوی تباه آموزد
در کنی روی سوے خط خط ‌ ‌ بایدت در ره آن سیر وسط
خط که از شائبهٔ حسن تهی ست ‌ ‌ بهرهٔ کاغذ از و رد سیهی ست
خط چنان به ز قلم رانده ‌ ‌ که بیاساید ازو خوانده
در کف نغز خط خوب رقم ‌ ‌ رزق را طرفه کلیدیست قلم
لیک چندان چو قلم رنج مبر ‌ ‌ گفت بیخبر خط بنود هیچ هنر

غایت کار تو نتوان دانست | کنه اسرار تو نتوان دانست
بس که بختیم درین نکته هوس | این قدر شد ز تو دانسته و بس
کانچه آید ز درت در همه باب | عین حکمت بود و محض صواب
وجه آن لیک معین نشود | جز به تعیین تو روشن نه شود
پایهٔ تیره دلان پست زنست | هر کجا روشنی هست زنست
روشنی بخش دل جامی را | کل نشان آب و گل جامی را
زان دلش شمع منور گردان | زین دمش غالیه پرور گردان
تا ازان نور هدایت رسد | یا ازین عطر عنایت بوزد
بر حریفان پسندیدهٔ خویش | خاصه بر مردمک دیدهٔ خویش

عقد سی و هشتم در وصیت فرزند ارجمند ضیاء الدین یوسف حفظه الله عما یوجب التحسر و التاسف

اے نهال چمن جان و دلم | غنچه باغچهٔ آب و گلم
قرة العینی چشمم بتوست | چرخ را کند کنند چشمم ستیز
قوة الظهری و پشتم بتواست | بختم از پشتی تو بی کم و کاست
یوسفی آمده از مصر وفا | لقبت بر سر دین تاج ضیا
سال تو پنج و درین دیر سپنج | از دو پنجاه فزون باد این پنج
زین دو پنجاه ترا صد رنجی | در هنر پنجه کشا بر گنجی
در هنر کوش که زر چیزی نیست | گنج زر پیش هنر چیزی نیست
هنری نی که دهد گنج زرت | هنری از دل و جان رنج برت
وان هنر نیست نصیب همه کس | بهرهٔ زنده دلان آمد و بس

جامه پوشید و ز زین خانه گرفت | ره سوی منظر و کاشانه گرفت
بر زمین ماند از و کیسه زر | از دل سفله زدینی بر تر
پس از و کودکی آمد از راه | جانب کیسه اش افتاد نگاه
از چپ و راست کسی را نه بدید | کیسه بربود و سوی خانه دوید
بعد از آن دید که نابینائی | راه چشمه بعصا پیمائی
آمد و ساخت وضوئی به نیاز | بست بر یکطرف احرام نماز
تا که آن کیسه فرامش کرده | خیر باد خود و خویش کرده
آمد و کیسه بجا باز نیافت | بهر پرسش بسوی کور شتافت
کور با وی سخنی گفت درشت | ز ابرو قهر کنان تیغی و کشت
موسی آن صورت هائل چو بدید | گفت کای تخت گهت عرش مجید
آن یکی کیسه پر زر برده | و آن دگر ضربت خنجر خورده
کیسه آن بود مبر این زخم چراست | پیش شرع و خرد این حکم خطاست
آمدش وحی که ای نکته شناس | کار ما راست نیاید بقیاس
داشت آن کودک نورس پدری | مزد را بهر کسان کارگری
در عمارت گری مرد سوار | کرد یک چند بمزدوری کار
مزد نگرفته بیفتاد و بمرد | مزدوی بود دران کیسه که برد
کور مقتول ازین کوری پیش | ریخت خون پدر قاتل خویش
کشتش امروز پسر بهر قصاص | وز پدر روز جزا داد خلاص

مناجات در انتقال از نصیحت بر عایا بوصیت فرزند

ای ز تو اهل نظر تیر بصر | کارت از قاعدهٔ عقل بدر

سنّت و شرع از و پشت قوی | شرع دان رو بدوی و بلدی
مسجد و منبر از و معمور ست | دین و دولت ز خرابی دور ست
این همه کار گر و کار گرے | نیست جز بهر تو چون در نگری
قدر هر یک که شمر دم بشناس | پیشه کن قاعدهٔ شکر و سپاس
از برائے تو یکے کار گزار | کز پئے مرد کند این همه کار
گر تو صد گرد و صد گنج گهر افشانی | مزد یک روزهٔ او نتوانے
نیست هر نقد که گیرد ز تو شاه (زهر) مزد یک کار گر کار آگاه
این همه نالهٔ و فریاد که چیه | این همه طعنهٔ بیداد که چیه
گرچه پیش تو بود ظلم نمائے | شاید آن عدل بود پیش خدائے
اے بسا عدل که دارائی جهان | کرده در صورت ظلمت پنهان

حکایت مناجات موسی علیه السلام که دیدهٔ یقین وی بکشائید و عدل در صورت ظلم بوی بنمائید

گفت روزے بمناجات کلیم | کائی جهان دار خداوند حکیم
بر دلم روزن حکمت بکشائے | عدل در صورت ظلم بنمائی
گفت تا نور یقینت نه بود | طاقت دیدن اینت نه بود
گفت یارب بده آن نور مرا | وا فگن از ضعف یقین دور مرا
گفت نزدیک فلان چشمه نشین | می نگر قدرت ما را ز کمین
موسی آنجا شد و پنهان بنشست | منتظر پائی بدامان بنشست
دید کز راه سواری برسید | چون خضر رخت بسر چشمه کشید
جامه کند از تن و زد غوطه در آب | تن فرو شست و بر آمد شتاب

شکر نفعش چو نه گفتی هرگز — چون گل از وی نشگفتی هرگز
این همه از ضرر او گله چیست — خیز بین شور شر او گله چیست
گنج بی رنج ندیدست کسے — گل بے خار نچیدست کسے
گر نه شه دا ور عالم بودے — کار عالم همه درهم بودے
گر شبان پاس ندارد رمه را — گرگ از پای در آرد همه را
باغبان گر نه زند بانگ بباغ — قرص انجیر شود دنان کلاغ
تیغ او گر بمیان سد نشود — کید یاجوج فتن رد نشود
رمح او شاخ سعادت ثمرست — که از و کام امل میوه خورست
خود او بصفهٔ سیمرغ ظفر — طائر نصرت از انجا زده پر
بر تن او زره پُر خم و تاب — چشمه ساری خوی هر دلیش فی ناب
تیر او مرغ بران سوے بسو — نامهٔ مرگ بر جانِ عدو
بر کمانش که ز هر گوشه زه است — زو بصید ظفرت توشه ده است
افسرش کنگرهٔ دولت تست — کمرش بسته پے خدمت تست
قهر او گر نشود شحنهٔ شهر — شهد در کام کسان گردد زهر
خلق او گر نشود لطف طلسم — بگسلد رابطهٔ روح ز جسم
در حضر روشنی جاهت از وست — در سفر ایمنی راهت از وست
سوے تو ظلمی از و گر ره کرد — دست ظلم دگران کوته کرد
تخم روزیت که دهقان کارد — مکنت از بازوی سلطان دارد
تاجران رخت که از راه آرند — سوے شهر از مدد شاه آرند
پاسبان شبت از درد و می است — حارس رزق تو بی مزد و می ست
خویش و بیگانه از و قافله شو — راه و بی راه از و قافله رو

شحنهٔ خونی

آه ازین هیچکسها که زماست | بهراین بوالهوسیها که زماست
جان درین هیچکسی چند کنیم | در هر بوالهوسی چند زنیم
نیست در هیچ هوس بوی بهی | دل ما را ز هوس ساز تهی
بلکه آنرا بهوائی بدل | بهوائی که بود عشق ازل
نه هوائی که بود میل بمال | پا بنیل شرف جاه و جلال
عمر جامی که متاعست شگرف | در هوا و هوسها شده صرف
عارفه گر ازان عارضه چیزی ماندست | یا ازان گنج پشیزی ماندست
توتش ده که هوائی تو کند | صرف آن بهر رضای تو کند
از رضایت چو بیابد نظری | برساند بکسان زان اثری

عقد سی و هفتم در دلالت رعایا چه غائب و چه حاضر بحق شناسی و شکرگزاری سلاطین چه عادل و چه جابر

فراگشته اے درین تنگ فضا مانده اسیر | زیر تیغ و قلم شاه و وزیر
که ز تیغ ستمی همچو قلم | فرق سر شق شده رنج والم
همچون که بزخم قلمی راست چو تیغ | غرق خون مانده افسوس و دریغ
جگری گیر بدندان دو سه روز | بنشین خرم و خندان دو سه روز
پرده تنگدلی ساز مکن | داستان گله آغاز مکن
همچو زخم از اثر تیغ بخند | لوح سان نقش قلم را بپسند
نیز هم نفع شه بیش بود از ضررش | خیر او هم بود افزون ز شرش

رضی اللہ عنہ از غلام خود کہ خازن بیت المال بود

عمر ثانی آن ہمچو نخست — کردہ در دین سبق عدل درست
داشت در ستر حرم فرزندان — چون پدر جملہ سعادتمندان
عید شد پیش پدر جمع شدند — ہمہ پروانۂ آن شمع شدند
اشک از دیدہ فشاندند چو شمع — کای پریشانی حالم بتو جمع
با تن عور چو شمعیم ہمہ — بہر جامہ شدہ جمعیم ہمہ
نیست از اطلس و اکسون سخنے — ہمچو فانوس کم از پیرہنے
تا بکے سر بنشش دایہ کشیم — سردی طعنۂ ہمسایہ کشیم
چون عمر گریۂ فرزندان دید — بار غم بر دل شان نپسندید
بندۂ داشت عجب فرخ فال — کار او خازنی بیت المال
گفتش آور بدر از مخزن خویش — خرج یکماہۂ من بے کم و بیش
کار این چند جگر گوشہ بساز — خرچی من بدہ گر ماہ انداز
بندہ گفتا کہ تو ئی ای خواجہ — بر سر دفتر دین دیباجہ
می ندانم کہ ترا ضامن کیست — کہ یکے ہفتہ دگر خواہی زیست
چون خوری مال مسلمانان را — گر بمیری کہ دہد تاوان را
عمر آن نکتۂ نیکو چو شنفت — آفرین کرد و بفرزندان گفت
روے در زاویۂ درد کنید — وین ہوس بر دل خود سرد کنید
زانکہ بے خون جگر پالودن — نیست امکان بہ بہشت آسودن

مناجات در انتقال آزار کان دولت بر عایا

اے براہ طلبت سعی کسے — خالی از ترک ہوسہا ہوسے

تو هران زجر کنی انگیزش | سازی از بهر مظالم تیزش
این بود رسم و ره آگاهے | شاه را صورت دولتخواهی
نه که در نیک و بدش یار شوی | در شر و شور مددگار شوے
هر چه خواهد دل او آن خواهی | عالمی را ز ستم جان کاهے
ظلم را قاعدهٔ شوم منہے | بار بر گردن مظلوم منہی
دین کز و شتی و دیانت دانی | کفر و رزی و کفایت دانی
کافی آری و این پنهان نیست | گر کفایت دہ تو گشته دو نیست
تخم شیرین فگنی در شوره | رونق دین شکنی از توره
خوان صد مظلمه آری سویش | تا شکم بر کنی از پهلویش
همچو روبه که ز کوته نظری | از چرا گاه بصد حیله گری
گاو را در نظر شیر برد | تا ز پس ماندهٔ او سیر خورد
دین خود جمله بدنیا دادی | طرفه آئینست کز و ناشادی
می سزد گر نهدت طبع کرام | خسر الدنیا والآخره نام
پیش ازین نیز سلاطین بودند | که همه صاحب تمکین بودند
بود شان کار گزاران در پیش | همه پاکیزه دل و نیک اندیش
شغل دنیا طمع دین کرده | رسم دین پروری آئین کرده
بر گرفته ز میان بهرهٔ خویش | کرده مرآت صفا چهرهٔ خویش
گشته از عاقبت کار آگاه | غمخور خلق و نصیحت گر شاه
چون یکے نکته بشاهی گفتی | شاه از ان نکته چو گل بشگفتے
دل ز آلایش غفلت شستے | زین قبل نکته دگر جستی

حکایت نصیحت قبول کردن عمر عبد العزیز

از همه ظلم رهائی بخشش | دولت عدل نمائی بخشش
تا بهر سفله که ظلم اندوزد | رستن از ظلمت ظلم اندوزد

عقد سی و ششم در نیکخواهی ارکان دولت که میان پادشاه و رعایا رابطه اند و در وصول آثار عدل و ظلم واسطه اند

ای حی قرب شهت برده ز دست | زین قرابه نشده کس چو تو مست
زود باشد که دهد خونابه | ساقی دورت ازین قرابه
حق این قرب بشکر آر بجا | قرب حق برسد این قرب فزا
چیست شکر این کرم لطف شگرف | در رضاجوئی حق کردن صرف
شاه اگر خنجر خون ریز شود | بهر آزار کسان تیز شود
سخت روئی چو سپر پیش آری | خم بر پیشگهش نگذاری
وگر او برق فروزان گردد | وز غضب آتش سوزان گردد
نه سزد از تو کز و تاب زنی | بلکه بر آتش او آب زنی
اهل حاجت چو در جود زنند | دم ز اندیشهٔ مقصود زنند
اگر او راه خساست سپرد | بخل را عقل وکیاست شمرد
تو سوی جود کنی رهبریش | رو باحسان و عطا آوریش
وگر او پشت بانصاف کند | در عطا و کرم اسراف کند
تو در اصلاح تگ و پوی کنی | بطریق وسطش روی کنی
وگر او راه طبیعت گیرد | ترک قانون شریعت گیرد
باز داری ز طبیعت رویش | هادی راه شریعت سویش
وگر او ز اجر و ظالم نشود | باعث رد مظالم نشود

تا بجا نداری آن پاک سرشت — بکف آرند یکے قالب خشت
باز گشتند همه دست تهی — شاه را در صدد عرضه دهے
که ز معماری عدلت بجهان — نیست ویرانه نه پیدا نه نهان
خشت بر خشت زین معمورست — از وے آثار خرابی دورست
چند در کشور تو هست برنج — که خرابی شده نایاب چو گنج
شه ز دستور عمارت چو شنید — رخت نعمت بدر شکر کشید
گفت المنة لله که خدای — شد سوی عدل مرا راه نمای
ساخت آباد بمن عالم را — وز غم آزاد بنی آدم را
قالب من به چنل آئین بود — قصد من از طلب خشت این بود
ورنه هرگز نکند هیچ استاد — خانهٔ تن بگل و خشت آباد

مناجات در انتقال از دولتخواهی ارباب سلطنت به نیک خواهی ارکان دولت

اے ز عدل تو سماوات بپای — نور عدلت ز زمین ظلم زدای
عدل شاهان که بهر خیر و شرست — از جهان داری عدلت اثریست
نام تو عدل بود کار تو عدل — آشکارا شده آثار تو عدل
ظلمهای که بعالم پیداست — همه عدل ست ولی ظلم نماست
همه از تست بلے کے شاید — کز تو کاری که نه عدل ست آید
غیبت ظلم بتو نیست ادب — ظلمت ماش و مده ظلم لقب
جام عدلی بده جامی ریز — کش ز هستی نکند ظلم انگیز
معدلت ساز ازان جام اورا — به ز آغاز کن انجام اورا

بین که آن ظلم ز ظالم بمثل — گر رود با تو چه آری به عمل
سختی روز جزا آسان کن — وز برای دگران هم آن کن
با اسیران بمحنت شده بند — آنچه بر خود پسندی میپسند
گوش بر قصهٔ محتاجان دار — کار حاجت طلبان زود برآر
تا بود حاجت حاجتمندان — نیست خوش طاعت دیگر چندان
همچو طاؤس خود آرای مباش — در خود آرائی خود رای مباش
افسر افرق تو بس عزّ سجود — زیور دست تو زر بخشی وجود
بر میانت کمر طاعت بس — بند کم شو یکمر بندی کس
گله از عدل و قبا پوش زداد — بر تو این نکته فراموش مباد
زانکه آبادی ملک از عدل است — وز ستم آزادی ملک از عدل است
تا رعیت ز ملک شاد نشد — ملک از عدل وی آباد نشد

حکایت معموری مملکت نوشیروان که چند از بی خرابی خراب بود و ویرانه چون گنج نایاب

عدل نوشیروان چو یافت کمال — ملکش از مائدهٔ عدل جمال
خواست تفتیش غم و شادی ملک — بخبر گیری از آبادی ملک
خویش را شهره به بیماری ساخت — وانکه آوازه بهر شهر انداخت
کاو زندش سوی دارو خانه — کهنه خشتی ز یکی ویرانه
کان حکیمان که ز کار آگاهند — بهر درمان وی این می خواهند
رفت خلقی ز خرد یافته بهر — خشت جوده بده و شهر به شهر
هیچ جا یافت نشد ویرانی — کهنه کاخی و خراب ایوانی

سفلگانی که سر افراخته اند — بهر دنیای دنی دین باخته اند
جاهلانند همه جاه طلب — خویشتن را علما کرده لقب
چشمها بینند درین تیره مغاک — شده از جیفهٔ دنیا پاک
جستن پاکی ازین قوم خطاست — زاب ناپاک طهارت نه رواست
بیخ ظلم از دل خود پاک بکن — شاخ ظالم لب یاست بشکن
بلکه آن بیخ چو برکنده شود — شاخ با خار سر افگنده شود
تیشه بر بیخ چو رانی گستاخ — تازه بر جای کجا ماند شاخ
حیف باشد که دران روزگران — از تو پرسند گناه دگران
تیغ بر کس مکش از کینه وری — به که باشد دلت از کینه بری
خشم و کین چشم خرد را مدد است — نارمنده ز رمد بیخبر و دست
چون کند آتش عشق تو علم — آب عفوش بزن از مجمر کرم
تا نه سوزی گهی از دشمن خویش — مشو آتش فگن خرمن خویش
چشم کز غیرت دین شعله کش است — روشنی جستن ازان شعله خوش است
گرچه در چشم کسان شعله نماست — بر لب خضر و شان آب بقاست
بکن اندر کشش خلق شتاب — که تانی است درین کار صواب
هر که شد سر بزمین افگنده — نشود تا بقیامت زنده
وانکه زنده است بخود از خوی درشت — هر گمش خواهی نتوانی کشت
گوی بباد طلب نرم نه تیز — عاجز آن را نبود تاب ستیز
نرم باران بزراعت دهد آب — چون سد سیل شود کشت خراب
گر ستم دیدهٔ از کشور تو — داد خواهان برسد بر در تو
با تو مظلوم خود عرض کنند — بر تو شاید رسی فرض کنند

به نصیحت نفسش دار روان | باز کن گوش نصیحت شنوان

عقدسی و پنجم در دولت خواهی سلاطین که عدل ایشان سرمایهٔ آبادی است و ظلم ایشان سرایهٔ ویرانی

اے بلند از قدمت پایهٔ تخت | تاج را گوہر تو مایهٔ بخت
کرده از صبح ازل همرهیت | سایه وش دولت ظل اللهیت
منصب خسرویت داده خدای | کاوری قاعدهٔ عدل بجای
عرش را قائمه این قاعده است | شرع را فائده زین مائده است
شه که از عدل نه فرخنده پی است | خسروی واسطهٔ خسروی است
مایهٔ جاه فنا انجام است | آنچه جاوید بماند نام است
جم ازین بزم شد و جام نماند | وز جم و جام بجز نام نماند
بد که شکست ز مردن گهرش | نام بدهست شکست دگرش
نیک اگرچه ز فنا گشته گم است | نام نیکوش بقای دوم است
رشتهٔ عمر سراسر پیچ است | با درازی چو شد آخر هیچ است
زیر این دائرهٔ دیر مدار | مدت نوح شد افزون ز هزار
لیک امروز هزاران سال است | که جدا مانده ازان اقبال است
گنج شادی که خدا داد ترا | قیمت ملک بقا داد ترا
عدل یک ساعت خود را بقیاس | شصت سالهٔ عمل خیر شناس
خود ده انصاف که این پایه گزاف | بهر سود ابدین مایه گزاف
گر بدین مایه زیان کار شوی | وای آنروز که هشیار شوی
روے در صحبت دینداران دار | که خرابست ز بیدینان کار

در نعت

دو سه روزه ره ازین سرمنزل — گردشان بار گران مستعجل

در نابیک رود

وز حدی صوت طرب زای کشید — بعد یک روز بدین جای رسید

بارشان چون بگشادند بهم — بر گرفتند همه راه عدم

نیست اکنون که دل از غصه دژم — جز بصحرای عدم ره سپرم

گفت صوفی بخداوند غلام — کای بدلجوئی من کرده قیام

هستم از وصف خوش آوازی او — آر زومند حدی سازی او

خواجه گفتش که حدی کن آغاز — داد قانون حدی سازی ساز

بود صوفی بادب بنشسته — شتری در نظرا و بسته

صوفی از ذوق گریبان زد چاک — وز جهان بیخبر افتاد بخاک

وان شتر کرد رسن را پاره — روی در بادیه گشت آواره

مناجات در تقریب نصایح انگیختن

در شوق

ای ز تو ملک و ملک رفته ز دست — شتران فلک از ذوق تو مست

بیم آنست که این هفت دوچار — بگسلانند ز مهر تو مهار

در بیابان غمت روی نهند — جان شیرین بنگ و پوی دهند

ای خوش آن رهبر ازی خودسته — رقص دایم ز تو در پیوسته

زیر پایش چو کند بادپی رسد — نشتر خار بود سبزه تر

خارج از دائره صلح و نزاع — کرده سر پی سپر راه سماع

ساز خاک قدمش جاعی را — ببر از وی بدش خامی را

جرعه جام فنایش بچشان — بر سر خوان وفایش بنشان

قید تقلید ز جانش بگشای — رشح حکمت ز زبانش بگشای

تو بدین دبدبهٔ انسانے | زان صدا چون دہ خالی مانی

حکایت صوفی و اعرابی که غلام وے بحسن حُدی شتران وے را هلاک کرده بود

صوفی راه یقین می پیمود | با بیدان توکّل مے سود
روز در بادیه می برد و شب | یک شبی زندهٔ از حی عرب
آمدش در ره آن بادیه پیش | ساختش شمع سیه خانهٔ خویش
کرد در ساحت آن خانه نگاه | دید شبرنگ غلامی چون ماه
در غل و بند ز کردن تا پای | قدرتش نے که بجنبد از جای
بر زمین روے تواضع مالید | پیش مهمان بتضرع نالید
که بود خواجهٔ من زاهل کرم | نه نهد جز بر لطف قدم
نشود سدّ روش احسان را | نکند ردّ سخن مهمان را
خواه از وے عفو گنهکاری من | رحم بر عجز و گرفتاری من
خواجه چون روی بمهمان آورد | ونه نی طعمهٔ او خوان آورد
گفت انگشت بخوانت ننهم | تا نه بخشی گنهٔ این سیهم
خواجه گفتا گنهش بخشیدم | لیک بشتنو که چه از وی دیدم
شتران بود مرا جمله نجیب | در هنر نادر و در شکل عجیب
کوه کوهان همه و دشت نورد | پشته پشتان همه و صحرا گرد
گرگدن وار لبی نیرومند | فیل کردار و تنومند و بلند
سخت رفتار تر از صرصر عاد | چون ارم پیکر شان ذات عماد
از سفر واسطهٔ روزی من | وز جرس نوبت نوروزی من

چنگ با عقل ره جنگ زده — راه صد دل بیک آهنگ زده
تائب کاسه شکسته ز شراب — بیکے کاسه شده مست خراب
پیر راهب شده ناقوس زنان — نوبتی مقرعه بر کوس زنان
بانگ برداشته مرغ سحری — کرده برخفته دلان پرده دری
مقبل از راحت شب دل کنده — کرده صد مرده بیاحی زنده
چرخ در گردازین بانگ و نوا — کوه در رقص ازین صوت و صدا
هرگز از جای نمی خیزی تو — الصلا الصلا چه گران چیزے تو
هیچ دانی چه گران باشد فیل — بستش از پشته ارزیز ثقیل
زیر آن بار گران جان داده — پشته بر پشت زپا افتاده
گر بسنجد خروش با تو بهم — یابدش از پشه بسیاری کم
ساعتی ترک گران جانی کن — شوق را سلسله جنبانی کن
بگسل از پای خود این لنگر گل — گام زن شو بسوی کشور دل
آستین بر سر عالم افشان — دامن از طینت آدم افشان
سنگ بر شیشه ناموس انداز — چاک در خرقه سالوس انداز
هرچه بندست بکش ازوی پاے — هرچه خشوست تهی کن زمیان جاے
نغمه جان شنو از چنگ سماع — بحه از جسم بآهنگ سماع
همه ذرات جهان در رقص اند — بر و نهاده به کمال از نقص اند
تو هم از نقص قدم نه به کمال — دامن افشان ز سر جاه و جلال
زین سرودند بهایم بایم — تو ازین گونه غنایم نایم
خواب بگذار که بے خوابی به — دیده را سرمه بیخوابی نه
حیف باشد که بدان خفته شتر — باشد از لذت این زمزمه پر

ای دل و دیدهٔ صاحب نظران — از خیالت بجمالت نگران
روی در روی تو باشد همه را — چشم و دل سوی تو باشد همه را
همه جا بر تو رویت نگرند — باز سر کرده ببویت گذرند
بهوای تو نشینند بهم — بتمنای تو بینند بهم
هر نوای که بجای شنوند — کز ان بوی وفای شنوند
پای تا سر همگی گوش شوند — باعمت دست در آغوش شوند
آستین بر سر جان افشانند — دامن از هر دو جهان افشانند
بندهٔ جامی نه ازان انجمن ست — لیک در دامن شان دست زنست
گسل دست وی از دامن شان — خوشه چین دهش از خرمن شان
از نم رزق دریا پاکش کن — در ره صدق و صفا خاکش کن

عقد سبعی و چهارم در سماع که از خود گذشتن و آستین بر خلق افشاندن نه گرد خود گشتن و از خدای ما نمدن

ای درین خوابگه بیخبران — بیخبر خفته چو کوران و کران
سر برآور که درین پرده سرا — میرسد بانگ سرود از همه جا
بلبل از منبر گل نغمه نواز — قمری از سرو سهی زمزمه ساز
فاخته چنبر دف کرده ز شوق — از نوا گشته جلاجل زن دوق
لحن قوآل شده صومعه گیر — نه مرید از دم او جسته نه پیر
مطرب از مصطبهٔ درد کشان — داده از منزل مقصود نشان
یا دنی بر دل مستان صبوح — فتح کرده همه ابواب فتوح
عود خاموش بمیک مالش گوش — کودک آساست بر آورده خروش

نطق ایشان ز مقامات وصول | وز تو ایمان و تقی بقبول
بار رفیقان به مروت می باش | تخم ایثار و فتوت می پاش
عیب شان چون فتد از پرده بدر | دار پوشیده ازان عیب نظر
با فرو دان شفقت ورزی کن | با عصیان گنه آمرزی کن
در خطاشان به نصیحت پیش آی | ره بایشان به نصیحت بکشای
گر ترا صحبت نیکان باید | جز بنیکی ره آن نگشاید
نیک شو تا که به نیکان برسی | کس نیکان شوی از نیک کسی
اے بسا بد که ز نیک خوی نکو | با نکو کار شود هم ز افو

حکایت آن زاغ و کبوتر که بمناسبت لنگی هم پای یکدیگر شدند

عارفے طوف کنان رفت بباغ | دید در باغ حمامے با زاغ
باهم از حکم دو جنسی رسته | چون دو هم جنس بهم پیوسته
عارف آن حال عجب را چو بدید | تعجب سر انگشت گزید
که دو ناجنس بهم چون گشتاخ | میوه چین آمده اند از یک شاخ
ناگهان دید که از شاخ بلند | پر کشادند سوی خاک نژند
آب جویان تبگ و پوی شدند | لنگ لنگان بلب جوی شدند
دید کانباز بشان در لنگی | میدهد خاصیت یکرنگے
زاغ را ورنه چه نسبت بحمام | که گزینند بیک شاخ مقام
پس دو خویشی بنسب همخانه | که نشستند زهم بیگانه
آشنائی نه بقرب نسب است | قرب ارباب ادب از ادب است

مناجات در تقریب سماع

با خلق خدا سے آمیختن بہت واز لوازم آمیزش ایشان بگریختن

ای ز خود ناشدہ یک نکتہ خلاص — ہر دم از عام مجو خلوت خاص
چون الف از ہمہ کس فرد مشو — حکم المؤمن الف بشنو
میل وصلت ز الف کم باشد — جز بحرفے کہ مقدم باشد
ہر چہ در مرتبہ از وی پست ست — در وصلت برخ او بست ست
گر نہ ہمچو الف بند بہیچ — از سبق یافتگان پای مپیچ
لیک از آنانکہ بہ پستیت کشند — بر رہ طبع پرستیت کشند
بسر کنگر ہمت سر کش — دامن وصلت از ایشان در کش
عزلت از غیر خوش آید نہ ز یار — دامن صحبت یاران مگذار
یار از یار کند کسب کمال — یار از یار برد جاہ و جلال
یار با یار بہم جان و تنند — سخت پیوند چو روح و بدنند
تن ز جان زندگی آموز بود — جان بتن بندگی اندوز بود
تن نے جان چہ بود مرداری — جان نے تن کہ بود بیکاری
سنگ از پرتو خور گیرد تاب — گردد از صحبت گل آب گلاب
چون صبا بر گل و ریحان گذرد — بر سرت غالیہ افشان گذرد
ور گذر سوے خس و خار کند — چشمت از زخم خس افگار کند
چون زنی در کمر صحبت دست — با حریفان کنی آغاز نشست
با بزرگان ادب کن پیوند — نیک و بد ہر چہ بہ بینی بپسند
بد از ایشان بہ نکوئی بردار — خود از ایشان ہمہ نیک آید کار

شود آن منزل عالی وطنان | راحت آباد چو من پیر زنان
گفت حاشا که چنان خوش وطنی | گر دو آرامگه پیر زنی
گل آن باغ جوانان باشند | غنچه اش تنگ دهانان باشند
پیر زن چون ز نبی قصد شنید | ناله از سینهٔ پر غصه کشید
از فغان زمزمهٔ غم برداشت | وز مژه گریهٔ ماتم برداشت
شد نبی مژده دهش حاپک و پت | که مگر کهنه عجوزان ز نخست
یک به یک دختر دوشیزه شوند | که دران روضهٔ پاکیزه شنوند
اول کار جوانی بخشند | انگه آمال و امانی بخشند

مناجات در انتقال از طلاقت وجه بتودد و تالف

اے غمت شادی دولتمندان | لب امید بیادت خندان
با دیک شمه ز لطفت گفتند | باغ را غنچهٔ دل بشگفتند
می کشائی بر انگشت کرم | از جبینها گره غصه و غم
بستن از تست و کشادن از تو | خاستن از تو فتادن از تو
تا در خلوتم بندی بر ما | فتح یا بنی پسندی بر ما
جامی اکنون ز خود و خلق نفور | خواهد از تو شرف قرب و حضور
تیز بین ساز بدان سان بصرش | که تو باشی همه جا در نظرش
هیچ چیزش ز تو مانع نشود | جز بدیدار تو قانع نشود
همه جا از همه رو در همه کس | جلوهٔ روئے ترا بیند و بس
نفرت او ز همه کم گردد | الفتش با همه محکم گردد

عقد سی و سوم در تودد و تالف که بشفقت و محبت

از گره چهره پر آژنگ مکن | کار برخسته دلان تنگ مکن
نیستی ابر ترش روئی چیست | چند خواهی بهرش روئی زیست
تا که چون برق درخشان باشی | تا که باشی خوش و خندان باشی
در رخ تنگدلی خندیدن | بهتر از تنگ شکر بخشیدن
از شکر کام و دهان آساید | وز شکر خنده روان افزاید
بر گره روچو شب از انجم چند | نی گره شو چو دم صبح بخند
باغ خندان ز گل خنده است | خنده آئین خردمند است
خنده هر چند که از حد و رست | حد بپوسته نه از مقدور ست
دل شود رنجه ز جد شام و صباح | میکن اصلاح مزاجش بمزاح
چه بود پا بسفر فرسودن | جدن هزل یک لحظه براه آسودن
گر نه آسودگیت رنج زدای | شود از رنج درافتی از پای
لیک هزلی که نه ازدود دروغ | برد از چهره جد تو فروغ
تخم کین در گل دلها کارد | خوی خجلت ز جبینها بارد
شوز فیاض خرد تلقین جوی | راست گو لیک خوش و شیرین گوی
مغز بادام که گردد خورده | به که باشد بشکر پرورده

حکایت آن پیرزن که از پیغمبر صلی الله علیه وسلم پرسید که پیرزنان بهشت خواهند رسید

گرد آن زال کهن سال سوال | از نبی کاے شه فرخنده خصال
روز محشر که بهشت آرایند | رستگاران بهشت آیند

زان صدا است سماعیم همه — جسم و جان گرده و واعیم همه
در سماعند چو ملک و ملک — دور آن بیشتر از دور فلک
هر سماعی که نه جاویدانی ست — نه سماعست که سر گردانی ست
یا که با هستی خود کوفتن ست — فرق خود را بلگد کوفتن است

جامی از دست خود از دست شدست — در لگد کوب خودی پست شدست

از لگد کوب خودش باز رهان — وز غم نیک و بدش باز رهان
گرچه خود را بیقین جلوه دهست — بر جبینش ز گمان صد گره است
پرده از چشم یقینش بکشای — گره دل ز جبینش بگشای

عقده سی و دوم در طلاقت وجه و مزح که حین انقباض در جبین نیندا ختن ست و زبان انبساط به سخنان شیرین بردوختن

اے ترا صورت چین نقش جبین — خوی ناخوب تو صورت گر چین
ابرویت راست بهر مو گرهے — هر گره بر رگ جان عقده نهی
لبت از نکته شیرین خاموش — چهره ات از ترشی سرکه فروش
چیست چندین ترشی روے ترا — چون نه صفرا شکند خوی ترا
نادره شیر بلائے سویت — چون سپر چیست پر از چین رویت
در دلت صد گره از نادانی ست — شاهد آن گره پیشانی ست
از تهِ جوی چو ناهموار ست — بر رخ آب گره بسیار ست
از زمین هر تند سر خاشاک — بیخ آن تا نبود در تهِ خاک
گر شود ساده دلے مهمانت — نخورد جز ترشی از خوانت
می گریزد ز تو طبع همه کس — نه کند آرزوے سرکه مگس

روزی از خاک درش سر برزد — سر انگشت ادب بر در زد
راهب از صومعه زد بانگ که کیست — بر در و در زدن او چیست
گفت من عیسی ام از چرخ برین — آمده تا شومت رهبر دین
گفت من دین وے آموخته ام — دیده از نور وی افروخته ام
گر همان دین نخست آورد دست — خالی از فائده کارے کرد ست
ور پئے دین دگر کرده نزول — هرگز آن دین ترا نیست قبول
دیو چون دید که آن زرق و فسون — هیچ نگرفت دران پاک درون
بانگ برداشت که من ابلیسم — لیکه تو فارغی از تلبیسم
از خطا هر چه بپرسی و صواب — گویمت بر نهج صدق جواب
گفت از مکر تو آگاهم من — گفت و گوی تو نمی خواهم من
دیو چون گشت ز خالت زده باز — داد راهب ز پئی او آواز
کاے شده کج رویت عادت چون — بر سمت یک دو سخن راست بگوی
که درین دائره دیر شکست — کے برین طائفه ات باشد دست
گفت آن روز که از ظلمت خشم — پرده شان بسته شود بر دل و چشم
دانش و بینش شان کم گردد — پشت دین داری شان خم گردد
همچو گوئی کف بنورد ان — یک بیک آرد و بر دوش شادان
پیش چوگان من افتند زبون — حال شان هر نفسی دیگر گون

مناجات در انتقال از حلم بشیر و طلاقت وجه

اے ز حلمت همه را پشت بکوه — نیست بے پشتی ازان هیچ گروه
کوه حلم تو صدا احسان ست — جان ما در تن ازان رقصان ست

روز طوفان چو کشتی بشکند | موج طوفان بهلا کش فگند
سالها راه گنه پیمودی | قدم سعی بره فرسودی
هرچه کردی نه پسندید خدای | که خلد نشتر خاریت بپای
تو هم این شیوه بیاموز آخر | زانش مهر مبفروز آخر
خورده بر کم خردان بیش مگیر | رنج نیکان و بدان پیش مگیر
هر که غمگین کندت شادش کن | وانکه بندت نهد آزادش کن
نیک اندیش بد اندیشان باش | مصلحت کوش خطا کیشان باش
گنج دان رنج جفا کاران را | باغ خوان داغ دل آزاران را
پیشه کن عفو بخوبی و خوشی | بگذر از ناخوشی کینه کشی
در صف عفو و کرم منتظمی | بهتر از کشمکش منتقمی
کینه خواهی روش احسان نیست | هر که احسان نکند انسان نیست
مشو از ورزش بی احسانی | خارج از دائرهٔ انسانی
هر دم از دیو پریشان چه شوی | در غضب سنخرهٔ شیطان چه شوی
همه تن پای شده همچون گوی | اندرین معرکه داری تگ و پوی
دیو افتاده ترا در دنبال | میدهد گر دشت از حال بحال

حکایت راهبی که فریفته نشد بدعوی شیطان که گفت من عیسی ام که از آسمان نزول کرده

راهبی را در دل زد غم دین | شد درین دیر دور گوشه نشین
در صحبت بر خ خلق ببست | فارغ از خلق بخلوت بنشست
دیو هر چند چپ و راست شتافت | هیچ بر بهرهٔ نیش دست نیافت

نیستش بر سر ش از کبر کلاه | دار سش از خاصیت کبر نگاه
بکف چشم عنان مسپار سش | روے در حلم و مدارا دار سش

عقد سی و یکم در بعض دیگر از فضائل نوع انسان چون حلم و مدارا و عفو و احسان

ای رخ افروخته از آتش خشم | خرمنت سوخته از آتش خشم
از چنان آتشے افروخته | تر و خشک خود ازان سوخته
خار خشکی که ز تو صد خرمن | شود از یک شرر آتش روشن
آب حلمی بزن این آتش را | در تہ پای کش این سرکش را
دہن از گفتن بیہودہ ببند | لبت آلودہ بناخوش مپسند
بہر آزار کش تیغ زبان | بر زبونان مگذر تیغ زنان
ہر زمان پہن مکن از سر کین | پنجہ در سینہ مشتے مسکین
دہ بدم بر تنے از جہل بری | پر مکن مشت ز بیداد گری
لب فرو بند بدندان ستم | باز کش از لگد ظلم قدم
چون ستوران حرون چند زحد | می بری زخم بدندان و لگد
خشم کم کن کہ بود روز جزا | ترک خشمت سپر خشم خدا
سازد از دست نگیرد دست | دوزخ آماج سہام شدرت
رویت امروز بہ بہروزی کن | بہر فردات سپہ دوزی کن
حلم اگرچند گرانست چو کوہ | میرسد بر دل ازان رنج و ستوہ
رو در ان کوہ کن از موج غضب | پیش ازان کت برسد آن موج بلب
حلم کشتی و غضب طوفان است | صاحب حلم جو کشتیبان ست

چون نسبر

گندن

چه خوش

این روش نیست نکو پیش خدائے — بازکش زین روش ناخوش هائے
طبع او از سخن پیر آشفت — بانگ برداشت زنادانی و گفت
کای ز گفتار تو بر من باری — می شناسی که کیم گفت آری
اوّلت بوده یکے قطرهٔ آب — کہ ازان شستن تو ثوب است صواب
از شکم تا بکنار آمدهٔ — از ره بول دو بار آمدهٔ
وآخرت جیفه افتاده بخاک — کرده پنهان بیکی تیره مغاک
بر تو آن پرده بفرض ار بدرند — چشم نابسته کسان کم گذرند
در میانت که سراسر خوشی ست — روز و شب کار تو سرگین کشی ست
تنت آراسته از گوهر و دُر — چون شکنبه شکم از سرگین پُر
گر بخود نیست شناسا و ریت — لب کشا دم بثنا ساگریت
از من این نکته فراموش مکن — مدحت مدح گران گوش مکن

مناجات در انتقال از تواضع بتکلم و مدارا

اے وجود همه پیش تو عدم — چرخ را پشت تواضع ز تو خم
با همه رفعت خود عرش برین — بر درت روی مذلت بزمین
هر که خود را بر بهت خوار فگند — کنگر عزت خود ساخت بلند
همه را عزت و خواری از تست — مکنت کارگزاری از تست
با نجز نخواری خواریت خوشیم — از کسان منت عزت نکشیم
عزتی کان نه ز تو خواری ماست — خواری کز تو سبکباری ماست
جامی از عزت و خواری رستہ — کم شکر گزاری نبستہ
کز تواضع چو سر افراختیش — سایه بر کبر نیفگندا ختیش

چون تکبر لعین بر زد سر — شد لگد کوب انف و استکبر
واز تواضع بصفا داد خدا — مژدهٔ تاب علیه وهدا
سر فرازی مکن از کیسه بُری — که بود کار فلک کیسه بُری
چون بُرد کیسهٔ تو وز فلک — شور دعوی گریت را چه نمک
مفلس از جیب تهی کے لافد — بسته چون لوح بود بشگافد
سر نهادن که نه از بهر خداست — سر نگونی ز پے نفس دغاست
سگ پے لقمه چو دُم جنباند — عاقل آن را نه تواضع خواند
بهتر از سبلت آنکس دم سگ — که برو بهر طمع جنبد رگ
هر تواضع که پے منفعت ست — از خسان آن نه تواضع صفتست
طمع از خلق گدائی باشد — گر همه حاتم طائی باشد
سره گر خواند یکے ناسره ات — سر فرو کن بته تو بره ات
کانچه گفت او بته تو بره ست — یا نه بر تو سخن ناسره بست
زاول و آخر خود یاد دی کن — خویش را هم بخود ارشادی کن
وین زمان نیز ببین تا که چه — نکته دان شو بیقین تا که چه
گر چنین نامهٔ خود بر خوانے — باز نامه بس ازین نتوانے

حکایت پیر آزاده با جوان محتشم زاده

محتشم زادهٔ از نخوت جاه — مے خرامید طریقانه براه
بقفا خر قدمی بر می داشت — وز تکبر علمے می افراشت
عارفی پشت دوتا در زنده — وے از نور الٰهی زنده
گفت کای تازه جوان تند مرو — پند سنجیدهٔ پیران بشنو

ای گذشته سرت از چرخ برین — جز بمنبت ننهی پا بزمین
میروی دامن اجلال کشان — آستین بر سر کونین فشان
گر دراهیت که گذشتست زمیغ — داری از دیدهٔ خورشید دریغ
صد سلام ار شنوی از پس و پیش — بعلیکے نه کشائی لب خویش
این چه جاهست و جلالت که تراست — وین چه طغیان و ضلالت که تراست
نه ز حشمت بفقیران نظرے — نه ز پایت باسیران گذرے
پیری از خویش و جز از خویش تهی — وز همه در نظر خویش بهے
حکم بر عاقبت کار بود — جز خدا را نکند خبر دار بود
شو چو مردان منی از خویش افگن — نه منی چون نه منی گیرد چو زن
هست اصل گهرت مار منی — تا کے از بد گهری مار منے
باد پندار برون کن ز دماغ — کت ازین باد شود کشته چراغ
راه بیرون ز بصارت مسپر — در حقیران بحقارت منگر
بس گدا صورت همت عالی — جیبش از نقد بصارت خالی
پیش چشمش چو شود تیز نگاه — لعب شطرنج شود شاهی شاه
نایدش صبحگهان پیش ضمیر — غیر باز یچهٔ شب میر و وزیر
وای تو گر بچنین آگاهی — بحقارت نگرے ناگاهے
دین و دنیات همه هیچ شود — رشتهٔ جانت گلو پیچ شود
چه ز خود بین همه نیک و بد را — در رهِ نیک و بد افگن خود را
سر نه آنجا که همه پاے نهند — بوسه زن پاکه بهر جاے نهند
مرد سرکش ز هنر با عار است — پشت خم خاصیت بر بار است
شاخ نے میوه کشد سر بقیام — شاخ پر میوه شود خم بسلام

گفت با خاصگی شاه حکیم — کای ز جاه آمده در جاه مقیم
گر چو ما راه قناعت سپری — بحر مگاه قناعت گذری
باشد از خوان جهان ترہ لبت — خوردن بره نیفتد هوست
گر خدمت شاهت چو کمند — بفگند گردن اقبال بپند
شاه از خلعت شاهی بیرون — نیست جز چون تو یکی مرد زبون
پیش شمشیر سر افگنده شوی — به که پیش چو خودی بنده شوی
در دیاری که ز قحط آباد ست — بندگی خاک ره آزادی ست

مناجات در انتقال از قناعت بتواضع

ای بزندان غمت شاد همه — بند تو بنده و آزاد همه
روی در قبلهٔ احسان تو ایم — بندی و بندهٔ فرمان توایم
سر ما افسر طاعت ز تو یافت — دل ما عرق قناعت ز تو یافت
حرص ما بر تو ز حد بیرون ست — هر چه گوئیم ازان افزون ست
زان گرفتار صنائع نه شویم — کز تو هم جز بتو قانع نشویم
جامی از حرص و قناعت رسته — در رهت محمل طاعت بسته
بارش از راه بمنزل برسان — رختش از موج بساحل برسان
شعله در خرمن پندارش زن — سکه بر صفحهٔ دینارش زن
ز آتش عشق شرارش بده — بر در دشمن قهارش بده
بشکن کبرش که ندیدست شکست — بلکد کوب تواضع کن پست

عقد سی ام در تواضع که شاخ بلندی شکستن و برگ خاینا رمندی شستن ست

فاقد قاف قناعت عفت — نیست جز باعث انواع عنا
گنج خالی ز قناعت رنج ست — هم قناعت که قناعت گنج ست
دنیا دکم که ترا هست بسند — چون دهد دست بآن شو خرسند
کم که نزدیک بکارت سازد — به ز بسیار که دور اندازد
قانع از رنج طلب آسوده است — طامع اندر طلب بیهوده است
هرچه دادند بآن داده بساز — سوی ناآمده گردن مفراز
در قناعت که ترا دست رس است — گر همین عزت نفس است بس است
گر عنان سوی قناعت تابی — زندگانی خوش آندم یابی
هست زیر فلک گردنده — قانع آزاده و طامع بنده
نیست جز قاعدهٔ هیچ خودی — از طمع بندگی هیچ خودی

حکایت آن حکیم که از تره زار جهان آن شاخ چند تره قناعت کرده بود و از خوان جهانیان دندان طمع برکنده

مے شنود آن خاصکی شاه بدشت — بر کنار تره زاری بگذشت
تره کارے ز قضا بر لب جوی — بود از آلودگے گل تره شوی
زان تره هرچه همی ماند در آب — طعمه می ساخت حکیمی بشتاب
خاصگے گفت بدو کای سرور — کس ندیدم که بدینسان تره خورد
تره تو که نه نان دیده نه دوغ — نه بهکار ترا هیچ فروغ
گرچه خادم متی شاه شوی — صاحب مرتبه و جاه شوی
دسته تره که بر خوان بودت — پهلوی بره بریان بودت
لقمهٔ تره که با بره خورے — به ز هر تره که نے بره خوری

بنگر اندوه دی و شادش کن | بندهٔ پیر شد آزادش کن
بینشش ده که ترا بشناسد | نعمت راز بلا بشناسد
کمر خدمت طاعت بخشش | افسر عز قناعت بخشش

عقد بست و نهم در قناعت که بر حد ضرورت وقوف نمودن است و چشم طمع بزیادتی نکشودن

ای کمر بسته بصد حرص چو مور | وای تو گر بری این حرص بگور
خرمن هستی تو شد جو جو | بهر دانه تو چنین در تک و دو
چون شود هیچ ندانم حالت | دور گردون چو کند پامالت
در کمین خانهٔ دوران دورنگ | زخم زد بر دل تو کبر پلنگ
حرص در جان تو موشست بکوش | تا بر حمت نرسد آفت موش
گر دو عالم زبر و زیر شود | دیدهٔ حرص کجا سیر شود
صاد کز سلک حروفش گیرند | راست چشم ست تهی از سیری
چند در آز شوی عمر گسل | چیست زین عمر دراز ت حاصل
دست از آز بپرداز که هست | ماهی از آز گرفتار شست
خاطر از آز تهی کن که مدام | مرغ را آز کند بستهٔ دام
حرص در کش بکش خود خطرست | حرص در کش کن دین هنرست
گلخن حرص بود تیره و تنگ | کن بگلزار قناعت آهنگ
گل که از خار قناعت خیزد | نافه در ناف ریاحین بیزد
کنز لا یفنی از وی گهر ایست | مال لا ینفد از وی خبر ایست
آن گهر زیور گوش خرد ست | وین خبر مایهٔ عمر ابد ست

بعد ازان بر شتری راکب شد — بہر کارے ز میان غائب شد
قوم چون خوان نوالش خوردند — عزم رحلت ز دیارش کردند
دست احسان و کرم بکشادند — بدرہ زر بعیالش دادند
دور ناگشتہ ہنوز از دیدہ — میہمانانِ کرم ورزیدہ
آمد آن طرفہ عرابی از راہ — دید آن بدرہ دران منزلگاہ
گفت کین چیست زبان بکشودند — صورت حال بدو بنمودند
خواست بدرہ بکف و نیزہ بدوش — وز پئی قوم برآورد خروش
کای سفیہان خطا اندیشہ — وے لئیمان خساست پیشہ
بود مہمانیم از محض کرم — نہ چو بیع از پئی دینار و درم
دادۂ خویش ز من بستانید — بس رواحل بسوی خود رانید
ورنہ تا جان ز تنم جان ز تنتان — ور تن از نیزہ کنم روزن تان
دادۂ خویش گرفتند گذشت — وان عرابی ز قفاشان برگشت

مناجات در انتقال از جوار بقیع

ای محیط کرمت عرش صدف — عرشیان در طلبت بادہ بکف
ما کہ لب تشنۂ احسان توایم — کشتی افتادہ بطوفان توایم
نظر لطف برین کشتی دار — بسلامت بر سانش بکنار
خیمۂ ما بسوی ساحل زن — صدف ہستی ما را بشکن
پردۂ ظلمت ما را بکشائے — صفوت گوہر ما را بنمائے
جامعی از ہستی خود گشتہ ملول — دارد از فیض تو امید قبول
بر سر خوان عطایش نہ شبان — دامن از گرد عطایش نفشان

بی دنبل کنی یاوریش | مطرب شاهد و شمع آوریش
ظالمی زور زر یافته هست | ظلم را تیغ زر اندود بدست
از زر و سیم بر وجود مکن | ظلم را تیغ زر اندود مکن
هرچه بختی که بگیرے دگرے | آن نه جود ست که بعیست و هنری
تخم تلبیس بود دانه بدام | نیست برگرسنه مرغان انعام
صید گردانه که مے افشاند | میکند حیله که جان بستاند
همتے ورز درین کاخ مسنیر | همچو خورشید بجنبش و مپذیر
نفیض خور نیست بهر شیب و فراز | بهر نفعے که بدو گردد باز
بر عطا صیت و ثنائی مطلب | وز عطا خواه جزائی مطلب
ور فتد زود صدت گنج بچنگ | بازده گرچه گشد کار بجنگ

حکایت اعرابی که در مقابلهٔ احسان و کرم بدرهٔ دینار و درم مهمان را به تخویف از زخم نیزه باز پس گردانید

آن عرابی بشتر قانع و شیر | در یکے بادیه ستد مرحله گیر
ناگهان جمعے ز ارباب قبول | شب دران بادیه کردند نزول
خواست مرد از بمهمانی شان | شتری برد بقربانی شان
روز دیگر ره پیشینه سپرد | بهر ایشان شتری دیگر برد
عذر گفتند که باقیست هنوز | چیزے از دادهٔ دوشین امروز
گفت حاشاک ز بس ماندهٔ دوش | دیگ جود آیدم امروز بجوش
روز دیگر بکرم ورزی پشت | کرد محکم شتری دیگر کشت

باش چون حقّه که هست از زر و مال — خواه پُر خواه تهی بر یک حال
نه چو همیان که ز زر و بی زریش — مید هد فربهی و لاغریش
عقد همیان که پُر از سیم و زر است — بر میان تو چو زرین کمر است
بر میان همچو کمر میندان — جز پی خدمت حاجتمندان
گنج از امساک بود خاک بسر — کان ز امساک شود زیر و زبر
هر چه داری ز دُر و گوهر ناب — ریز بر خاک و بر آغوش چو سحاب
بار منت منهش بر گردن — بار فقر از فگنی از یک تن
کوهے از فقر اگر آید پیش — گاهے از منت ازان آید بیش
چون عطا بخش خدا آمد و بس — به که دانا ننهد منت کس
در کرم حیله گری بیش نه — جود را رهگذری پیش نه
چیست چندین عظمت و جبروت — پشت لب بر زدن و باد بروت
کیسه بیشتر از کان که شنید — کاسهٔ گرم تر از آش که دید
هر زر و مال که بخشیده دهی — باید از وجه پسندیده دهے
بستم سیم ستانی ز کسان — تا کشی خوان کرم بهر خسان
نیست لائق تر ازین هیچ کرم — کز کسان باز کشی دست ستم
قحبه کز کسب زنا بخشد زر — بخل صد بار ز جودش بهتر
جود او دود شرارت شمرست — نخل او نخل سعادت ثمرست
مالت از دزد بتاراج افتد — به که نانے در کف محتاج افتد
ابر باید که بصحرا بارد — زان چه حاصل که بدریا بارد
مید هد سبزه و گل صحرا را — می کند آبله رو دریا را
دل فاسق که بزر شاد کنی — مجلس فسق و مے آباد کنے

وای مخلص اگر شش آید پیش | خطر دیدن اخلاص ز خویش
دید اخلاص ز خود اشراک است | نعت اشراک نه از ادراک است
کار مخلص همه نقص ست و خلل | کسر او تا نه بفتح ست بدل
کسر مخلص ز وی و فتح ز تست | کسر او هست بفتح تو درست
بی تو جامی تنی آمد بی روح | بر تن ای روح فشان گنج فتوح
هر عمارت که ز وی ویران کن | همچو گنجش بخود آبادان کن
کیست او تا دم اخلاص زند | یا قدم در حرم خاص زند
دار در سایهٔ انعام خودش | بهره مند از کرم عام خودش
کن از حرص و هوا بایستش | گوهر جود نه اندر دستش

عقد بست و هشتم در بذل و جود و اول آن اعطای درهم و دینار است و آخر آن بذل وجود

ای درم گرد تو بسیار شده | دین تو بر سر دینار شده
گنج جود ست کف تو پیمند | از پی انگشت بر انجا دو سه بند
دست بسته بود از مرد درشت | بهر آزاد درم جویان مشت
مشت بر زر که نماید مدخل | مشت پر کرده بود بر سائل
کف بی جود وی از خوئی خوب | بر گدایان ز قفا سیلی کوب
پنجهٔ خود بسماجت بگشای | بر درم جود راحت بگشای
غنچه سان خورده چه پیچی بورق | خرج کن همچو گل آنرا بطبق
موجب قبض بود جمع درم | مایهٔ بسط و طرب بذل و کرم
بین گفت را که به بیتی و کی | قبض و بسط از درم و بی درمی

دست اخلاص بآمین برداشت هرچند دعا بتوآثار معذرت روی نمود

عرب چند بهم ذوق کنان — لب کشادند بنادر سخنان
یکے از نجد حکایت می کرد — یکے از وجد شکایت می کرد
یکے از ناقه و محمل میگفت — یکے از وادی و ساحل می گفت
یکے از عشق بخوبان عرب — یکے از سعی در اسباب طرب
ناگهان مخلصی از ملک عجم — زد بمنزل آن قوم قدم
بفنون ادبش راه نه بود — وز زبان عرب آگاه نبود
شد گمانش که دعا می خوانند — سخن از حمد و ثنا می رانند
طلب عفو گنهگار رهاست — بر در لطف عفو زار رهاست
او هما نجا بتواضع بنشست — گریه و آه و فغان در پیوست
هرچه آن قوم بیان میکردند — نام اسرار عیان می کردند
او بتقلید همان را می گفت — گوهر اشک بمژگان می سفت
حشو میگفت و دعا می پنداشت — ذم همی خواند و ثنا می پنداشت
لیک چون بر لبش آن خاص کلام — بود در معنی اخلاص تمام
یافت در بارهٔ او حکم دعا — داد خاصیت غفران رضا
شد ازان دعوت از نخوت دور — جرم او عفو گناهان مغفور
کرد از اخلاص ز تقصیر بری — بر مس قلب خود اکسیر گری

مناجات در انتقال از اخلاص بخود

اے ز بیت دل عشاق دو نیم — خطر مخلص راه تو عظیم

دام ازین وادی خونخوار کمش — دامن از صحبت اغیار کمش
روے در قبلہ یکروئی کن — خلق بگذار و خدا جوئی کن
تا کے از دین ببری رونق را — کز پے خلق پرستی حق را
چون بنا شد نظر کس بتو باز — دانہ چین مرغ شوی وقت نماز
نہی آن گونہ پئے سجدہ جبین — کو پئے دانہ برد سر بزمین
وقت سجدہ کہ سوے خانہ بود — مدت چیدن یک دانہ بود
نہ دران سجدہ وقاری بودت — نہ بدل ہوش و قراری بودت
در بود ہمچو توئی حاضر تو — کہ دران سجدہ بود ناظر تو
دیدہ ماند سر تو سجدہ شناس — دیر ہمچو درگاہ سرگاہ خراس
سجدہ جز بہر خدا شرک بود — شرک بر چہرۂ جان چرک بود
رشحی از چشمۂ اخلاص بجوی — وز رخ جان خود آن چرک بشوی
چیست اخلاص دل از خود کندن — کار خود را بخدا افگندن
نقد دل از ہمہ خالص کردن — روی چون زر بخلاص آوردن
دل باسباب جہان تنہادن — دیدہ بر حور و جنان نکشادن
ساختن از دو جہان قبلہ یکے — تافتن روی ز ہر و ہم و شکے
گر بری رہ بچنین اخلاصے — باشی اندر صف مردان خاصے
خطبۂ قرب بنام تو شود — جرعۂ وصل بکام تو شود
لہو تو جد شود و سہو صواب — ہزل تو مایۂ احسان و ثواب
محرم کعبۂ اقبال شوی — محرم پردۂ اجلال شوی

حکایت آن عجمی کہ کلمات عربی شنید و دعا استغفار پنداشت

هر دو پویند بهم پیر و مرید	تا اجل رشتهٔ صحبت نبرید

مناجات در انتقال از صدق باخلاص

اے ز نورت علم صبح سفید	صادقان را بتو خوش صبح امید
تا چو صبح از تو بصدق تسلیم علم	جز بمهرت ز ازل نازده دم
تا کے جامهٔ جان چاک زنیم	علم صدق بر افلاک زنیم
انجم اشک چو گردون ریزیم	چون شفق اشک بخون آمیزیم
تاب مهری بدل ما افگن	تا شود زان نفس ما روشن
بر سانیم بروشن نفسے	تا کسان را بمقامات کسے
هست در کشمکش نفس نژند	جامهٔ از ناکسی خود گله مند
مده از گرم روان واپسیش	برهان از کسی و ناکسیش
گرچه راهی بخطا پیموده	از عملهای ریا آلوده
بخلاصی ز ریا خاصش کن	حلقه کوب درِ اخلاصش کن

عقد بیست و هفتم در اخلاص که پای همت بر سر هوا نهاد و گردن ارادت از ربقهٔ ریا کشاد

اے بخود رسته که چون شاخ گیا	مید هر جنبش تو باد هوا
تا کے از باد هوا جنبیدن	چون هوا نیست خوش آرامیدن
هست جنبش ز هوا عادت خس	جنبش از بهر خدا باید و بس
چون هوا آید جنبش کم کن	کوه سان پا بزمین محکم کن
در خدا خواهی از سر کن پای	بر هوا پایه و در راه درآے

مس قلب تو ازان زر گردد | سنگ بی قدر تو گوهر گردد

حکایت کعبه روی که بسبب راستی از کید نا راستی برست و آن نا راست ببرکت وی براستان پیوست

رهروے کعبه تمنا می داشت | لیکنش مادر ازان وامی داشت
کعبه اش بود بلے مادر او | طوف میکرد بگرد سر او
نیک زن رخت چو زین خانه ببست | ثمن خانه اش افتاد بدست
زان ثمن کرد چو آمد به شمار | جیب را مخزن پنجه دینار
شد عصا در کف و نعلین بپاے | در ره کعبه بیابان پیماے
چون زره مرحله چند برید | ناگهش راهزنی پیش رسید
گفت اے شیخ چه داری در جیب | جیب پر زر بود از صوفی عیب
بود چون راست رو راست سرشت | شیوهٔ راستی از دست نهشت
گفت در جیب پے توشهٔ راه | نیست دینار زرم جز پنجاه
راهزن گفت برون آور هان | هر چه داری بتگ جیب نهان
بستد آنرا و یکایک بشمرد | بوسه ها داد و بدو باز سپرد
گفت کافتاد ازین کاشتیم | در کم و کاست کم و کاستیم
صدقت از کذب رهانید مرا | پایه بر چرخ رسانید مرا
ناوک صدق تو ام صید تو ساخت | آهوی دام و سگ قید تو ساخت
پس بالحاح و نیاز غالب | ساخت بر مرکب خویشش راکب
که بدین راحله ره را کن طے | که منت میرسم اینک از پے
سال دیگر بحجان دست افشان | در پے او بحرم راحله راند

تیر اگر راست رود بر هدف ست | وز رود کج ز هدف بر طرف ست

رو رقمهای الف نے بشمر | بنگر که الف از همه باشد بر تر

رو بنه تختهٔ ابجد به کنار | که در آید الف اول بشمار

گر سبب جوید حکمت طلبے | نیست جز راستی آنرا سببی

راست رو راست که سرور باشی | در حساب از همه برتر باشی

صدق اکسیر مس هستی تست | پایه افراز فرودستی تست

اثر کذب بود هیچ کسے | بکسی گر رسی از صدق رسی

زندان از کذب — صبح کاذب بزند کذب تنفس | نور او یک دو نفس باشد و بس

صبح صادق چو بود صدق پسند | علم نورش از انست بلند

دل اگر صدق پسندیت دهد | بر همه خلق بلندیت دهد

و گر از کذب گزیند علمی | علم او به نشیند بدمے

صدق پیش آر که صدیق شوے | گوهر کرّهٔ تحقیق شوے

گرچه ان — از چه صدیق نبی راست خلف | باشدش بر دگر اصناف شرف

گر بدین قاعده برهان خواهی | به که برهانش ز قرآن خواهی

آنست صدیق که دل صاف شود | دعوی او همه انصاف شود

وعدهٔ او بوفا انجامد | دلش از غش بصفا آرامد

در درون تخم امانت فگند | ور برون خار خیانت بکند

بر فگند بیخ نفاق از گل او | سر زند شاخ وفاق از گل او

نه در و رنگ تکلف باشد | نه در و بوے تصنع باشد

دامن همت صدیقان گیر | در ره خدمت صدیقان میر

بو که بر جان تو خالی ز قصور | از صفای دل شان ریز دنور

ای جوان مردی مردان از تو — جنبش راه نوردان از تو
ما برای تو جهان گردانیم — در وفای تو جوان مردانیم
جز بسر نیست جهان گردی ما — جز بجان نیست جوانمردی ما
فرخ آنکس که سرافرازی یافت — در رهت پایهٔ جان بازی یافت
سر توئی خیل سرافرازان را — جان توئی پیکر جان بازان را
جامی از بزم طلب آمده سیر — بر درت می گذرد دیر بدیر
بهر غفلت مده از کیش اورا — کرمی ده بره خویش اورا
چون صبا تیز عنانش گردان — در طلب گرد جهانش گردان
با دل تنگ و درون تیره — شد بر و بهره گوئی خیره
فیض نور بلش ده از عالم صدق — تا چو صبح از تو برآرد دم صدق

عقد بیست و ششم در صدق که عبارت از آنست که ظاهر باطن برابر بود بلکه باطن از ظاهر خوبتر

ای گرو کرده زبان را بدروغ — برده بهتان ز کلام تو فروغ
این نه شایستهٔ مهر دیده ورست — که زبانت دگر و دل دگرست
از ره صدق و صفا دوری چند — دل قیری رخ کافوری چند
روی در قاعدهٔ احسان کن — ظاهر و باطن خود یکسان کن
یک دل و یکجهت و یکرو باش — در دورویان جهان یکسو باش
از کجی خیز دهر جا خللی است — راستی رستی نیکو مثلی است
راست جو راست نگر راست نشین — راست گو راست شنو راست گزین

اختر منخسف افزون ز شمار | ماند بر ماه رخش تا بت وار
قرص خورشید رخش پرزده شد | خوان خوبیش بهم برزده شد
مرد دل داده چون قصه شنید | دیده بربست و برخ پرده کشید
هر دم از درد فغانی میکرد | در دمندانه بیانی میکرد
که ازین درد که آمد بسرم | مانده از نور سواد بصرم
بعد یک چند برآورد نفیر | که فغان از اثر چرخ اثیر
کز دلم نقد شکیبائی برد | وز کفم گوهر بینائی برد
پس ازان هر دو بهم بنشستند | شاد و ناشاد بهم پیوستند
مرد کورانه معاشی میکرد | زن ز کوریش دریغی میخورد
آن نکو زن چو بس از سالی بیست | که درین دیر پر آفات بزیست
خیمه در عالم تنهائی زد | مرد خالی دم بینائی زد
لب کشادند حریفان بسوال | شرح دهتند ز کیفیت حال
گفت آن روز که آن غیرت حور | مانده از آبله در عین قصور
نظر از جمله جهان در بستم | پس زانوی وفا بشستم
تا ندانند که من آن مه بینم | دامن خاطر ازو می چینم
در دلش ناید ازان اندوهی | بضمیرش نرسد مکروهی
چون ازین دیر فنا رخت ببست | بسرا پردهٔ جاوید نشست
فارغ از وهم غم افزائی خویش | کردم اقرار به بینائی خویش
همه گفتند که احسنت ای مرد | وز حریفان بجوان مردی فرد
غایت دین و مروت این ست | حد آئین فتوت این ست

مناجات در انتقال از فتوت بصدق

بسط کن بر همه کس خوان کرم | بذل کن بر همه همیان درم
گر براهیمی اگر زردشتی | روی در هم مکش از هم پشتی
باز کش پای ز آزار همه | دست بکشای با یثار همه
هر چه بدهی بکسے باز مجوے | دل ز اندیشهٔ آن پاک بشوی
آنچه بخشند چه بسیار و چه کم | نیست برگشتن ازان طور کرم
طفل چون صاحب احسان گردد | زود از کردهٔ پشیمان گردد
هر چه خندان بدهد نتواند | که دگر گریه کنان بستاند
تا توانی بکشا جیب کسان | منگر در هنر و عیب کسان
عیب بینی هنر خندان نیست | هدف قصد هنرمندان نیست
هر چه نامش نه پسندیده کنی | بهتر آنست که نادیده کنی
دل ز اندیشهٔ آن داری دور | دیده از دیدن آن سازی کور
بوکه از چون تو نکو کردارے | بدلِ کس نرسد آزارے

حکایت آن جوان مرد که چون بر روی معشوق که چشم روشنش بود آبله خود را بنابینائی فرانمود تا معشوق بداند که عیب ورا می بیند

آن جوان مرد زنی زیبا خواست | خانهٔ دل بخیالش آراست
لیکه ازان پیش که بینند بهم | وز پے وصل نشینند بهم
آن صنم عارضه پیدا کرد | بر سر بستر و بالین جا کرد
زآتش تب برخش تاب نماند | زآبله در گل او آب نماند

عقد بست و پنجم در فتوت که بار خود از گردن خلق نهادن است و زیر بار خلق ایستادن

اے که از طمع فسرده مایهٔ خویش
میزنی گام پے دانهٔ خویش

خاطر از مایهٔ خود خالی کن
زین هنر پایهٔ خود عالی کن

بهر خود گرمے جز سردی نیست
سردی آئین جوان مردی نیست

چند روزی ز قوی دینان باش
در پی حاجت مسکینان باش

شمع شو شمع که خود را سوزی
تا بآن بزم کسان افروزی

با بد و نیک بکو کارے ورز
شیوهٔ یاری و غمخواری ورز

ابر شو تا که چو باران ریزی
بر گل و خس همه یکسان ریزی

چشم بر لغزش یاران مفگن
بملامت دل یاران مشکن

در گذر از گنه و از دگران
گر پنیی گنهے در گذران

باش چون بحر ز آلایش پاک
بهر آلایش از آلایش ناک

همچو دیده بسوی خویش مبین
خویش را از دگران بیش مبین

بس عمارت که بود خانهٔ رنج
بس خرابی که شود پردهٔ گنج

با همه باش بصلح آوریے
که نه گنجد بمیان داوریے

همچو آن بیخته خاک از خس و خار
که زند آب بران ابر بهار

گفت مار ابنو دزان دردی
پشت یار ابنود زان گردی

ورسوی داوریت افتد رای
به که با خود کنی از بهر خدای

بت خود را بشکن خوار و ذلیل
نام ورشو بفتوت چو خلیل

بت تو نفس هوا پرورتست
که بصد گونه خطا رهبرتست

نوجوانی به جوانی مغرور | رخش پندار همی راند ز دور
آمد آن شکرگزاریش بگوش | گفت کای پیر خرف گشته خموش
خار بر پشت زنی ز نیسان گام | دولتت چیست عزیزیت کدام
عمرے در خارکشی باخته | عزت از خواری نشناخته
پیر گفتا که چه عزت زین به | که نیم بر در تو با لین نه
کای فلان چاشت بده یا شامم | نان و آبی که خورم وا شامم
شکر گویم که مرا خوار نساخت | بخسی چون تو گرفتار نساخت
بر در حرص شتابنده نکرد | در ره شاه و گدا بنده نکرد
داد با این همه افتادگیم | عز آزادی و آزادگیم

مناجات در توجه از مقام حریت بفتوت

ای غمت مایه ده شادی ما | بر درت بندگی آزادی ما
بندهٔ خاص ترا نیست پسند | بر دل از بندگی غیر تو بند
فارغ است از دو جهان در دو جهان | نه عیان بستهٔ چیزی نه نهان
جا گرفته لب خشک زمین | گشته در کوی فنا خاک نشین
نشده خاطر او بند بهیچ | نه دلش یافته پیوند بهیچ
تافته روے ز روی همه کس | روی در روی تو آورده و بس
جامی از بندگی خویش ملول | دارد از خواجگیت چشم قبول
بر درت عز قبولیش بده | در رهت اذن دخولیش بده
بر وی افشان ز ره خود گردی | بر دلش نه ز غم خود دردی
آنکن از منزل بے درد انش | رخت در کوی جوان مردانش

از همه گسل وبا او پیوند — بنه از بندگیش بر خود بند
تو که از بند غم آزاد شوی — بغم بندگیش شاد شوی
شاه فرد وست مشو بنده گرد — فرد شو بهر طلبگاری فرد
دست ز آلایش کونین بشوی — ترک آسایش کونین بگوی
پای بیرون نه ازین دیر دیرین — دل بپرداز ز آویزش غیر
بنده شو زد و کون آزاده — لوحی از نقش تعلق ساده
گر بر آرد ز زمین باد دمار — ننشیند بضمیر تو غبار
ور ز موجت گذرد آب ز سر — نشود دامن تجرید تو تر
ور جهان شعله زند آتش وش — وقت تو گردد ازان آتش نوش
زیر این دائره رنگارنگ — گل بود خار و عزیزی خاری
رونق گل مطلب از خارش — مشو از بهر عزیزی خارش
آن زمان خلعت عزت یابی — که رخ از عزت او برتابی

حکایت آن پیر خارکش که خار خواریش گل عزت میکشاد و جوان رعناوش که گل عزتش بوی خار می داد

خارکش پیری کهن دلق درشت — پشته خار همی برد بپشت
لنگ لنگان قدمی برمی داشت — هر قدم دانه شکری میکاشت
کای فرزنده این چرخ بلند — وی نوازنده دلهای نژند
کنم از جیب نظر تا دامن — چه عزیزی که نکردی با من
در دولت برخم بگشادی — تاج عزت بسرم بنهادی
حد من نیست ثنایت گفتن — گوهر شکر عطایت سفتن

عقد بیست و چهارم در حریت که طوق بندگی حق را گردن نهادن است و ربقهٔ بندگی خلق از گردن کشادن

ای ملک زادهٔ اقلیم وجود — بدرت خیل ملک را مسجود
سائبان حرمت چرخ برین — تختگاه قدمت گوی زمین
دولتت کرسنا تاج سرت — وحملنا هم رخش سفرت
کوه در خدمت تو بسته کمر — کان تهی از زینت تو داده گهر
بحر هم نیز بکار تو درست — بهر تو حلیه در و حلیه گریست
که دهد حقهٔ دُر از صدفت — که نهد پنجهٔ مرجان بکفت
از پی مطبخ تو جانوران — گله گله بدر و دشت چران
باغ صد میوهٔ خوش پرورده — نقل بزم تو مهیا کرده
هر چه زیر فلک نیلی سر و بن — هست القصه چه نو و چه کهن
همه بحر تو و تو بحر خدای — یکدم از ربقهٔ غفلت بدر آی
باز گونه مکن این وضع بدیع — که وضیعی نبود کار رفیع
نیستی باد جو صاحب هوسی — در میاویز بهر خار و خسی
نیستی آب چو آلوده ولی — در میامیز بهر لای و گلی
نیستی خاک بنه زین پستی — قدم سعی ببالا دستی
گرم رو آمده چون آتش باش — هر چه پیش آید ازان سرکش باش
از خسان سرکشی آزادگیست — بخسان بستگی افتادگیست
تا بکی بندهٔ هر خس باشی — بندهٔ هر کس و ناکس باشی
چیست خس هر چه نه شاه ارلست — کش بهستی نه عوض نه بدلست

گفت دارم صنمی از زر ناب — پای تا سر گهر و لعل خوشاب
سالها شد که هوادار و ندیم — روی بر خاک پرستار و یم
شرمم آید که پس از چندین سال — بینندم فاش درین ناخوش حال
گفت یوسف که نه قاصر نظرم — من بدین شرم سزاوارترم
تو ازین پیکر نی نفع و ضرر — که خود آرایستی از گوهر و زر
مانده روی خجالت درپیش — دیده می بندیش از دیدن خویش
من ازان پاک که نفع و ضرر از وست — بحر دکان پر دُر و پر گوهر از وست
چون نباشم خجل و شرمنده — سر نشویم به پیش افگنده
این سخن گفت و بدر روی نهاد — برزلیخا در حرمان بکشاد

مناجات در طلب حیا از بقای نقص بشریت و تحقیق بخصایص حریت

اے اولی اخنجر مرغان سر خویش — کرده از شرم تو زیر پر خویش
کار آدم ز حیایت شده سخت — ستر خود ساخته از برگ درخت
شب ز انجم نظر افروخته ایست — چشم خجلت بزمین دوخته ایست
صبحدم کرد درت کار سپهر — اشک ریزی بود از گرمی مهر
بنده جامی که کمین بنده تست — در ره عجز سر افگنده تست
چون مه آورده رخ اندر کمی است — حلقه گشته بدر محرمی است
محرم حلقه ز رازش گردان — وز دره بیهوده بازش گردان
گر بود حرص و هوا را بنده — سازازان بندگیش شرمنده
چون بشرمندگی افتاد و شنود — هر چه شرم آید ازان ساده شود
زن رقم بر ورق ساده گیش — حرف آزادی و آزادگیش

از نفور بصر نور فشان — بیند از زره روی مور نشان
ناظر حال تو باشد شب و روز — تو هم از ناظریش دید فروز
ناظر ناظری ادمی باش — حاضر حاضری ادمی باش
بو که شرمنده گیت آید پیش — که بتابی ز گنه خاطر خویش
در مقامی که کنی قصد گناه — گر کند کودکی از دور نگاه
شرم داری ز گنه در گذری — پرده عصمت خود را اندری
شرم بادت که خداوند جهان — که بود واقف اسرار نهان
بر تو باشد نظرش سکه و گاه — تو کنی در نظرش قصد گناه

حکایت یوسف و زلیخا که پرده پوشی زلیخا پرده کشایی دیده یوسف آمد تا حق را ناظر خود یافت و از نظر زلیخا روی برتافت

چون زلیخا ز سب کنعانی — ماند در دائره حیرانی
باز وی عشق بر وز در آورد — تلخی هجر در و شور آورد
کرد شش از انجمن پیدائی — جای در زاویه تنهائی
شد حجاب از نظر اصحابش — پرده غفلت الا بوابش
دامن عصمت شان کرد رها — میل همت به وسم صنما
شوق بستد ز کف هر دو زمام — هر دو گشتند ز هم طالب کام
ناگهان جست زلیخا ز جا — از سر نخبت طرب پرده ربا
تا شود مانع دیدار کسی — پرده پوشید بر خسار کسی
یوسفش گفت بصد گونه شگفت — که چه چیز ست پس پرده نهفت

روز جامی که ز قربت دور ست — تیره گشته چو شب دیجور ست
از فروغ رخ خود نورش ده — مرهمے بر دل رنجورش نه
تا دهد نسبت قرب تو صفا — در کشد روی بجلباب حیا

عقدهٔ بیست و سوم در حیا که محافظت ظاهر و باطن ست از مخالفت احکام الٰهی بسبب مراقبهٔ نظر حق

اے بر افگنده ز رخ ستر حیا — هیچ ازین کار حیا نیست ترا
خیره چشمی چه کنے اختر وار — همچو خورشید حیائی پیش آر
دل تو مزرعهٔ تخم وفاست — نم آن مزرعه باران حیاست
نشود سبزه ز بستان نو خیز — تا نشده ابر بران باران ریز
خوی که بر رخ ز حیا دارد گل — زان نسے نشو و نما دارد گل
غنچه گر شد رخ بسته نقاب — زان نقابست ز رو گوهر یاب
لعل و زر باشد ازان حاصل او — منبسط گشته ز شادی دل او
لاله گر شد رخ برخ دارد داغ — سر رخ روکشته از انست بباغ
بنگر آن سوسن شرمنده که چون — از زبان نامده حرفیش برون
لاجرم در صف سوری و سمن — شد بآزادی مشهور چمن
خیره چشم ست بنان نرگس — که دهد جام بمستان نرگس
زان سبب دیده اش از نور تهی — مانده نے خاصیت نور دهی
خوی که از شرم نشیند بجبین — تازه رو باشد ازو شاهد دین
آنکه بر جنجرهٔ صحا شب تار — که بود در تگ چه در جن نار

که مگر عاشقی ای شیفتہ مرد — که بدین گونہ شدی لاغر و زرد
گفت آری بسرم شور گیست — کش چو من عاشق و رنجور کیست
گفتمش یار بتو نزدیک ست — یا چو شب روزت از و تاریک ست
گفت در خانۂ اویم همہ عمر — خاکِ کاشانۂ اویم همہ عمر
گفتمش یکدل و یک روست بتو — یا جفا کار و ستم خوست بتو
گفت هستیم بهر شام و سحر — بهم آمیخته چون شیر و شکر
گفتمش یار تو ای فرزانہ — با تو همواره بود همخانہ
سازگار تو بود در همہ کار — بر مراد تو بود کارگزار
لاغر و زرد شده بهرِ چه — سر بسر درد شده بهرِ چه
گفت رو رو که عجب بی خبری — هم کزین گونہ سخن درگذری
محنت قرب ز بعد افزون ست — جگر از هیبت قدم پر خون ست
هست در قرب همہ بیم زوال — نیست در بُعد جز امید وصال
آتش بیم دل و جان سوزد — شمع امید روان افروزد

مناجات در انتقال از حال قربت بجا

ای که چون روح بتن نزدیکی — چون رگ جان ببدن نزدیکی
بلکه نزدیک تری از رگِ جان — لیک دور اند ازین فهم گران
قرب تو گر نهد پیش قدم — باز گردد همہ عالم بعدم
گر ز ما دور نشیند همہ کس — هستی ما شود از قرب تو بس
دور و نزدیک ز تو بهره ورند — وز سماط کرمت طعمہ خورند
در رهت قطع مسافت دوریست — وصل جستن بسفر مهجوریست
چیست قرب تو ز خود بُریدن — دامن از کون و مکان درچیدن

گرم از آتش بگذشت چو دود — پای کوبان بسر چرخ کبود
یک یک اوراق فلک طی کردند — روی در کرسی و عرش آوردند
ساختند از سر کرسی پایه — عرش افگند بر شان سایه
سر بدان سایه فرو نامد شان — خواب در سایه نکو نامد شان
بدد از دولت سرمد جستند — ظلمت سایگی از خود شستند
صد در از لطف گشود ایشان را — قرب بر قرب فزود ایشان را
چشم شان سرمهٔ اقبال کشید — دیدن قرب نشد پردهٔ دید
غرق در وصل و ز وصل آگه نی — جز از ان قبلهٔ اصل آگهی نی
پردهٔ قربت شان آمد و جا — فارغ از پرده در خوف و رجا
لیک آنانکه ز قرب آگاهند — جان ز آگاهی آن می کاهند
گرچه از قرب نوازش یابند — هر دم از بیم گداز ش یابند
که مبادا بزوال انجامد — بدل اندوه و ملال آرامد
حال شان باشد ازان دیگرگون — دیده پر آب بود دل پر خون
چهرهٔ دولت شان گرد و زرد — نفس عبرت شان آید سرد
شعله در رشتهٔ جان اندازد — همچو شمع از تف آن بگذارد

حکایت سوال و جواب ذوالنون بآن عاشق مفتون

والی مصر ولایت ذوالنون — آن بامرار حقیقت مشحون
گفت در مکه مجاور بودم — در حرم حاضر و ناظر بودم
ناگه آشفته جوانی دیدم — نه جوان سوخته جانی دیدم
لاغر و زرد شده همچو هلال — کردم از وی ز سر مهر سوال

جلوه گر در همه اغیار توئی — وز همه گشته نمودار تو نے
در همه کون و مکان غیر تو کو — تا کسی بر تو برد غیرت ازو
گرد گشتیم درین خانه بسے — نیست غیر تو درین خانه کسی
هر کسی جسته بغیرے پیوند — کرده دل را بعنم غیر تو بند
جامی از غیر تو بردوخته چشم — وز خیال رخت افروخته چشم
چشمش از طلعت خود روشن ساز — بر دلش کن درآن گلشن باز
رو بگردان ز در دورانش — هجرت آموز ز مهجورانش
سوز او ساز فزون روز بروز — زاتش غیرت غیریت سوز
وادی بُعد برو کوته کن — بسر اپردهٔ قربش ره کن

عقد بست و دوم در قرب که عبارت است از استغراق و جوسالک در عین جمع بغیبت از همه چیز تا غایتے که از صفت قرب نیز

اے زده در صف دوران دی قرب — ره فروان ز تو تا عالم قرب
روز قرب آمد و دوری شب تار — روز چون نیست بشب گیر قرار
دور ازین روز و شب تاریکے — چند چون صبح ازین نزدیکے
چون دهد دولت نزدیکے دست — با ادب باید ازو دور نشست
گر به نزدیکی خود مغروری — غم خود خور که بغایت دوری
پاکبازان که دم از قرب زدند — نام خود بردرم قرب زدند
پا کشیدند ازین دیر مغاک — رخت بردند بمظمورهٔ خاک
بر سه آب نهادند قدم — بر تر از باد کشیدند علم

نگریست بعد از ملاقات بحال نه نگریست

بیدلے داغ دل افروزی داشت — در دل از آتش او سوزی داشت
عمرہا مست تماشش مے بود — بستہ در قید وفایش می بود
دمبدم جلوۂ دیگر مے دید — ورجمالش گل دیگر می چید
چہ خ از انجا کہ ستم دین و بست — قطع یاران زہم آئین و بست
خواست تا خانہ بر انداز دشان — خانہ در کوی دگر سازد شان
صبح دولت متواری گردد — روز صحبت شب تاری گردد
بر جدائی دل خود بنہادند — بر سر راہ وداع استادند
عاشق دل شدہ برداشت فغان — بر رخ از خون جگر اشک فشان
لیک یک دیدۂ او اشک فشاند — وان دگر را تش دل خشک بماند
چشم تر ناشدۂ ز دمسمار — تا نہ بیند پس از ان طلعت یار
رشکش آمد کہ بچشمے کہ نرنجیت — اشک چون رشتہ صحبت نگسیخت
بار دیگر چو جمالش نگرد — بلکہ دیدن بخیالش گذرد
بعد یک چند رسیدند بہم — ساغر وصل کشیدند بہم
سالہا ہمنفس ہم بود ند — در یکے زاویہ ہمدم بودند
ہرگز آن دیدہ بروئش نگشاد — کامش از دولت دیدار نداد

مناجات در طلب آتش غیرت افروختن و موانع مقام قرب را سوختن

اے ز غیرت رقم غیر زدائے — زین صیقل آئینۂ غیر نمائے

خواست ابلیس که آن فیض کرم — باز بزد بضرب از آدم
آن خود از وی نتوانست برید — لیک ازان شیوه کشید انچه کشید
کرد ازان شیونی بر شیون خویش — لعن را طوق نه گردن خویش
این قدر بس ز تو غیبت بدل — شوی از هر چه جز او مهر گسل
رشتهٔ مهر بدو پیوندی — باوی انباز دگر نپسندی
نه که صد کس بوی انباز کنی — عشق بازی بهمه ساز کنی
گاه با شاهد مهوش باشی — بهواداری او خوش باشی
گاه خیمه بدر شاه زنی — دست دل در کمر جاه زنی
گه سوی میر کنی روی امید — سازی از حوض سیدروسی عید
گه کنی جای در ایوان وزیر — تا شوی از کرمش جائزه گیر
این همه قاعدهٔ کافر نیست — بخداوند شریک آور نیست
نیست برشرکت کس رخصت دون — حکم لا نعبد ان لا تشرک به
چرک شرک از دل خود پاک بشوی — پاک شو پس سوی پاک آور روی
میر آنجا دل آلایشناک — صحبت پاک نیابد جز پاک
دل در خون نزند مرغ غمش — کی سزد مرغ حریم حرمش
جان که ناید بلب از شوق نیاز — بالبش گو که چه سان گوید راز
دیده کز دل نه کنی خونبارش — نیست شایستگی دیدارش
دسبدم شوی ز خون دیده خویش — بس طلبگاری دیدار اندیش
هر که از محنت هجران نگریست — کی تواند رخ جانان نگریست
نیست خوش گنج چو رنجی نکشی — رنج کش کز طلب گنج خوشی

حکایت دیده وری که بچشمی که در وقت وداع محبوب

گر کند بخت رہ آموزے او | داغ شوق تو شود روزی او
ہر چہ جز شوق تو در جان نگار | کارد افسوس و دریغ آرد بار
تا کند قطع ز افسوس و دریغ | بندہ اندر کفش از غیرت تیغ

عقد بیست و یکم در غیرت کہ عبارت است از حمیت محب صاحب سر بقطع تعلق غیر از محبوب یا قطع التفات محبوب از غیر

اے بہر غیر کشادہ نظری | در دلت نیست ز غیرت اثری
میکنی دعوی غیرت تا کی | لیکن از معنی غیرت پاکی
غیرت و دیدن اغیار کہ چہ | غیر بین و خبر از یار کہ چہ
دیدن غیر ز غیرت دور ست | غیر بین در دو جہان معذور ست
دیدہ کو دیدن شہ را شاید | بر رخ غیر نظر نکشاید
عشق شاہ آمد و غیرت چاوش | بہ کہ چاوش بصد باگ و خروش
منع اغیار کند از در شاہ | غیر را در حرمش ندہد راہ
حرم شاہ حریم دل تست | شاہ ہموارہ مقیم دل تست
غیر شہ را بحرم راہ مدہ | بگدا محرمی شاہ مدہ
شاہ جو شاہ نگر شاہ پرست | ہر چہ جز شاہ بشو از وی دست
دست در دامن شہ محکم دار | دل بداغ غم او خرم دار
ہر چہ جز وی ز دلت بیرون کن | داغ شوقش بدلت افزون کن
تکن آن داعیہ چون بوالہوسان | کہ بتابی رخ مہرش ز کسان
لطف مہرش کہ جہان را عادت | حصر بر خود نہ حد ہر خام ست

مجلس از باده چو دیگرگون شد — پردگی را غم عشق افزون شد
پردهٔ نور پس پرده بساخت — چنگ را هم بهمان پرده نواخت
گفت صوتی که دگر وقت رسید — کاید از پرده کشادیم پدید
سوختم از دل غمخوارهٔ خویش — به که سازم پس ازین چارهٔ خویش
دست زد و پرده ز رخسار کشاد — تشنه لب رو بسوی دجله نهاد
بیخودی کرد و دل از خود پرداخت — بار خود در خطر موج انداخت
بود مه طلعت و ماهی اندام — کرد در آب چو ماهے آرام
مهروش شعلهٔ شوق از دل تاب — خواست تسکین دهد آن شعله آب
دید چون حال وی آن طرفه غلام — خویش را راه ز پیش انداخت چو دام
گشت صد چشم هواخواهی را — یافت در موج شط آن ماهی را
هر دو گشتند هم آغوش بهم — راز گوی از لب و خاموش بهم
لب بلب روی به روی بنهادند — دست در گردن هم جان دادند

مناجات در اظهار شوق و حیرت و طلب ترقی بمقام غیرت

اے سراسیمهٔ شوق تو فلک — سر نه پیچیده ز طوق تو ملک
داغ بر جان و دل از شوق تو ایم — بندهٔ داغ و سگ طوق تو ایم
گر نه در طوق وفا تیز تگیم — در ره تو چو سگ و کم ز سگیم
میل غیر از دل ما بیرون کن — شوق خود روز بروز افزون کن
گر مے از ساغر وصلت نچشیم — بجگر خواری شوق تو خوشیم
هست بهر تو جگر خواری ما — عزت ما و دگر خواری ما
بادهٔ لجهٔ این بحر سراب — جامی از خواری تو عزت یاب

زین مقالات فتد در دل او — کین مقامات شود حاصل او
چند روزے رہ مردان گیرد — شیوۂ راہ نوردان گیرد
لیکن آن شیوۂ از صدق تھی — ندہد بہرہ بجز دل سیہی
صدق باید کہ شود شوق فزای — تا بمقصود شود راہ نمای
شوق صادق چو کشد محمل مرد — کعبۂ وصل کند منزل مرد
ہیچ مانع نگذارد در راہ — تا در ان کعبہ کند منزل گاہ
بلکہ پندار وجود از بمثل — افگند در رہ مقصود خلل
کشتی آساش بہم در شکند — رخت ہستیش بدریا فگند
چون در ان موج زخود شو بدرست — افتدش ماہی مقصود بشست

حکایت آن کنیزک و غلام کہ بر کنار دجلہ دست از زندگانی خود شستہ و بغرقہ شدن در آب از خشک لبی ساحل فراق خلاصی جستہ

بر لب دجلہ چو شد سبز بساط — زد سرا پردہ خلیفہ نشاط
داشت در سدۂ خلافت دو گاہ — ہر دو مہ طلعت و خورشید غذار
آن یکے پردگی پردۂ ناز — چنگ ناہید از و یافتہ ساز
عکس گلگونۂ رخسارش گل — بندۂ حلقۂ زلفش سنبل
وان دگر سادہ غلامی چو ماہ — سودہ بر چرخ کلہ گوشۂ جاہ
سرو قدش ز قبا یافتہ زیب — عقل را از کمش او دادہ فریب
ہر دو بودند بہم عاشق زار — عشق سان بردہ ز دل صبر و قرار
لیک از دست رقیبان غیور — می طپیدند ز یکدیگر دور

هر چه تسکین دیت دست رس ست — آن نه شوق ست هوا و هوس ست
بهوس گام طلب نتوان زد — خیمه در کوی طرب نتوان زد
هوس آئین هوسناک بود — جان عاشق ز هوس پاک بود
هوس ابریست ز باران خالی — سایه اش مایهٔ نے اقبالی
نه از و گشت دل آب خورد — نه ز تن تب نه ز دل تاب برد
خواجه دل بسته در اسباب جهان — کشتی افگنده بگرداب جهان
خفته بر قطع امل مست و غرور — طبعش از نفس و هوا پر شر و شور
چشمش از طلعت شاهد روشن — گشته در کاخ بطالت گلشن
دل او پرده لگے پردهٔ راز — مانده در پرده از و چهرهٔ آز
دستش از بازوی خذلان رنجه — زده در دامن حرمان پنجه
پای او ره سپر کوے خطا — نزده گام بجز سوے هوا
معده غارت گر هر پخته و خام — خورده در هم چه حلال و چه حرام
گوشش از قول نصیحت گر کر — رام باز مزمهٔ را مشگر
ژاژ خائی هنر دندانش — هرل دستور لب خندانش
شبش آبستن هر فسق و فساد — روز او پرده در صدق و سداد
با چنین فعل و صفت گر ناگاه — بشنود خارقی از اهل الله
گر فلان پیر جهان پیمان گشت — قدم خشک ز در یا بگذشت
وان دگر پردهٔ عادت بدرید — کرد پرواز و چو مرغان به پرید
وان دگر کرد سوے کوه نظر — کوه سنگ از نظر او شد زر
وان دگر رو بکرامت قدمے — کرد طے بادیهٔ را بدمے
وان دگر لشکر همت انگیخت — لشکرے را بدعاے خون ریخت

ای فروزان ز تو کاشانهٔ چرخ — بر مئی عشق تو خمخانهٔ چرخ
ما درین خمکده مستان توایم — دست بر فرق ز دستان توایم
یافتم از تو چو پیمانه شکست — دست ما گیر که رفتیم ز دست
گرچه در قید سیاهیم و سفید — از تو نے قیدیِ داریم امید
به که از ما برهانی ما را — دامن از ما بفشانی ما را
دل جامی که بعشقت گرو است — تا ته کوشش او کُند رَوا است
پای دل مانده بگل پیوندش — از دو عالم بگسل پیوندش
رو بره آر ز آوارگیش — کُند پائی ببُر از بارگیش
زاد راه از کرم خویش دهش — شاد مانی بغم خویش دهش
محمل عشق مقامش گردان — رابقهٔ شوق زمامش گردان

عقد بستم در شوق که کمندیست برآزنده بکنگرهٔ وصال و زمامی ست رساننده سر منزل اتصال

ای دلت را کمف شوق زمام — سیر عاشق شود از شوق تمام
شوق اگر قائد راهت نشود — کعبهٔ وصل پناهت نشود
شوق قلاب دل دُورانست — جاذب خاطر مهجورانست
شوق کوتاه کند راه دراز — بر رخ مرد به بندد در آز
شوق برقیست نشیمن افروز — مانع ره شده را خرمن سوز
گوهر رنج که در راه بود — پیش مشتاق کم از کاه بود
چون زند شعلهٔ شوق از دل تاب — نشود کشته بصد دریا آب

چارده ساله مهی بر لب بام — چون مه چارده در حسن تمام
بر سر سرو کله گوشه شکست — بر گل از سنبل تر سلسله بست
داد هنگامه معشوقه سازش — شیوه جلوه گری کرد آغاز
اوفتد و زان چو مه و کرده هجوم — بر در و بامش اسیران چو نجوم
ناگهان پشت خمی همچو هلال — دامن از خون شفق مالا مال
کرد در قبله او روی امید — ساخت فرش ره او موی سفید
گوهر اشک بجز گان می سفت — وز دو دیده گهر افشان میگفت
کای پری با همه فرزانه کیم — نام رفت از تو بدیوانه کیم
لاله سان سوخته داغ توام — سبزه وش پی سپر باغ توام
نظر لطف بحالم بگشای — ز نگ اندوه ز جانم بزدای
نوجوان حال کهن پیر چو دید — بوی صدق از نفس او نشنید
گفت کای پیر پراگنده نظر — رو بگردان بقفا باز نگر
که دران منظره گلرخسار یست — که جهان از رخ او گلزار یست
او چو خورشید فلک من ماهم — من کمین بنده او او شاهم
عشقبازان چو جمالش نگرند — من که باشم که مرا نام برند
پیر بیچاره چو آن سوز نگر یست — تا به بیند که دران منظره کیست
زد جوان دست و فگند از بامش — داد چون سایه بخاک آرامش
کان که با ماره سودا سپرد — نیست لائق که دگر جا نگرد
هست آئین دوبینی ز هوس — قبله عشق یکے باشد و بس

مناجات در طلب شوق که ثمره شجره محبت است و شجره ثمره دریافت صحبت

غم او شادی جانش گردد | نام او ورد زبانش گردد
گر بمیرد کرشش گذرد اندهمه سال | ننشیند بدلش گرد ملال
گوی گردد خم چوگانش را | سر نهد ضربت فرمانش را
نزند دم چو بگوید که بمیر | شود از جام اجل جرعه پذیر
نه شود رنجه ز بد خوئی او | نزید جز بر رضا جوئی او
ترک خوشنودی اغیار کند | بر رضای دل او کار کند
حیره ماند جو جمالش بیند | لال گردد چو زلالش بیند
باشد از لذت صحبت رقصان | لیک شوقش نه پذیرد نقصان
هر دمش حیرت دیگر زاید | هر نفس شوق دگر افزاید
گرچه در بحر بود کشتی وار | عاقبت خشک لب آید بکنار
هر نفس صد نظر از حور پری | گر کند در نظرش جلوه گری
گم فتد جانب آنها نظرش | نفرت انگیزد شود از هر نظرش
خنجه سان باشدش از رویی | دل پر از یار و ز اغیار تهی
نه چو نرگس که چو بگشاید چشم | بر همه خار و گلش آید چشم
گل همان در نظرش خار همان | نشود بهر گل از خار زمان
بر رخ تازه گل و خشک گیاه | نه کند جز بیکی چشم نگاه
هست آن قاعدهٔ عشق و وفا | هست این لازمهٔ صدق و صفا
یا کمن بهره از عشق خروش | یا نظر زانچه نه معشوق بپوش

حکایت آن پیر خمیده پشت که در طریق محبت قالب است

بر زمین نهاد و بسبب کجروی خود از نظر معشوق گاه گاه بیفتاد

روح بمشاہدۂ جمال ذات

اے دلت شاہ سرا پردۂ عشق — جان تو ز خم بلا خوردۂ عشق
عشق پروانۂ شمع ازلست — داغ پروانگیش مہر دلست
بیقراری سپہر از عشق ست — گرم رفتاری مہر از عشق ست
خاک یکجرعہ ازان جام گرفت — کہ دران دائرہ آرام گرفت
دل بے عشق تن بے جانست — جان از و زندۂ جاویدانست
گوہر زندگی از عشق طلب — گنج پایندگی از عشق طلب
مردہ خوان ہر کہ نہ از وی زندہ است — نیست دان ہر چہ نہ زو پایندہ است
عشق ہر جا بود اکسیر گرست — مس خاصیت اکسیر زرست
گونۂ چون زر عشاق گواست — کانچہ شد گفتہ بود در روش ورا ست
عشق نے کار جہان ساختن ست — بلکہ نقد دو جہان باختن ست
عشق نے دلق بقا دوختن ست — بلکہ با داغ فنا سوختن ست
عاشق آن دان کہ ز خود باز رہد — نغمۂ ترک خودی ساز دہد
نہ رہ دولت دینے سپرد — نہ سوی نعمت عقبی نگرد
قبلۂ ہمت او دوست بود — ہر چہ جز دوست بود پوست بود
آنچہ با دوست دہد پیوندش — شود از فرط محبت بندش
گرد مد خار ز پیرامن او — کہ سوی دوست کشد دامن او
بود آن خار بہ از گلزارش — عین راحت شمرد آزارش
وانچہ از دوست حجابش گردد — بر رخ وصل نقابش گردد
گرچہ خود مردک دیدہ بود — بمیش چشمش نہ پسندیدہ بود

بندہ آن مژدہ بخشش خوشنود — چشمۂ خون دل از دیدہ کشود
چہرہ از خون جگر گلگون کرد — دامن از سیل مژہ پُر خون کرد
باد ے آن مرد شفاعت پیشہ — گفت کاے غافل بے اندیشہ
از پے عفو گنہ گریہ چیست — کس بدینسان کہ تو کردی نگریست
خواجہ گفت از مژہ زان خون بالا — کز پے عفو طلبگار رضاست
عفو شہ از قول زبان حاصل شد — بر رضا جوئی دل مائل شد
عفو من خاص برای دل تست — آنچہ مقصود بود حاصل تست
چون بود دل ز کسی ناخشنود — بر زبان عفو کیش دارد سود
ہر چہ او کرد بصورت بحل ست — لیک خشنودی دل کار دل ست

مناجات در مقام رضا طلبیدن و از ایجا رخت بسر منزل محبت کشیدن

ای رضا بخش ریاضت لیتان — رائض طبع رضا اندیشان
قبلۂ ہمت کار آگہان — قاضی حاجت حاجت خواہان
دل راضی بقضایت طلبیم — روضۂ حسن رضایت طلبیم
نے رضاے توکل باغ نعیم — ہست بر سینۂ ما داغ مجیم
از سر خط لالۂ این باغ مکن — باغ را بر دل ما داغ مکن
باغ ما شیفتۂ شبنم تست — داغ ما سوختۂ مرہم تست
شبنم جود بر آن باغ فرست — مرہم لطف بدین داغ فرست
بندہ جامی کہ طلبگار رضاست — ماندہ در کشمکش خوف و رجاست
دامن از خوف و رجایش بفشان — بر سر خوان رضایش بنشان
بنشش جام محبت بر دست — سازش از نشأۂ آن بیخود و مست

عقد نوزدہم در محبت کہ میل دست بمطالعۂ جمال صفات و انجذاب

دل وی از همه خرّم گردد ‌ ‌ رنج و غمش گردد دلش کم گردد
با همه بندگی آزاد رسید ‌ ‌ با صد اندوه و الم شاد رسید
هر گزندش هیچ گزندی نرسد ‌ ‌ رنجش از رنج پسندی نرسد
هیچ شغلش نشود پرده پوش ‌ ‌ هیچ بخشش نکند روی ترش
در جراحت همه راحت بیند ‌ ‌ بخل را عین سماحت بیند
هر چه از رنج و بلا پیش آید ‌ ‌ یک بیک را بر رضا پیش آید
تو هم ای غافل ازین قافله باش ‌ ‌ پای دل بسته بدین سلسله باش
محرمی جائزهٔ عفو طلب ‌ ‌ تا زنی دست بدامان طرب
رشتهٔ عفو چو یابی ز عفو ‌ ‌ چاک دل را کن ازان رشته رفو
گرچه این جائزه خوش جائزه ایست ‌ ‌ جائزت نیست برین جائزه ایست
پای بیرون کش ازین تنگ فضا ‌ ‌ بارگی ران سوی اقلیم رضا
کلک عفو که نه رضوان نمط است ‌ ‌ خط ان حجت بُعد و سخط است

حکایت آن بندهٔ گنه گار که چون دولت عفو شش دست داد بران نایستاد و پای در میدان طلب رضا نهاد

با ادب بندهٔ از به طلبی ‌ ‌ گام زن شد ز رهِ ادبی
بس ادب وز که از لغزش پای ‌ ‌ مرکز بی ادبی سازد جای
خواجه را ساخت جوابش غضبش ‌ ‌ سوختن خواست بداغ ادبش
رفت با اشک ندامت ریزی ‌ ‌ کرد آغاز شفیع انگیزی
مقبلی زد قدم همراهی ‌ ‌ پای وی از بهر شفاعت خواهی
خواجه بخشید گناهش بشفیع ‌ ‌ بخشش از اهل کرم نیست بدیع

غایت کار کزان سوره نیست — جز رضینا بقضا الله نیست
دافع رنج مقامات رضاست — فاتح گنج کرامات رضاست
نزل رضا روضهٔ رضوان مطلب — فیض زسر چشمهٔ حیوان مطلب
تلخ را بر دل خود شیرین کن — خوردن آن بخوشی آئین کن
نوک پیکان قضا بر جان خور — بر جبین چین مفگن همچو سپر
برسرت ارّهٔ پُر دندانه — گر رسد فرق مکن از شانه
بلکه آن پیش دل کار آگاه — نیست جز کنگرهٔ افسر شاه
ور کند رنگ قفایت نیلی — دست بیداد جهان از سیلی
دارش از دولت و اقبال نوید — گل نیلوفر بستان امید
ور نهد از شرر مشعل مهر — آتشین داغ بجان تو سپهر
دانش از پرورش لطف ازل — تازه تر لالهٔ صحرای امل
شنوا از باغ بجز بوی بهی — گرچه آنرا بود از میوه دهی
تلخی میوه مبین و آسیبش — خور ازین باغ چو شیرین سیبش
گره از دل بکشا همچون نی — بگره بند نشستن تا کی
بکش از بند کشائی المی — تا برآید بخوشی از تو دمی
بند بر بند بود کار جهان — زین هوسها که بود در تو نهان
از هوسهای چو پیری پیوند — نه نفی از بوالهوسی بر خود بند
بند آیام کشا تو شود — سیر گردون بمراد تو شود
هر که دارد ز مرادات فراغ — نامرادی نه نهد بر وی داغ
خود ش خواست درین تنگ قفس — غیر چیزی که خدا خواهد و بس
هر چه آمد بوی از بند و کشاد — باستدامد رهمه در عین مراد

اے دو عالم ہمہ اجزاؤ تو کل — خار صحرای تو گل ز تو گل
جزو را معرفت کل تو دہی — توشۂ راہ تو منزل تو دہے
خاصگان را تو شوی آہ منون — سوی روزی رسببہا بیرون
کہ پئے تشنہ لب بی تب و تاب — چشمۂ آب بر آری ز سراب
گاہ برگ سنہ از بی بر شاخ — بیضہ از بہر غذا میوۂ فراخ
مردہ را جگر شیر دہی — بار او بر کتف شیر نہی
چون شود بر کتف شیر سوار — تا زیانہ دہیش از دم مار
جان جاعی کہ درین گنبد آب ست — مرکز دائرۂ اسباب ست
دہ بگلزار تو گل را ہیش — ساز ازان روضہ تماشا گاہیش
غنچۂ آن چو شود نافہ کشا — بستامش بر سان بوی رضا

عقد ہژدہم در رضا کہ کراہت از دل کشادنست و تلخیہا را چاشنی شیرینی دادن

اے درین مرحلہ آہنگ بساط — ماندہ در ربقۂ اندوہ و نشاط
گاہ از دور فلک خشنودی — گاہ آزردہ و خشم آلودے
باش ہمچون گل خندان خرم — چند چون غنچہ کشی رو در ہم
نیستی جز فغان چندین چیست — رویت از باد ہوا پرچین چیست
نیستی کوہ چرا غرہ و ساز — ہر چہ گویند ترا گوئے باز
راست چون چنگی بی زخمہ خموش — چون رسد زخمہ درائی بخروش
زخمہ بر چنگ بزن اے طرب است — تو بآن غمزدۂ دین عجب ست
کشتۂ خنجر مرتاضے باش — ہر ریاضت کہ رسد راضی باش

راست کن قاعدهٔ نیت خویش | باز جو مایهٔ امنیت خویش
تا ز هر دغدغه ساکن باشی | در هر آفت کده ایمن باشی
خار صحرات دهد نفحهٔ ورد | ورد صلحت دهد از خار نبرد

حکایت آن شیخ صفی ابوتراب نسفی که در ثنای جهاد بین الصفین باین ترانه ها ساخت

بوتراب آن گهر بحر شرف | کابر و یافت از و خاک نسفت
با خود آمد م که جهادش نماند | مرکب جهد سوی اعدا راند
چون شد از هر دو طرف صف ها راست | بانگ جنگ آوری از صف ها خاست
آمد از بارگهٔ خویش بزیر | بادلی همچو دل شیر دلیر
زیر پهلو زره افرش انداخت | تیغ همخوابه سیر بالین ساخت
شد میان دو صف آن گونه بخواب | که شنیدند نفیر خش اصحاب
مدت خواب چو گشتش سپری | از سیر جست سرش دور تری
پشتی لشکر بیداران شد | رخنه بند صف همکاران شد
سائلی گفت که در روز نبرد | که ز هیبت بدرد زهرهٔ مرد
دارم از خواب تو بسیار شگفت | شیخ خندان شد ازین نکته و گفت
گر بود امنیت روز مصاف | کم ز شبهای عروسی دز ناف
از قدمگاه توکل دوری | قایمی بر قدم مغروری
مرد را کش نه بدلی رنگ شکست | بستر خواب و صف جنگ یکیست
کار اگر مشکل و گر آسانست | همه با فیض ازل یکسانست
چون ترا اعتقد یقین آمد سست | هر چه آمد بتو از سستی تست

مناجات درویش بریاض توکل آوردن و از انجا استشمام نسیم رضا کردن

چون توانا شدی از قوت شیر — گشتی از کاسه و خوان قوت پذیر
خوردی از مائده بهر روزی — سالها بی غم روزی روزی
غم روزیت چو در جان آویخت — آیت از دیده و خون از دل ریخت
دست و پا چون بمیان آوردی — کار خود را بزبان آوردی
اوفتادی ز زیادت طلبی — در کمند سبب از نے سببی
گاهی از کسب شدی نفس پرست — گشتی از کد یمین آبله دست
خوردی از آبله صد جرعهٔ خون — زان نشد روزی تو هیچ فزون
گاهی آهنگ تجارت کردی — نقد خانه همه غارت کردی
یا بصحرا در مست دزد شمرد — باید ریاز کفت موج ببرد
گه زمین بهر زراعت کندی — حاصل خود بزمین افکندی
نشد از تخم پراگنده بگل — جز پراگندگی دل حاصل
گاه گشتی بکف نفس اسیر — سر نهادی بدر شاه و امیر
همه را خوار تر از خود دیدی — رو در ادبار تر از خود دیدی
هان یکی حملهٔ مردانه بزن — دل ازین کاخ پر افسانه بکن
کسب اسباب ز همت پست است — ترک اسباب ز بالا دست است
پای بالا نه ازین پایهٔ پست — در توکلت علی الله زن دست
کار خود را بخدا باز گذار — کت نمی بینم ازین بهتر کار
بجز او کیست که کار تو کند — نقد مقصود نثار تو کند
کار دانا کن هر کار گر اوست — پیشه پیش آور هر پیشه ور اوست
سوی تو زدست بلا روے براه — وز بلا عاطفت اوست پناه
در پناهند گیش یکرو باش — رو بتاب از همه و با او باش

دار پیوندش ازان تار قوے | کن بدل کہنگیش را بنوے
چون شود عقد امیدش محکم | عقدۂ شک زدلش گردد کم
سازد ارنسبت یقین آگاہش | دہ بمیدان توکل راہش

عقد ہفدہم در توکل کہ اعتمادست بر کفیل ارزاق و تفویض امر تدبیر علی الاطلاق بحضرت الٰہ و قدرت اسماء

ای در اسباب جہان پای تو بند | ماندن از راہ بدین سلسلہ چند
بگسل از پای خود این سلسلہ را | باش از پے برسی قافلہ را
قافلہ پے بسبب بردہ | تو در اسباب قدم افشردہ
عنکبوت ار نہ از طبع دنے | تار اسباب بہم چند تنے
پردۂ روے مسبب سبب است | تو بآن عمز دہ دین عجب است
دار خرماست سبب ورزیدن | بر سبب ورزی خود لرزیدن
تا نیفتی ز سر دار فرود | پیشہ کن کاہلی پاے مرود
بو کہ چینے ثمرے بودے | نے تقاضاے کلوخ امرودے
آنکہ ذات تو نوآوردۂ اوست | نعت و فعل تو رقم کردۂ اوست
نور او راہ ترا بود دلیل | فضل او رزق ترا گشتہ کفیل
جہل باشد کہ ازو تانے روی | با کفیلش شوی روزی جوی
تا کند روز جہان افروزی | ہیچ روزے نبود بے روزی
یاد کن آنکہ چہ سان مادر تو | بود عمرے صدف گوہر تو
داشت بیخواست مہیا خورشت | داد از خون جگر پرورشت
از شکم جا بکنارش کردی | شیر صافیش ز پستان خوردی

بالب خشک و دہانی ناخورد | روے ازان مرحلہ ہم راہ آورد
آمد از عالم بالا بہ خلیل | وے کامی در ہمہ اخلاق جمیل
گرچہ آن پیر نہ بر دین تو بود | منعش از طعمہ نہ آئین تو بود
عمر او بیشتر از ہفتاد ست | کہ دران معبد کفر آباد ست
روزیش وانگرفتم روزی | کہ ندارد دل دین اندوزی
چہ شود گر تو ہم از سفرۂ خویش | دہیش یکدو سہ لقمہ کم و بیش
از عقب داد خلیل آوازش | گشت برخوان کرم دمسازش
پیر پرسید کہ ای بحر جود | از پے منع عطا بہر چہ بود
گفت با پیر خطائے کہ رسید | وان جگر سوز عتابی کہ شنید
پیر گفت آنکہ گنہ گاہ خطاب | آشنا را پے بیگانہ عتاب
راہ بیگانگیش چون سپرم | ز آشنائیش چرا بر نخورم
رو دران قبلۂ احسان آورد | دست بگرفتش و ایمان آورد

مناجات در کف تضرع کشادن و قدم توکل در میدان ارجا نہادن

اے نعمت دولت جاوید ہمہ | قرب تو غایت امید ہمہ
بنعمت خاطر نومیدان خوش | وز رحمت جنت جاویدان خوش
مبتلائے من و مائیم ہنوز | ماندہ در خوف و رجائیم ہنوز
چون بمائی خود اندر بندیم | بتو بی فضل تو چون پیوندیم
بین گرفتاری و رسوائی ما | برہان ما را از مائے ما
بو کہ سویت رہ و روئی یابیم | وز گلستان تو بوئے یابیم
جاحمی از جان و جہان گشت بست | تا را امید بلطفت ببست

برسر تشنه شود باران ریز — گرد و از باد به طوفان انگیز
رشحهٔ ابر کند سیر ابش — سایهٔ آن بردازدل تابش
وی بسا گم شده ره در شب تار — غرقه در سیل ز باران بهار
تترا کم شده بر وی ظلمات — منقطع گشته سببهای نجات
دام و دد کرده بر و دندان تیز — اژدها بسته بر و راه گریز
بار گی جسته و بار افگنده — دل ز امید خلاصی کنده
ناگهان ابر ز هم بگشاید — نور مهر روی زمین آراید
ره شود ظاهر و رهبر حاضر — راه رو خرم و روشن خاطر
آنکه زین گونه کرم آید ازو — ناامیدیت کجا شاید ازو
روز و شب هر در امید نشین — طالب دولت جاوید نشین
تا بنام تو زند فال فرج — قرعهٔ من قرع الباب ولج
فضل او آمده در شیب و فراز — آشنا پرور و بیگانه نواز
چون به بیگانه شود همخانه — آشنا را نکند بیگانه
هر که ره برد به همخانگیش — نه سزد تهمت بیگانگیش

حکایت عتاب کردن حق سبحانه خلیل علیه السلام را در دیر آن آتش پرست بدولت اسلام

پیری از نور هدی بیگانه — چهره پر چین و دلش آتشخانه
کرد از معبد خود عزم رحیل — میهمان نشد سفره خوان خلیل
چون خلیل آن خلقش دروین دید — بر سر خوان خودش نپسندید
گفت باو اهب روزی یکرو — یا ازین مائده برخیز و برو
پیر برخواست که ای نیک نهاد — دین خود را به ستکم نتوان داد

کار بر خویش چنین تنگ مگیر — وز دم ناخوشی آهنگ مگیر
گر بود خاطر تو جرم اندیش — عفو ایزد بود از جرم تو بیش
نامه‌ات گر ز گنه پُر رقمست — نامه شوی تو سحاب کرمست
گرچه کوهیست گناه تو عظیم — کاهش کوه دهد حلم حلیم
چون شود موج زبان قلزم جود — در کف موج خسی را چه وجود
هیچ بودی و کم از هیچ بسے — ساخت فضل ازل از هیچ کسے
از عدم صورت هستی دادت — ساخت از قبضهٔ قضا آزادت
گذرانید بر اطوار کمال — پرورانید بانوار جمال
در دولت تخم خداوانی کاشت — دولت معرفت ارزانی داشت
یافت تاج شرف سجده سرت — زیور گوهر خدمت کمرت
نے توسل بکلید طلبی — نے تقید بکمند سببی
بر تو ابواب مطالب بکشاد — صید مقصود بدست تو نهاد
بهمین گونه قوی دار امید — که چو افتی بجهان جاوید
نے سبب ساخته گردد کارت — نے درم سود کند بازارت
بر درد پرده شب نومیدے — صبح امید کند خورشیدی
اے لبا خشک لب تشنه دهان — بر لب از تشنگی افتاده زبان
مانده حیرت زده در صحرائی — چرخ طولی و زمین پهنائی
خاک تفسیده هوا آتش بار — بادش آتش زده در هر خس و خار
نه در و خیمه بجز چرخ برین — نه در و سایه بجز زیر زمین
سوسمار از تف او در تب و تاب — همچو ماهی که فتد دور ز آب
ناگهان تیره سحابی ز افق — پیش خورشید فلک پشتی

لیک ترسد چو نترسد ز خدای — همه وقت از همه کس در همه جای
ترسکاری ز خدا عاقلی است — لیک از غیر خدا غافلی است

مناجات در اعتصام والتجا از موطن خوف بمامن رجا

ای تن مار تو چون موی از بیم — فرق دارا ز تو دل مابد و یم
تیغ بیمت همه را در خون غرق — دارد اینک اثر تیغ بفرق
روبهانیم ز خاری رنجه — وای گر شیر زند سر پنجه
گرچه از حیله و مکر یم دلیر — حیلها را شکند حمله شیر
تا ز تو حکم امانی نرسد — تن امید بجانی نرسد
بنده جامی که در افراشتست — چشم بر بخشش و بخشایش تست
بخشتی بخش و بهبخشای برو — گر نبخشائی تو ای وای برو
از جحیم سخطش ایمن دار — در نعیم کرمش خرسم دار
چشم جانکش برخت روشن کن — گلخن دهر بر و گلشن کن
بصف اهل صفایش برسان — بقدمگاه رجایش برسان

عقد شانزدهم در رجا که ثمرهٔ صحت یقین ست و ملوح صحائف جمال نگرستن

ای ز لبس بار تو انبوه شده — دل تو نقطهٔ اندوه شده
خط ایام تو در صلح و نبرد — منتهی گشته باین نقطه درد
نه برین نقطه درین دایره پای — کز دایین نقطه چو پرکار برای
بوکه از غیب نویدی برسد — زین چمن بوی امیدی برسد
هست ز ساخت این پرشده کاخ — عرصهٔ روضهٔ امید فراخ

ور بطاعت وری و تقدیس ست | مایهٔ غیرت تو ابلیس ست
ور بدیدار نکوکاران ست | که نظرگاه وفادارانست
هر کرا روی به بهبود نداشت | دیدن روی نبی سود نداشت
پای همت بکش از دام غرور | می غفلت مخور از جام غرور
نیست کاری ز خدا ترسی به | جهد کن داد خدا ترسی ده
هر که در کشتی این ترس نشست | ترس کس کشتی او را نشکست

حکایت آن حاجی غریب با آن جنّی مهیب

رو روی روی تنهائی کرد | بهر حج بادیه پیمائی کرد
راحله پای بیابان پیمای | قافله‌رو دو دی جان فرسای
تف تشنان جگرش موج سراب | گرد شوی قدمش چشم پر آب
جز عصا کس نگرفته دستش | غیر نعلین نه کس با بستش
روزی از دور یکی شخص غریب | شد پدیدار بدیدار مهیب
گفت تو آدمیی یا پریی | که عجب بر سر غارت گریی
گوهر ایمنی از من بردی | بکف خوف مرا سپردی
گفت نی آدمیم نی پریم | لیکه چون آدمیان گوهریم
تو که بر مؤمن واحد دانی | یا نه در شرک فرس میرانی
گفت من سوی یکی رو دارم | از دو گویان جهان بیزارم
گفت اگر زانکه خدای تو یکیست | در ولایت از یکی او نه شکیست
شرم باد که جز از وی ترسی | پای بگذاشته از بی ترسی
چون خدا دان ز خدا ترسد و بس | ترسد از وی همه چیز و همه کس

یاد کن زانکه ز آوازهٔ صور — شق شود بر بدنت شقهٔ گور
همچو لاله بدر آئی ز کفن — با دل غرقه بخون عریان تن
تا بد شعشعهٔ مهر لفرق — در عرق گردی ازان شعشعه غرق
یاد کن زانکه دران روز گران — نامه گردد ز چپ و راست بران
نامه آید بیکی از سوے راست — وان دگر را ز چپ بی کم و کاست
یاد کن زانکه چو میزان نهند — بر تو اعمال ترا عرضه دهند
زان دو پایه یکے افزون آید — حال بر پایه دگرگون آید
یاد کن زانکه نهی پا بصراط — یا ابد وه روی یا بنشاط
یا گرانی کشدت سوی جحیم — یا سبک بگذری از و چو نسیم
یاد کن زانکه نماید ناگاه — پیش روی تو بیکبار دو راه
راه ازان سان که قضا بر تو نوشت — یا بدوزخ بردت یا به بهشت
یاد کن زانکه برد هوش ز قوم — هیبت نعره وامتازوا الیوم
مجرمان بار تعب بر دارند — محرمان راه طرب بردارند
صد ازین واقعه هائل پیش — تو چنین بے خبر و غافل کیش
باز گوکین همه مغروری چیست — وز ره اهل خرد دوری چیست
گر غرور تو بکاخ است و سرائے — خوشی منزل و آرایش جائی
بین که آدم ز جنان حور آباد — بیکی وسوسه چون دور افتاد
ور غرور تو بعلم است و کمال — یا بگنج زر و بسیاری مال
خیز و مصحف بگشا و ز قران — قصهٔ بلعم و قارون برخوان
ور غرور تو باصل است و نسب — شرف جد و کرم ورزی اب
بشنو افسانهٔ نوح و پسرش — که چه طوفان غم آمد بسرش

چون نوالہ ز توانیست جدا | زان نوالہ ست جہانی بنوا
گرچہ جامی بود از ہیچ کسان | زان نوالہ بنوالیش رسان
گر بآتش نہ کنی خور رسے | بکسی کے رسد از ہیچ کسے
بجمال نعمتش بینا کن | بسپاس کرمش گویا کن
روز و شب با نعمش ہمدم دار | بسپاس نعمش خرم دار
ور کشد پا بره شکر ز طوف | ترخم بر دل زنش از خنجر خوف

عقد پانزدہم در خوف کہ طرق احتیاط و رزیدن است و بر نعمت امنیت و انبساط ارزیدن

اے دلت را سر بیحوصلگی نہ | جنبش عاقبت اندیشی نہ
کہ بکاشانہ تنہی کاہ بباغ | مسند ایمنی و مہد فراغ
کردۂ عالم گل منزل دل | از تو تا عالم دل صد منزل
چرخ را بین کہ چہ بنیاد نہاد | مرگ را بین کہ چہ بنیاد کنن ست
آن ز بنیاد فنی بر سر کین | وین بہ بنیاد کنی کردہ کمین
تو بغفلت ز ہمہ آسودہ | راہ بازی و ہوس پیمودہ
گر بدل آیت ترسی بودت | وز خردمندی درسی بودت
نے کہ بے ترس خوری و آشامی | در صف نے خردان آرامی
یاد کن ز انکہ رسد مرگ فراز | کار بر تو شود از مرگ دراز
کشتی از خانۂ آراستہ رخت | پاے بر تختہ نہی از سر تخت
از سر تختہ برندت سوی خاک | وز بلندیت بآن تیرہ مغاک
بردت از ہمہ شمشیر اجل | در تہ خاک تو مانی و عمل

گفت چندین بدل اندوهت چیست | کم ز کاهی غم چون کوهت چیست
داد پاسخ که ز ناسازی بخت | کار شد بر من دل سوخته سخت
نه دلے ساده ز نقش هوسم | نه رسیدن بهوس دست رسم
کیسه از زر تهی و کاسه ز لوت | مانده لیشت و شکم از قوت و قوت
گفت پندار که از مال و منال | کشتی بود ترا مالا مال
بحر زد موجی و کشتی بشکست | پاره تخته ات افتاد بدست
شدی از هول بران تخته سوار | بعد یکماه رسیدی بکنار
یا خود انگار که بودت بزمین | قاف تا قاف جهان زیر نگین
بر تو زین دائرهٔ حادثه ناک | رنجت رنجے که رسیدی بهلاک
با تو گفتند کزین غم نرهی | تا ز سر افسر شاهی نه نهی
باختی ملک و ز مردن جستی | بفلاکت ز هلاکت رستی
این دم از گنج سلامت که تراست | عمر نے رنج و غرامت که تراست
بسته از کشتی پر مال و زرت | خوشتر از افسر زرین بسرت
سکر گو شکر کزین دیر سپنج | جز غم و درد نه بیند کله سنج

مناجات در انتقال از شکر و سپاس داری بخوف و رستگاری

است گشاده بجهان خوان کرم | حاصله خوان تو الوان نعم
نعم و شکر نعم هر دو زتست | نشود جز بتو این کار درست
شکر گویان ترا چرب زبان | یک نوالست از ان خوان بدهان

انچه زینها بتو پرتو فگن ست | لختی از نعمت بیرون تن ست
شرح انواع عطاهای درون | باشد از حیز تقدیر برون
دل کزین پرده بود پرده گے | نو بنو یافته پرورده گے
عقل و دین برده کے پرده اوست | علم و دانش همه پرورده اوست
وانچه بیرون بود از جان و تنت | لیک در آمدن و زیستنت
باشدش مدخلی آن رحمت اوست | ورنه خوان کرم نعمت اوست
گرچه آنرا نبود حد و قیاس | واجب ست از تو بر آن شکر و سپاس
انچنین عاقبت از هر چه بلاست | پیش صاحب نظران عین عطاست
نعمت ست اینکه دلت ساخت بر | چشمت از کوری و گوشت ز کری
نعمت ست اینکه دلت داشت نگاه | از غم حشمت و اندیشه جاه
هر چه زین چرخ گره بر گره است | نعمت عافیت از جمله به ست
یک بلا یا دو گر آمد به سرت | داشت ایمن ز هزار دگرت
قدر این نعمت اگر میدانی | خاطر از غصه چه می رنجانی

حکایت آن حکیم در یا دل ساحل گرد که غریقے را بکمند نصیحت از گرداب بلا واندوه بیرون آورد

زد حکیمی بلب دریا گام | تا کشد تازه شکاری در دام
آر دانداخته دامی ز نظر | ماهی حکمتے از بحر بدر
دید مردے غم یگنے بر دل | کرده بر ساحل دریا منزل
سر انداده فرو برده بجویش | ناوک آه بر آورده ز خویش

مردمان چشمه پیکر چشم — دیده پایان تو در منظر چشم
ابروان چتر سیه بر سر شان — مانع از آفت تیغ خورشان
گرد شان خار مژه پر چین بند — تا ز بیرون نرسد هیچ گزند
گوش بگشاده دهان از دو طرف — تا شود درج گهر همچو صدف
در صدف قطره باران افتد — وان در و گوهر احسان افتد
در مشامت زدو ماشوره سیم — میدمد بوی خوش انفاس نسیم
دهنت کار گه تنگ و بسے — کار ها آید از و هر نفسی
نکته رانی بمدد گاری هش — چاشنی گیری شیرین و ترش
لقمه خائی و زلال انگیزی — لقمها را بزلال آمیزی
تا نگیرد بگلو راه نفس — طوطی جان نشود تنگ قفس
دست تو کارگزار از چپ و راست — کرد کار همه تن بے کم و کاست
پاک و ناپاک بشوید ز تنت — برد آلایش چرک از بدنت
کف او راحت احباب و بهشت — مشتکی ساز حریفان درشت
وقت شانه کشیت پنجه کشای — گاه تسبیح تو انگشت نمای
ناخنش زخمه چنگ تن تست — که بدان نغمه راحت زن تست
نیست چون پاے تو صاحب قدمے — کت بمقصود رساند بدمے
ره بری ره سپری گام زنی — پاے مزد تو بهر انجمنے
چون صف اهل صفا سازی جاے — واردت از مدد ساق بپاے
بمذلت چو شوی خاک نشین — مهد عزت نهدت زیر سرین
ز انویت چو کنی کرسی سر — پایه از سر دل عرش خبر
آمد آن آئینه شاهد غیب — گر کنی روے در آئینه چه عیب

صبر اگرچند که زهر آئین ست | عاقبت همچو شکر شیرین ست
لیک از تلخی آن زهر خروش | کاخر کار شود چشمهٔ نوش

مناجات در شکر شکر بصبر آمیختن و از تلخی این شیرینی آن گریختن

اے شکیبانه دل ما از تو | از همه صبر خوش الا از تو
صبر بے تو ره بے دردان ست | صبر با تو روش مردان ست
از در قرب تو دوری مشکل | ور جمال تو صبوری مشکل
صبر بر قربت ازان مشکل تر | رخ بخون دل ازان مشکل تر
از کرم مشکل ما آسان کن | جاے ما پیشگهِ احسان کن
نقش گل زینت ظاهر ز تو یافت | سرّ دل کشف سرایر ز تو یافت
بزدا نقش گل از صفحهٔ دل | بنما نور دل از پردهٔ گل
کام جامی ز صبوری تلخ ست | عیشش از محنت دوری تلخ ست
مپسند از دل غم فرجامش | که تبلخی گذرد ایامش
تا شود مرغ زبان آور شکر | کام شیرین کنش از شکّر شکر

عقد چهاردهم در شکر که صرف کردن بنعمت منعم سبب دریافت حق گزاری او و اعتراف بعجز و قصور در سپاس داری او

یکه از بات نیابم تا فرق | یک سر موے نه در نعمت غرق
صفحهٔ جبهه ات آن لوح منیر | که بود لائح ازان سرّ ضمیر
طرفه لوحیست که بے نقطه و خط | ز و توان حرف رضا خواند بخط

شرمت آید که درین مشهد خاص — یابی از کشمکش درد خلاص
گر فتد کوه بلا بر عاشق — نیست دل کوفتگی زو لائق
ور بفرقش ز جفا تیغ آید — به که چون زخم دهان بگشاید
خاصه وقتی که بود ناظر او — چشم آرانگه خاطر او

حکایت عیاری که در زیر چوب سخنه چندان دندان افشرد که درم سیم در زیر دندان وی پاره پاره شد و دینار صبر وی درست برون آمد

سخنه گفت که عیاری را — ماند در حبس گرفتاری را
بند بر پای برون آوردند — بر سر جمع سیاست کردند
شد زلب چوب چو انگشت سیاه — لیک برنامد از و شعله آه
رخت ازان ورطه چو آورد برون — پیش یاران زده هن کرد برون
درم سیم بچندین پاره — بلکه ماهی شده چند ستاره
محرمی کرد سوالش کین چیست — بدر کامل شده چون پروین چیست
گفت جا داشت دران محفل بیم — زیر دندان من این درهم سیم
در صف جمع همی حاضر بود — که بدو چشم و دلم ناظر بود
پیش او باهمه بیباکی خویش — شرم آمد ز جزع عنا کی خویش
اندران واقعه خندان خندان — لب گه در سبر فشردم دندان
زیر دندان درمم چون جوشد — سکهٔ درهم صبرم نوشد
زود رفتم سکهٔ نو در کارم — که بصبر اندر یک دینارم
چون نهد ناقد دوران معیار — سرخ رویی رسدم زان دینار

آسیا را چو بسر گردانند — عاجزان صبر بران نتوانند
انبیا پای بصبر افشردند — لاجرم پایهٔ عالے بردند
نوحؑ از موج غم قوم نجست — تا کشتی صبوری نه نشست
شد وزان رایحهٔ صبر جمیل — بشگفایند گل از نار خلیل
یوسفؑ از صبر بیعقوبؑ رسید — صحت از صبر بایوبؑ رسید
یافت از صبر کلیم الله عون — جامه در نیل فنا زد فرعون
عیسیٰؑ از صبر بر انداخت کمند — ساخت جا کنگر این کاخ بلند
احمدؐ از صبر بر آزار قریش — زهر شان ریخت در آشنجو عیش
صبر کن بر ستم بی خردان — نرسد جز بتن آزار دوان
چه غم از زخم که بر آب و گل ست — غم از انست که بر جان و دل ست
هر لگد کان ذ دو پایه رسد — نکند کوب چو بر سایه رسد
خاتم صبر که عالی گهر ست — نقش آن من صبر قدر اظهر ست
گشت ایمان را صبر آمده بر — این بود سنت تو اصبروا بالصبر
خاصه صبر تو بران نعمت و ناز — کت نشاند بسرا پردهٔ ناز
سینه صافی کنی از زنگ وجود — دیده روشن شوی از نور شهود
وجه حق وجهه جانت گردد — قبلهٔ جان و جهانت گردد
گر کند گردش ایام بفرض — بر تو آمال و امانی همه عرض
پای صبر تو نه لغزد از جائے — نیفتد چشم تو بر غیر خدائے
ور شود چرخ یکی خونی میغ — کز ان میغ نبارد جز تیغ
بر تو یک مو نشود یافت سلیم — بلکه گردد همه چون فندق و نیم
لب ببند ان صبوری خائے — گره ناله ز دل نکشائے

نے ثباتی بره صدق و صواب | چون گره بر نفس و نقش بر آب
هر دم از جا چه روی کشتی وار | کوه شو لنگر خود سنگین وار
شاه بازی بکشا پای ز بند | بس ترا ساعدِ شه شاخ بلند
تا بکے گوی صفت بی سر و پا | ای جهی از خمِ چوگان قضا
همچو گوگز بجهی صد میدان | نیست امکان که زنهی زان چوگان
سر بنه در ره چوگانِ شاه | بو که یکبار کند در تو نگاه
آمد از شاه ترا کن سکنے | که دران نیست خدا را سخنی
هر کجا گفت بکن دست کشاے | هر کجا گفت مکن باز پس آے
رو بر ان راه که فرموده اوست | نوش ازان باده که پیموده اوست
لب به بند از مے ناپیموده | پا بکش از ره ناپرموده
راست کردار و قوی پیمان باش | مرکز دائرهٔ فرمان باش
گر نگونسار ز گردون افتی | به کز ین دائره بیرون افتے
کند این دائرهٔ نیک مجال | حفظ معمورهٔ تن سور مثال
رخش ازین سور چو بیرون رانے | نیست جز ماتم جاوید اے
کرد یک رخنه درین سور ادم | سور فردوس بر و شد ماتم
ما که در لجهٔ خون افتادیم | همه ران رخنه برون افتادیم
چند روزی بصبوری می کوش | بادهٔ تلخ صبوری می نوش
صبر کن همچو شکر با دل تنگ | صبر کن همچو گهر در دل سنگ
نشود مے بجز از صبر شکر | نشود سنگ جز از صبر گهر
تا نه گردد ز صبوری خون خشک | ناف آهو نشود نافهٔ مشک
تا بر چرخ فلک گرد انست | صبر و دی روش مرد انست

لیک ازینها چو غباری خیزد | وقت صافم بغبار آمیزد
حاشش الله که بدینها نگرم | راه اقبال بدینها سپرم
پایهٔ فقر بود مایهٔ من | کی فتد بر دو جهان سایهٔ من
مهر هر سفله کجا گیرم خوے | سوے هر قبله کجا آرم روے

مناجات در توجه بمقام صبر بعد از تحقیق بمقام فقر

اے بسویت همه را روی نیاز | چشم لطف تو بروے همه باز
عاشقان کشتهٔ سودای تواند | داغ بر دل به تمنای تواند
درد و غم بر در تو همدم شان | داغ بے مرهم تو مرهم شان
رشته از خود ز پرستند گیت | خواجگی یافته از بندگیت
خرقهٔ فقر و فنا پوشیده | در ره صدق و صفا کوشیده
گردن افراخته از طوق سگی | کرده در راه وفا تیز تگی
بندهٔ جامی که سگ ایشانست | همچو ایشان ز وفا کیشانست
در کمند تو فتاد دست به بند | خالی از داغ سگانش مپسند
نسبت از خوان عنایت خویش | استخوانی منش از فقر به پیش
صبر بر فقر و فناش آئین کن | تلخی صبر بر و شیرین کن

عقد سیزدهم در بیان صبر که در اجتناب از منهیات و رنج بردن ست و بر اکتساب مراضی و امتثال اوامر

اے سبکسار تر از خشک گیاه | که شود بے سپر باد صبا

پرده بر چشم جهان بین مبند — هر چه پرده است ازان دیده ببند
حیف باشد که بود از تو نهان — آنکه پر باشد از و هر دو جهان
هر چه رویت بسوی خود کرده است — گر همه جان تو باشد پرده است
کسب اسباب بود پرده گری — شیوهٔ فقر و فنا پرده دری
مردی کن همه را یکسو نه — ورنه در فقر و فنا زن ز تو به

حکایت آن شیرزن موصلی که بر تو بازی موصل اختیار خواجه کرد و طالب مواصلت وی بود پای توکل از بتیهٔ فقر بیرون ننهاد

بود مردانه زنی در موصل — هر چه جانش بحقیقت واصل
همچو خورشید مؤنث در نام — لیک در راه یقین مرد تمام
رو بمحراب عبادت کرده — چاک در پردهٔ عادت کرده
نه ره خورد بخود داده نه خفت — خاطرش فرد زهم خوابی جفت
مال داری ز بزرگان دیار — در بزرگی و نسب پاک عیار
کس فرستاد بوی کای سره زن — در ره فقر و قنوت تا دره فن
زاد می فرو نشستن نه سزاست — آنکه از جفت مبراست خداست
سر نخوت مکش از همسر یم — تن فرو ده بر ناشو هریم
مهرت ای را لجه ستر جمال — هر چه خواهی دهم از مال و منال
شیرزن عشوهٔ رو به بخرید — داد پیغام جوان قصه شنید
که مرا گر بمثل بنده شوی — همچو خاکم بره افگنده شوی
همگی ملک شود مال تو ام — دست در هم ندهد آمال تو ام

بهر کفش از چه کشی منت کس — کفش تو جلد قدمهای تو بس
از شگاف ار قدمت مضطرب است — صد در فتح ازان در عقب است
موی ژولیدهٔ گرد آلودت — خوش کمندیست سوی مقصودت
شب دی خانهٔ تو گلخن گرم — صحن سنجاب تو خاکستر نرم
روز سرمات ببالای عبا — بر تو خورشده زریفت قبا
لب تو شرح تعطش گویان — شربت از جام سقا هم جویان
بر تنت پوست ز کم خواری خشک — نفست عطر ده از نافهٔ مشک

چون بنفشه قد تو خود ساخته خم — گر سر افگنده نشینی دور نیست
هر که افتی چو گل از خنده به پشت — غافل از سر زنش خار درشت
دست خالی ز درم یاد نیار — گر سر افراز شوی همچو چنار
به که با خار و خس آئی هم سر — مشت چون غنچه پر از خورده زر
شب آسایشت از کلک حصیر — گر نبود صفحهٔ تن نقش پذیر
ان ز دیبای منقش بهتر — گت بود در ته پهلو بستر
کهنه ابریق سفالینت بدست — دسته و نارژه اش دیده شکست
در قیامت به ترازوی حساب — چربد از مشت بهای زرناب
از غم نی ز ریت چهره چو زر — سرخ روئی دهدت در محشر
بس بود دسته بخدمت کمرت — گو مرس دست بهمیان زرت
عقد همیان بکمرگاه لئیم — از درهائیست درون پر ز درو سیم
چون تو بر دیده نهی دیناری — پیش مقصود شود دیواری
هر چه محجوب پس دیوار است — دیده را دیدن آن دشوار است
تا ز مقصود شوی برخوردار — بکن از پیش نظر این دیوار

منه از دام هوا ها بندش | بگسل از هر هوسے پیوندش
بر دلش نقش غم خویش نگار | خاطرش بسته بهر نقش مدار
بخیه فقر زنش بر ژنده | سازش از ذوق فنا دل زنده
تا چو سر بر زند از زنده فقر | مرده خود بود و زنده فقر

عقد دوازدهم در سر فقر که به برقع سواد الوجه فی الدارین بیاض چهره هستی نهفتن است فی قرنة العلم والعین

اے گرانمایه ترین گوهر پاک | وے سبک سایه ترین پیکر خاک
پیکر خاک طلسمست تو گنج | گنجے از بحر ازل گوهر سنج
هست گنج تو ز هر گنج فزون | گوهر فقر در و از همه بون
این گهر را چو شوی قدر شناس | بر هی زافت امید و هراس
خرقه گر دی نه دولت خشنود است | چشمه چشمه زره داد داست
باشد از ناوک هستیت پناه | دارودت از خلش عجب نگاه
چون بران خرقه زنی بخیه مدار | چشم بر رشته کس سوزن وار
در نخواهات که با نفس ردیست | خود فراقت کله ترک خودیست
میزند بر محک آگهی است | گونه زرد زده دهی است
بس بود وجه تو این زردی روے | سرخروئی ز زر خواجه مجوی
خشک نانے که بے دریوزه | بکف آرے که گشائی روزه
چه بدار مائده گرده خمیر | بسر خوان شه از شکر و شیر
پات بے کفش ز فقر ست وفنا | کفش گوئی زده بر فرق غنا

ساخته در قفس تنگ دهان — طوطی ناطقه را گنگ زبان
زد سر پای که ای رفته ز دست — میل بالا کن ازین پایه پست
دیده و گوش و زبان را بگشای — تازه کن بر دل خود یاد خدای
صفحهٔ لوح جهان دفتر اوست — نسخهٔ صنع بدائع گر اوست
نقش این لوح بخوان حرف بحرف — بشنو از هر یکی اسرار شگرف
بر کرمهاش ثنا خوانی کن — بر رقمهاش دُر افشانی کن
خفته این گفت ز عیسی چو شنید — در جوابش ز سخن چاره ندید
سر بر آورد که بگزار مرا — نیست با خلق جهان کار مرا
پا بیک سوی کشیدم ز میان — فارغ از عالم و عالمیان
مژده از من بجهان جویان به — که جهان هم بجهان جویان به
گفت عیسیٰش چو بشنید جواب — خواب کن خواب که خوش باد جواب
بنداندوه نه شاد بخست — بندهٔ کس نه آزاد بخست
همه مشغولی عالم گوئی ست — ترک گوئی بخدا مشغولی ست

مناجات در طلب مقام فقر بعد از تحقیق بمقام زهد

ای در رحمت تو بر همه باز — غرقهٔ نعمت تو شیب و فراز
عشق بازان بتمنای تو بند — زهد ورزان بخیالت خرسند
گر نه بابت ز تو باشد نامی — کس سوی بتکده ننهد گامی
گر نه بوئی ز تو آید بدماغ — کس نبوید گل خوشبوی بباغ
داغ تو باغ دل جامی بس — باشد از باغ تو بویش هوس
بوی از باغ خودش روزی کن — لذت داغ خودش روزی کن

طرّه‌اش حلقهٔ ترویر و فریب — غمزه‌اش صف‌شکن صبر و شکیب
ابرویش کهنه کمانیست دوتاه — کرده از دو سمه تلبیس سیاه
چشم اورا مژه از تیر بلا — مژه‌اش میل‌کش چشم حیا
لبش از ماتم شور هر خندان — تیز در زخم کمانش دندان
دانهٔ دام ضلالت خالش — کنده پای خرد و خلخالش
قامتش خار بنی زین بستان — گل او حیله و مکرش دستان
بازوش تاب ده پنجهٔ دین — ساعدش پنجه بر صدق و یقین
ساق او دولت ناپائنده — پایه پایه بزوال آئنده
نیست از شیوهٔ بالغ نظری — که بدنبالهٔ چشمش نگری
صد ضرر بیند از و مژده او — وای آنکس که شود غرّهٔ او
مژده‌اش کیست جهان جا و بلد — که حذر راست نظرگاه امید
چند از و روی نهی در پستی — بچه از وی که چو حبتی رستی
هست از و بند امن گستن — بخدا عزّ و جل پیوستن

حکایت آن خفته چشم بیدار دل که روح الله بسر وقتِ او رسیده عذر خواب کردنِ او را پسندیده بود

عیسی آن روح که آن صورت جسم — بود بر گنج الهیش طلسم
روزی از دل دم راحت میزد — گام در راه سیاحت میزد
دید در کنج یکی دیر خراب — خفته رخت خرد و داد بخواب
دیده از نادره دیدن بسته — گوش از نکته شنیدن بسته

چشم نرگس بتماشای تو باز — نالهٔ بلبل ز نوای تو بساز
یاسمن بزم ترا خلخه سای — نارون قد ترا چتر کشای
سبزه در آرزوی مقدم شیت — باد خورسند بمحمل کشیت
محملت راست بر سپهر بسی — لاله از بانگ فتاده جرسی
گر بخشنده نه زد دست سیلی — خورده اعصاش چرا شد نیلی
آئینه روی ترا آب زلال — شانه کش موی ترا باد شمال
طرفه حالی که رحیل تو بهم — داند ربن بزم طفیل تو همه
تو رحال همه پوشیده نظر — گشته مشغوف دو سه خرده زر
گاه بندیش نهانی بمیان — گه نهی برطبق ارض عیان
کی سزد دلق مرقع به برت — ورته دلق گره کرده زرت
یا مرقع زدنت بیرون باد — یا زدل مهر زرت بیرون باد
صوفی وال پرستی نه خوش است — عالی و میل بپستی نه خوش است
نقد دین گوهر و دنیا صدفست — دین صدف در صدف صد تلفست
چه دهی گوهر جاوید انی — بصدف خاصه که باشد فانی
لذت خوردن و آشامیدن — بابت خوروش آرامیدن
خلعت فاخره زاطلس کردند — خانه در قصر مقرنس کردند
زیر ران ابلق تازی راندن — برمه و مهر غبار افشاندن
همه هیچند و هیچی شمرند — بلکه از هیچ بسی هیچ ترند
همه رنگ اند در آئینه دل — تار پیوند ازین ها بگسل
گنده پیریست جهان عشق تمای — دل صد تازه جوان کنده خدای
دل خورشید دلان خون کرده — تابان چهره شفق گون کرده

مناجات در اشارت بآنکه حقیقت ورع اعراض است از ماسوی الله وطلب بتحقیق بمقام

اے بخود خوانده ورع ورزان را — رعشه بر حرص وطمع لرزان را
دیدۂ غیر تو حرام است حرام — ورع از ترک حرام است تمام
نیست اہل ورع آن ماندہ ز راہ — کش بغیر تو کند دیدہ نگاہ
ہر کہ از غیر تو شد بیگانہ — ورع این ست و دگر افسانہ
ہر درختی کہ نہ بارش ورع است — رستہ از دانۂ حرص وطمع است
میوہ ورکن ز ورع جامی را — ببر از میوۂ وی خامی را
غرہ دولت او سلخ مکن — طعم آن میوہ بر و تلخ مکن
بر وی آن میوہ چنان شیرین دار — کہ شود درد و جہان شیرین کار
از دلش رغبت دنیا کم کن — زان اساس ورعش محکم کن
سازش از مال جہان مایل زہد — تا کند رخت بسر منزل زہد

عتاب بازدہم در مقام زہد انقطاع رغبت از نعم فانی و اقتضاء ہمت بر نعم جاودانی

ای گل تازہ از باغ الست — بجہان آمدۂ دست بدست
پردۂ سبز فلک غنچہ تست — باشد این جامہ بقدش ز تو چست
باغبان گرچہ کند غنچہ ہوس — مقصد او جلوۂ گل باشد و بس
گل توئی ز ین چمن و غیر تو خار — شیوۂ خار پرستی بگذار
گلبن اندر رہت از خار درشت — کہ بکف ز رکشد و گاہ بمشت
غنچہ مست است ز ز رگل چو کفی — پے ایثار تو از ہر طرفی

از ورع هر که زبر دستی یافت | پنجهٔ زور ور هستی تافت

عقد دهم در کشف سر ورع که کاسر سورت حرص و طمع است و کاشف ظلمت هوا و بدع

ایکه بجهد شکمت کردن آز | سوی کاسر چو صراحی ست دراز
چون خسم باده همین داری کام | که کنی پر شکم خود ز حرام
در نمازت چو شد از پشت خمت | چون ترا قبلهٔ همت شکم است
چون بکامت زورع نیست مزه | لقمه را از مزه پرسی نه بزه
هر چه بر سفرهٔ و خوان تو نهند | زبان هر چه در کام و دهان تو نهند
بخوری خواه کدر خواه صفی | گاو خسه نیست بدین خوش علفی
مرغ باید که مسمن باشد | صحن از و چشمه روغن باشد
هیچ غم نیست گرش غصب کنان | شحنهٔ ده کشد از بیوه زنان
میوه باید که بود تازه و تر | چاشنی دار چو جلاب شکر
هیچ غم نیست اگر ژرد لئیم | افگند رخنه ببستان یتیم
لقمه تخمست در آب و گل تو | نکند جز خودی حاصل تو
دانه ریزی بکف آید خرمن | خار کاری بدراند دامن
لقمهٔ خشک حلالت در کام | لقمه چرب چه خواهی ز حرام
بز که لاغر بود و سگ فربه | زین هست از فربهت آن لاغر به
دست رنج تو حلالست ترا | غیر آن رنج و ملالست ترا
نان خود باتره و دنبهٔ زنی | به که از ان خوان شه آرنج زنی
نیست ممتاز حرامت ز حلال | سیل تره است ترا آب زلال

خورده از شعبدهٔ دهر فریب | مبتلا گشته باین زینت و زیب
زیر این دائرهٔ پرخم و پیچ | مانده از همه محروم بهیچ
آمد آن زمزمه در گوش وزیر | داشت در سینه دلی پندپذیر
هر هدف کار گر آمد تیرش | صید شد کوه سپر نخچیرش
همه اسباب وزارت بگذاشت | بحرم راه زیارت برداشت
بود تا بود دران پاک حریم | همچو پاکان بدل پاک مقیم
اے خوش آن جذبهٔ که ناگاه رسد | زخم آن بر دل آگاه رسد
صاحب جذبه زخود باز رهد | وز بد و نیک جهان باز رهد
جاے در کعبهٔ امید کند | روے در قبلهٔ جاوید کند

مناجات در طلب کردن توبه و ثبات بران و نادیدن آن از خود و استوار ساختن آن بتقوی و ورع

اے زهر سو همه را روے بتو | روے هر ذره ز هر سوی بتو
کار ما چیست گنه ورزیدن | عادت تو گنه آمرزیدن
توبه از بنده بود دست نهاد | توبه آنست کش از تست گشاد
بار نه بار فگن هر دو توئی | توبه ده توبه شکن هر دو توئی
هر که شد گم شدهٔ تیه گناه | جز بتو به نشود روے براه
جامی گم شده را بخش نجات | توبه روزی کن و بر توبه ثبات
نخوت توبه برون کن ز سرش | دیدن توبه بپوش از نظرش
پیش آن دیده که روشن نظرست | دیدن توبه گناه دگرست
میزند این از هستی سر | کس نخورد از شجر هستی بر

فرش آن زاویه خاکستر کن | جا در و با دل خون اخگر کن
سینه از ناخن حسرت بخراش | حرف میل مگنه از دل بتراش
دست بر دار بدرگاه خدای | کای خطا بخش خطا گر بخشای
گر بیه و خواری و زاریم نگر | در جگر ناوک کاریم نگر
آتش افگند بدل آوخ من | بس بود آتش دل دوزخ من
زآتش دل شده ام گریم بس | ورنه گنه سوزیم این آتش بس
زین قبل گرد تواضع می تن | در زاری و تضرع مے زن
بو که در دل کند اینت اثرے | داشود در دلت از توبه درے
ورنه در یوزه کنان از زن و مرد | بر در هر کس و ناکس می گرد
در دل مسکن وهمت می خواه | تا ازین ورطه برون آری راه
اے بسا شیر ز عجزه آمده تنگ | کش شود صید نماروبه لنگ
اے بسا مرد فرو مانده بجاے | کش کشد پیر زنی خار زپاے

حکایت آن فرو رفته بچاه جاه که از دست دوک رشته عنایتش بچنگ افتاد و کمند نجات او گشت

می شد اندر حشم حشمت و جاه | پادشاه از وزیری در راه
گرد او حلقه مرصع کمران | موکبش ناظم عالی گهران
دیدن حشمت او باده اثر | چشم نظارگیان مست نظر
هر که آن دولت و شوکت نگریست | بانگ برداشت که این کیست این کیست
بود جائک زنی آنجا حاضر | گفت تا چند که این کیست آخر
راند ه از حرم مرتب خدای | کرده در کوکبه دوران جاے

از برون سویتو گریان نگرند — از درون خندم و خندان گزرند
هیچ تن را سر سودای تو نیست — هیچکس را غم فردای تو نیست
پیش ازان کایدت این واقعه پیش — به که از توبه کنی چارهٔ خویش
دامن از نفس و هوا در چینی — پس ز انوی وفا بنشینی
هر چه بد باشد ازان باز آئی — عقد اصرار ز دل بگشائی
زانچه نگذشت پشیمان باشی — اشک اندوه ز مژگان پاشی
ره بسر حد خطا کم سپری — سوی اقلیم جفا کم گذری
گل این باغ همه یکرنگ است — بانگ مرغانش بیک آهنگ است
میوه کامسال ز باغش چینی — بر همان صورت بازش بینی
بوی او هست همان رنگ همان — نوش داروش همان زهر همان
یار خوش بود بچشم و دل تو — چیست امسال ازو حاصل تو
باشد اندر نظر نکته شناس — سال دیگر بهمین طرز قیاس
نیست در کار تکرار بزه — لیک آن مے بر داز کار مزه
چند باشی ز معاصی مزه کش — توبه هم نے مزهٔ نیست بچش
ملک از عصمت عصیان پاک ست — دیو کافر منش و بے باک ست
نکند طبع ملک میل گناه — تا نیاید از توبه گری دیو براه
خاصهٔ آدمی آمد توبه — مایهٔ محرمی آمد توبه
گر نه از نسبت آدم خاست — ربنا گو و ظلمنا کجاست
چهره پر گرد کن از خاک نیاز — مژه از خون جگر رنگین ساز
جامه خود چو فلک زن در نیل — در درون شعله فگن چون قندیل
دیده را مسند بیداری کش — رخت در زاویهٔ خواری کش

نسخهٔ خود نقش آهنگ ما نیست

نه مرید و طلب توفیق تو به مبنای سائر مقامات هست

اے دل اہل ارادت بتو شاد — بتو نازم که مریدی و مراد
هر دو تلوین ترا تمکین نیست — شوق ساکن ترا تسکین نیست
خواهش از جانب ما نیست درست — هر چه هست از طرف تست نخست
تا بنا خواست دهی کاهش ما — هیچ سودی ندهد خواهش ما
در بما خواهش تو راست شود — مو بمو بر تن ما خواست شود
دولت نیک سرانجامی را — کن کرم زآتش خود جامی را
در دلش از آتش آن شعله فروز — هر چه غیر تو بود جمله بسوز
بوکه بے دردسر خامی چند — پا ز سر کرده رود کامی چند
ره بسر منزل مقصود برد — پی به پیغوله نابود برد
ور زند آتش هستی تابی — ریزی از توبه بر آتش آبی

حقد نهم در توبه که بیشت بر مخالفات کردن ست و روے آوردن در موافقات

اے رقم کرده تو حرف گناه — نامه عمرت ازین حرف سیاه
گر نه خامه سیه کاری چند — بهر هر حرف نگونساری چند
وای اگر عهد بقا پشت دهد — مرگ بر حرف تو انگشت نهد
گسترد دست اجل مهد فراق — وز فرو زع ساق تو پیچد بر ساق
دوستان نغمه غم ساز کنند — دشمنان خرمی آغاز کنند
یارتان حلقه بگیرد سر تو — حلقه کوبان ز طمع بر در تو

پختہ کار در تنور فروزان نشست و از تاب آن آتش یکموے بر اندام وی کج نگشت

صادقی را غم شبگیر گرفت — صبحدم دست یکے پیر گرفت
کمر خدمت او ساخت بلند — بہر معراج مقامات بلند
پیر روزی دم عرفان میزد — گوی اسرار بچوگان میزد
سامعان جملہ سر افگندہ پیش — از رہ گوش برون رفتہ ز خویش
آمد آن طالب صادق بحضور — کہ بفرمودہ ات ای چشمۂ نور
خشک و تر ہیمہ ہمہ سوختہ شد — تا تنوری عجب افروختہ شد
بعد ازین کار چہ فرمان جیست — آنچہ اکنون ضمیر ست آن چیست
پیر مشغول سخن بود بسے — در جوابش نزد اصلا نفسے
کرد آن نکتہ مکرر دو سہ بار — پیر زد بانگ کہ اے نکتہ گزار
چند باشی کنی الحاح چنین — رو دران آتش سوزان بنشین
باز دریاے صفا پیر کہن — موج زن گشت بتحقیق سخن
موج آن بحر بآخر چو رسید — یادش آمد ز مقالات مرید
گفت خیزید کہ آن نادرہ فن — کردہ در آتش سوزندہ وطن
زانکہ عقد دل او نیست گزاف — با من آنسان کہ کند قصد خلاف
یافتندش چو ز پاک عیار — کردہ در آتش سوزندہ قرار
آتش شعلہ زدہ از ہر سوے — بر تنش کج نشدہ یکسر موے

مناجات در اشارت بآنکہ ارادت نخست از جانب مراد است

همچو خورشید که نبود میغش — خویش را گور زنی بر تیغش
خون لعل از جگرش بگشائی — نقد کان از کمرش بر بائی — بگشائی
بلکه چون کبک نهی مالبرش — وز لگد کوب کنی بی سپرش
ور رسد بادیه ژرف به پیش — فسحت آن ز دل عارف بیش
گرد بادش بفلک سوده کلاه — گشته گوی کلهش قبه ماه
خار آن دشنه چو بیدادگران — خاک آن تشنهٔ خونین جگران
کوه با صد صر آن ریگ نمای — ریگ چون اخگر سوزان تهپای
در هوایش چو کند مرغ گذر — همچو پروانه فتد سوخته پر
بگذری ار ز سر آن همچو سحاب — از مژه بر تف آن ریز ان آب
ور بمیرد ره تو در پائی — قلهٔ موج بگیرد ون سائی
جرم سیاره چو گوهر در وی — ماهی چرخ شناور در وی
غوک آن پنجه زنان با خرچنگ — کام اول زوی و کام نهنگ
زان کنی همچو صبا زود گزار — نکنی لب تر از و کشتی وار
هر چه القصه شود بند رهت — زوی بر تاب ازین قبله گهت
یک بیک راز میان بر داری — قدم صدق بجان بر داری
تا نهی بزم بجلوتگه ناز — چنگ وحدت ز نوای تو بساز
ور بود تا رارادت ز تو سست — سازش اندر قدم پیر درست
باز در خواهش او خواهش خویش — شود افزونش از کاهش خویش
باش پیش رخش آئینه صاف — بر تراشش از دل خود زنگ خلاف
شو سمندر چو فروزد آتش — باش در آتش او خرم و خوش

حکایت آن مرید گرم رو که بفرمودهٔ پیر

عادت

اے درین دامگہ وہم وخیال — ماندہ در ربقۂ طاعت ہمہ سال
حق کہ منشور سعادت دادست — در خلافت آمد عادت دادست
چند سر در رہ عادت باشے — تارک تاج سعادت باشے
کردۂ عادت و خو پردۂ خویش — باز کن خوے زخو کردۂ خویش
دیدہ کز بہر صنائع باشد — تا دلیل رہ صانع باشد
منظر شاہد رعنا سازی — بارخش نزد تماشا بازی
گوش کا مد پے قرآن شنوی — تا بفرمودۂ یزدان گروی
روزن بانگ نے و چنگ کنے — بسماع غزل آہنگ کنے
دست دادند کہ بے رنج وملال — سازیش آبلہ از کسب حلال
نہ کہ از جام شوی بادہ گسار — داریش بر کف دست آبلہ وار
پات دادند کہ از راہ وفا — آوری رو بصف اہل صفا
نہ کہ دین درۂ آفات نہی — پا بمیدان خرابات نہی
لب ودندان وزبانت دادند — قوت نطق وبیانت دادند
تا شوی بر نہج صدق وصواب — متکلم باسالیب خطاب
نہ کہ بیہودہ سخن سنج شوی — خلق را مایۂ صد رنج شوی
آنچہ گفتم ہمہ عادات بدست — کہ نہ شایستۂ دین وخردست
ہر کز نیما ہمہ پیوند کشاے — آوری روے بدرگاہ خدای
ہست ارادت بر ہر آزادہ — بترک ما کان علیہ العادہ
اے خوش آنوقت کہ بے فکر ونظر — برزند خاستی از جان تو سر
کوہ اگر بر تو کشد تیغ بجنگ — با مرصع کمر از دم پلنگ
دست خود در کمر آرے با کوہ — در دلت ناید از و ہیچ شکوہ

این دم از کش مکش اورستم | پس زانوے وفا شستم
لطف وقهرم همه یکرنگ شدست | کوه وکاهم همه یک سنگ شدست
عشق شستست از دل من نقش هوس | عشق با عشق همے بازم وبس

مناجات در اشارت بسعادت ذوق ووجدان وعلم و عرفان ارباب تصوف وطلب کمال قدرت ارادت که مقدمه آنست

اے صفات حجب وحدت ذات | جلوه گر ذات تو زاسما وصفات
آشکار ابجهان غیر تو کیست | زیر این پرده نهان غیر تو کیست
باطن عالم وظاهر همه تو | غائب از دیده وحاضر همه تو
فضل تو شامل هر ناکس وکس | همه را روے بسوی تو وبس
جامی از جمله کسان ناکس تر | وز همه باز پسان واپس تر
می نهد در ره تو روے نیاز | نے نیازش زهمه کار بساز
سر ز هر راه بگردان اورا | سر بنه در ره مردان اورا
از همه وسوسه ها پاک کن | در ره اهل طلب خاک کن
لنگی از پاے ارادت ببرش | ده بافتلیم سعادت گذرش
بخشش از حسن ارادت کیشی | بر همه اهل ارادت پیشی

عقد هشتم در بیان ارادت که عنان قصد از مقاصد مجازی تافتن ست وبر باد پاے جهد کعبه مراد حقیقی شتافتن

هفت دریا چو یکے شبنم از و — بلکه یک در کرهٔ عالم از و
گنج عرفان بودش حاصل کسب — قبلهٔ اش نیست بجز ذات محب
جلوه گر گشته بمدت وحدت ذات — نه کشد رنج تقابل ز صفات
پیش او لطف همان قهر همان — نوش دارو ش همان ز هر همان

حکایت مناظره کلیم در نواحی طوربان سیه گلیم مهجور که چرا سجدهٔ آدم نکردی و سر بطوق لعنت در آوردی

پور عمران بدل عرقهٔ نور — می شد از بهر مناجات بطور
دید در راه سر دوران را — قائد لشکر مهجوران را
گفت کز سجدهٔ آدم زچه رو — تا فتے روے رضا راست بگو
گفت عاشق که بود کامل سیر — پیش جانان نبرد سجدهٔ غیر
گفت موسے که بفرمودهٔ دوست — سر نهد هر که بجان بندهٔ اوست
گفت مقصود ازان گفت و شنود — امتحان بود محب را نه سجود
گفت موسی که اگر حال این ست — لعن و طعن تو چرا آئین ست
بر تو چون از غضب سلطانی — شد لباس ملکی شیطانی
گفت کین هر دو صفت عاریه اند — مانده از ذات بیک ناحیت اند
گر بیاید صفت ازین یا برود — حال ذاتم متغیر نشود
ذات من بر صفت خویشتن است — عشق او لازمهٔ ذات من ست
تا کنون عشق من آمیخته بود — در غم صفهای من آویخته بود
داشت بخت سیه و روز سفید — هر دمم دست خوش بیم و امید

ترسم از بیخ برد چون سبحه — تیز دندانیت آخر چواره
رشتهٔ سبحه بر انگشت مپیچ — که ازان رشته برون ناید هیچ
مُهرهٔ چند بود بی سر و بن — کف ازان طاسبچهٔ نرد بکن
تات ازان چشم بود بست و کشاد — هر گزت رو ندهد نقش مراد
گر حساب جسنانت هوس است — عقد انگشت تو تسبیح بس است
چون زنان موی بصد رعنائی — ریشت از شانه زون آرائی
شانه بفگن چو نه مردانه — که به این دست جدا از شانه
جمعے ازنان بلے آورده بجنگ — گرد آن صف زده چون دندان تنگ
بهره کم بجهد آن هم نه حلال — در زنی سر بمیان شان چو خلال
دست از حرص و شره کوته کن — در صف اهل قناعت ره کن
نیست زینده درین دیر مجاز — آستین کوتهی از دست دراز
ذوق صوفی گری از همت تراست — باید از خویش نظر بست ترا
صوفی آنست که از خود رسته است — از نکو رسته و از بد جسته است
بند هستی ز هستی ساده — زاده کون و ز کون آزاده
با ضافت ز اضافت بیرون — در مسافت ز مسافت بیرون
در مکان نی و مکان از وی پر — در زمان نے و زمان از وی پر
ابدش را با زل جنگی نه — ازلش را ز ابد ننگی نه
نه زاد و ار در و تاثیرے — نه در اطوار از و تغییرے
گر حضیض سمک و اوج سما — وانچه محصور بود بینهما
گیرد اندر دل پاکش خانه — نکند احساس که هست آن یا نه
دل او موج زنان دریائے ست — کش فزون از دو جهان پهنائ ست

ف همچو مردان حکم آن صف زنان دارد

جامی از هستی خود پاک شده — در ره فقر و فنا خاک شده
در بقای تو فنا می خواهد — وز فنا در تو بقا می خواهد
از خود و کار خودش فانی دار — وان فنا را بوے ارزانی دار
چون فنا شد به بقایش برسان — بر سر صدر صفایش بنشان
کن بصافی صفتان رهبریش — متصف دار بصوفی گریش

عقد هفتم در شرح تصوف که بستن دست تصرف است و رستن از تکلیف و قید

ای بصوفی گرے آوازه بلند — کرده زین شغل بآوازه پسند
دل چو خم چند بر آوازه نهی — ناید آواز جز از خم تهے
چون دهد کوس برون بانگ پوست — بانگ او شاهد بے معنی اوست
نیستی صوفی ازین نام چه سود — دعوی پختگی از خام چه سود
گردی انداخته سجاده بدوش — گرد بازار چو سجاده فروش
لیک بازاریگان دیده ورند — صد ازین جنس بیک جو نخرند
کی سیاهی شود از رنگی دور — گرچه خوانند بنامش کافور
جامه فوته چه پوشی چو مگس — بر بهر خوان چه کشائی هوس
طوطی هندسی از هیچ کسے — میزنی بر بهوائے مگسے
دین که صد پاره ز بیباکی تست — نکندش خرقه صد پاره درست
چاک در تارکت از تیغ حسود — بخیه بر پاشنه موزه چه سود
در ره اهل دل از همت پست — جز عصا نیست ترا هیچ بدست
آنکه در چه فتد از لغزش پا — دست گیریش نیاید ز عصا
هست مسواک بکف سوهانت — کز طمع تیز کند دندانت

پای تا سر همگی پای شدند | در طلب مرحله پیمای شدند
عشق بحر از دل شان سر بزد | آتش شوق بجان شان در زد
بر گرفتند تگ و پوی نیاز | بحر جویان چه نشیب و چه فراز
گاه در تک چو صدف جا کردند | که چو خس رو بکنار آوردند
نه نشان یافت شد از بحر نه نام | می نهادند بنومیدی کام
از قضا صید گری دام نهاد | اه شان بر گذر دام افتاد
یکسر آن جمع بدام افتادند | تن بجان دادن خود در دادند
صید گر برد سوی ساحل شان | کرد بر خشک زمین منزل شان
چند تن کوشش جنبش کردند | حز خزان روی بجر آوردند
نیم مرده چو رسیدند بجز | جام مقصود کشیدند بجز
دانش و بینش شان روی نمود | کانچه میداد نشان غوک چه بود
زنده در بحر شهود آسودند | غرقه بودند در ان تا بودند

مناجات در اشارت بعموم سیران حقیقت در مراتب و طلب و وصول بشهود آن که روش ارباب تصوف ست

ای پر از فیض وجود تو جهان | غرق نور تو چه پیدا چه نهان
مایه صورت و معنی همه تو | با همه بی همه تو ای همه تو
بی نصیب از تو نه چندست و نه چون | خالی از تو نه درون و نه برون
متحد اولی و آخریت | متفق باطنی و ظاهریت
کرده در همه امداد ظهور | هیچ ضد نیست ز تو دیک نو دور

بر هوش جام جمالش خوانند — بر هوا چتر سحابش دانند
در صدف ریخت نم نیسان ست — منعقد گشته مگر غلطان ست
نام و رهست یکے وقت شمار — ناهماهش آمده افزون ز هزار
انچه بر وحدت ذاتست مقیم — از دو نامش نه توان ساخت دو نیم
یک شود دیده یک بین بکشای — وز دو نامے بدو شمے مگرای
بین یکے علم و عیان در وی گم — اسم و رسم دو جهان در وی گم
در همه بر صفت یکتائے — مانده پوشیده ز پس پیدائے
گر بفرض از همه اعیان جهان — ماند آن نور یکے لحظه نهان
همه اعیان بعدم باز روند — ور عدم واقف این راز شوند
تیز بین گردد شان چشم شهود — غرقه گردند بدریاے وجود

حکایت آن ماهیان که گوهر حیات در جستجوی دریا در یافتند و تا بخشکے نیفتادند قدر دریا نشناختند

داشت غوکے بلب بحر وطن — دائم از بحر همی راند سخن
روز و شب قصهٔ دریا گفتے — گوهر مدحت دریا سفتے
گفتے از بحر پدید آمده ام — زان درین گفت و شنید آمده ام
دل از و گوهر دانائی یافت — تن از و دست توانائی یافت
هر کجا می نگرم اوست همه — هر طرف می گذرم اوست همه
ماهی چند رسیدند آنجا — از وی آن قصه شنیدند آنجا

وحدتی بینی ز خالی زدوئی — ظاهر از کسوت مائی و توئی
مستی ساده ز هر نام و نشان — برتر از مرتبهٔ علم و عیان
در همه ساری بی وهم حلول — سرمایانی نه حد فهم و عقول
وز همه عالمی بی نقص و زوال — منتقل ناشده از حال بحال
جلوهٔ اولش از حضرت ذات — بُود برخویش با سما و صفات
ذات ساذج چو با وصاف نعوت — یافت در مرتبهٔ علم ثبوت
دید در خود همه بیش و کم را — شد حقائق صور عالم را
وان حقائق ز درون عکس انداخت — علم کثرت اعیان افراخت
شد ز هر عکس در آئینهٔ ذات — ذات یک عین ز اعیان ذوات
اولا گشت ز تکرار عکوس — مرتبه مرتبه ارواح و نفوس
بعد ازان مرغ ظهورش پر و بال — زد ز ارواح باقلیم مثال
در مثالش بجسد افتاد گذر — یافت مس حسن از و رونق زر
نه فلک بر ورق حسن نگاشت — هر فلک دورهٔ دائم برداشت
زیر آن آب و گل و آتش و باد — خانهٔ چار در آغاز نهاد
ساخت در وی می نیکو بختی — از موالید سه پایه تحتی
آن نکو بخت ازان بخت بلند — چشم بینش بجهان راست فکند
دید و دانست که موجود یکیست — در همه شاهد و مشهود یکیست
اوست در صورت لیلی ظاهر — اوست از دیدهٔ مجنون ناظر
زده از پیرهن یوسف سر — بوی او داده بیعقوب خبر
هر چه او نیست نه متبوع و نه پوست — همه هیچ اند همین اوست که اوست
ژرف بحریست پر از آب حیات — موج زن آمده در کل جهات

عارف

در رهت ذرهٔ ناچیز نشدیم | کمتر از ذره بسے نیز شدیم
تا وبجا صلی و نومیدی | گر نه فضل تو کند خورشیدی
جستجوے تو قرار از ما برد | ضعف تن قوت کار از ما برد
قوتے بخش که کارے بکنیم | بحریم تو گزاری بجنیم
جامی از کار گزاری ماند | نامهٔ بیهده کاری خواند
می کند از تو طلب قوت کار | تا شود در طلبت کار گزار
قوت کار گزاریش بده | سکهٔ پاک عیاریش بده
نقد دین از غش و غل پاکش کن | دل ز آلایش گل پاکش کن
شد پریشان ز دو بینی کارش | روے در قبلهٔ وحدت آرش

عقد ششم در بیان آنکه ذات حق سبحانه وتعالے حقیقت وجود است و هر حقیقت که مشهود است بسبب ان ذاتی و موجود است

ای درین خوابگه خفته دلان | جمع ناگشته چو آشفته دلان
زیر این پرده کحلی مه و سال | مانده در تفرقهٔ خواب و خیال
بعبتان که درین پرده درند | که ازین پرده چنین جلوه گرند
گرچه بس عشوه ده و طناز اند | پردهٔ وحدت لعبت باز اند
این همه لعبت و لعبت سازی | وین بصد شعبده لعبت بازی
نیست جز در نظر خواب آلود | جلوه گر گشته خیالی بی بود
چند خرسند نشینی بخیال | هان و هان دیدهٔ خود نیک بمال
بو کزین خواب چو بیدار شوی | خارق پردهٔ پندار شوی
گردد تیز نظر چشم شهود | بر تو مکشوف شود سر وجود

است آن شاه بیالین دو طبیب — هر دو دانا و خردمند و لبیب
لب شان بادم عیسی همدم — کف شان راحت هر رنج و الم
دست هر یک که بنبض آوردی — چون دستگیری ضعیفان کردی
شاه بیمار ز تغییر مزاج — وان دو در کار بتدبیر علاج
لیک هم پیشگی و هم کاری — زو بر ایشان ره دولت یاری
هر چه این نفتی آن دادادی — هر چه این بستی آن بگشادی
روز صحت شد از ایشان تاریک — شب تار اجل آمد نزدیک
شاه را بود وزیری زیرک — آن تعصب چو بدید از هر یک
حیله کرد بدانائی ساز — کان دو دانا بیکی آمد باز
زان یکی شاه چو شد چاره پذیر — قصه را کرد بر و عرضه وزیر
گفت ای از تو زیانم همه سود — این خیالت ز کجا روی نمود
گفت از انجا که بما گفت خدای — که عمارت گر این طرفه سرای
گر بفرض از یکی افزون بودی — همه را حال دگرگون بودی
گشت خورشید زبام افتادی — کارگردون ز نظام افتادی
زاده خاک دگر خاک شدی — خاک چون گرد بر افلاک شدی
تیز کردی بعدم جمله قدم — بلکه سر بر نزدندی ز عدم

مناجات در طلب ترقی از مقام توحید بشهود وحدت که نهایت راه و مقصد اقصای عارفان آگاه است

ای بتوحید تو سر دره گواه — نیست یک ذره بتوحید تو راه

سهل باشد که زماهی تا ماه — بر تو باشند درین نکته گواه
گرچه قولت دم اقرار زند — فعل تو نعرهٔ انکار زند
از محیط سمک و اوج سماک — تا حضیض سمک و مرکز خاک
بین مرتب شده اجرام که هست — وین همه جنبش و آرام که هست
شکل و ترتیب فلک بر یک حال — دور و سیر همه بر یک منوال
یکی از صورت خود ناگشته — یکی از گردش خود نگذشته
متفق وضع دوایر باهم — منتظم سلک عناصر باهم
همه بر یک صفت و یک آئین — هیچ زیرین نشده بالا بین
سال و مه روز و شب و شام و سحر — یک بیک گردم رود تیز گذر
تا بآمد شد خود در گروند — هر یکی قاعده آیند و روند
چار فصلی که بهر سال درست — بهمین رسم و روش راه سپرست
این موالید سه گانه که جهان — پر از انهاست چه پیدا چه نهان
نوع نوعش نه کم آید نه فزون — از نهان خانهٔ ابداع برون
کارگاهی بچنین ضبط و نسق — کار یک کارگزار است الحق
کشور آباد نگردد ز دو شاه — بشکند از دو سپهدار سپاه
آن دو بانو چو شوند آشفته — از خانه امید مدارش رفته
رنج طفلست ادای دو ادیب — مرگ رنجور دوائی دو طبیب

حکایت آن پادشاه مریض که از دست دو طبیب علاج پذیرفتند تا قارورهٔ جوی نشکست مزاج وی از علاج دیگری بصحت نپیوست

طبع را بند خرد بر پا نہ — پای اندیشہ درین غوغا نہ
بنگر انجم و مہر و مہ را — بت رہ گشتہ خلیل اللہ را
یافتندے بدلش راہ قبول — گر نہ بشکستے ویشان سنگ انول
سنگ بر بتکدہ آزر زن — در جہان صیت خلیلی افگن
تیز کن خنجر لا بر سر لات — ببر از لات تمنی و منات
تاج عزت زسر غازی کش — رخت طاعت (یعنی از ۱۲) بدر مولی کش
تمنوی اھرمن و یزدان گوے — تافت از انجمن ایمان روے
عیسوی شد بسہ کوہی افزون — خیمہ از ساحت دین زد بیرون
تو بصد بت چہ بصد بلکہ ہزار — بلکہ بیرون زتر از دو شمار
کردہ روے دلی ہر نفسے — می پزی در رہ ایمان ہوسے
گاہ گوئی کہ من آن دریایم — کہ جہان را بگہر آرایم
دل صدف گوہر توحیدم دُر — گوش دہر از در توحیدم پر
گاہ گوئی کہ من آن گلزارم — کہ دہد بر گل عرفان خارم
ہر کہ یابد زگل من بوئے — بوے عرفان دہد از ہر سوئے
بزبان میزنی این لاف ولی — نیست بر موجب ایمت علمے
ہر کہ تقریر تو ترتیب کند — صورت حال تو تکذیب کند
ہر چہ یابد زمقال تو فروغ — سازدش حال تو مطعون بدروغ
نیست این راستی و راست روی — کہ چنان راست کہ گوئی نشوی
راہ رو بس سخن راہ بگوے — انچہ گوئی بنشو آگاہ بگوے
دل نکردہ زدو گونے صافی — چہ زنیک روئی وحدت لافی
دیدہ بر شاہد وحدت بکشاے — ورز دو روئے دو دو گوئی باز آے

گفت من غرق شناسا و ریم | نیست کارے بشناسا گریم
هر که پے بر پے من بشتابد | هر چه من یافتم او هم یابد
کار من نیست که کس را بجدال | ره نمایم بخدای متعال

مناجات در ثنای هستی آفریدگار گفتن و طلب داشتن توفیق و گوهر تحقیق سفتن

ای جهان از صفت ذات تو پر | عالم از حجت اثبات تو پر
هیچ جا نیست که غوغای تو نیست | پرتو روی دل آرای تو نیست
تو چنین حاضر و ما کور بصر | تو چنین ظاهر و ما دور نگر
نور تو گر نبود ما چه کنیم | چشم بینا دل دانا چه کنیم
نیست از غایت کوته نظرے | خبر ما ز تو جز بیخبری
گرچه جامی بود از بیخبران | چه شود گر بطفیل دگران
بخشی از هستی خویشش خبری | بندی از طاعت خویشش کمری
در دلش تخم هدایت کاری | بر گلش ابر عنایت باری
مهرش از چهرهٔ گل برنائی | ز نگش از چهرهٔ دل بزدائی
پایکاشانهٔ قربت نهیش | می ز میخانهٔ وحدت دهیش

عقد پنجم در بیان یکتائی و برهان بی همتائی حق سبحانه که درین بیان برهان همه زبان آوران یکسانند و همه بر بانان یکزبان

ای درین بتکدهٔ طبع فریب | برده غوغای بتان از تو شکیب

تا شود گنج بقا سینهٔ تو — غرق نور ازل آئینهٔ تو
سلطے شد وادے برہان و قیاس — تو بمانی و دل دوست شناس
دوست انجا کہ بود جلوہ نمای — حجت عقل بود نقرہ زای
چون نماید بتو این دولت رو — رو در و آرو بکس ہیچ مگو
زانکہ او گوہر عرفان خالی — بہ بود کیسهٔ استدلالے

حکایت آن متکلم و صوفی کہ متکلم زبان استدلال گشاد و صوفی از صفای ذوق و وجدان خبر داد

فاضلے وادی برہان پیمای — در بیابان جدل جانفرسای
عمر در بحث و جدل طی کردہ — پای بگران عمل پے کردہ
زدلش راز طریقت نوری — نہ سرش راز حقیقت شوری
صوفے دید ز آلایش پاک — زدہ در دیدهٔ آسایش خاک
از ریاضت شدہ چون موی تنش — سر موئے نہ سر خویشتنش
زان تقابل کہ میان شب و روز — ہست وز بردوی دہر تموز
شد بجنگ آوریش شیر مصاف — زخم زن گشت بشمشیر خلاف
گفت کای روی تو چون خوی دژشت — کردہ بر صحبت دانایان پشت
باشناسائی خود ساختهٔ — کوخدا را بچہ بشناختهٔ
گفت ازان فیض کہ ہر لحظہ زغیب — ریزد دم بر دل و جان پاک نریب
گرچہ شد موج ز نخم خاطر ازان — ہست گفتار زبان قاصر ازان
فاضلش گفت بدین کشف نہان — چون شوی تا بد گوران جہان

خشک ابرے کہ بود زاب تہی
ناید از وی صفت آب دہی

ہر چہ اورا بود از نور نشان
کہ بود مخفتہ اندر امکان

لازم آید کہ نیاید بوجود
ہیچ موجود درین عرصۂ جود

نقش نے خامۂ نقاش کہ دید
نغمہ نی زمزمۂ مطرب کہ شنید

ناید از ممکن تنہا چون کار
حاجت افتاد بواجب ناچار

او بخود ہست وجہان ہست بدو
نیست دان ہر چہ نہ پیوست بدو

جنبش از وے رسد این سلسلہ را
رہ سے دروے بود این قافلہ را

چون خلد جنبش موریت بہشت
زود آری سوی آن مور نگشت

زان خلش ہستی اورا دانے
بسر انگشت زپشتش رانے

باورت ناید کاندر رشتہ
خلدت پشت نہ زان جنبندہ

عالم و این ہمہ آثار دروں
چرخ و این جنبش ہموار درو

پردہ سازند چہ فرمودہ چہ پست
کہ پس پردہ نواسازی ہست

ہمہ را جنبش و آرام از وست
ہمہ را دانہ از و دام از وست

زوست جنبندہ نہ از باد درخت
زوست خندہ نہ از گردون بخت

او برد تشنگی تشنہ نہ آب
او دہد شادی مستان خ شراب

غنچہ در باغ نخندد بے او
میوہ بر شاخ نہ بندد بے او

کارگر او دگران آلت کار
کارگر یافتی آلت بگزار

اوست مغز دگران جملہ چو پوست
کار او کارگر او آلت اوست

معنی خواہی نظر از پوست بہ بند
مغز جو می نکند پوست پسند

حرف غیر از ورق دل بتراش
خاطر از ناخن فکرت مخراش

از ہمہ سادہ کن آئینۂ خویش
وز ہمہ پاک بشو سینۂ خویش

نرگس این تحفے کز لب جوی — خوش نہادست نظر سوی لبے
نہ ز رخسار گلش دیدارے — نہ بسرو سمنش بازاری
گل این باغچہ کز سر شاخ — صبحدم گوش نہادست فراخ
نہ ز بلبل شنود آوازے — نہ از لب غنچہ نہانے رازی
نہ کنی گوش و نہ بینی چندین — کور و کر چند نشینی چندین
چند گاہے رہ آگاہان گیر — ترک ہمراہے بیراہان گیر
پردہ از چشم جہان بین کن باز — بنگر پیش و پس و شیب و فراز
بین کہ این دائرہ گردان چیست — دور او گرد تو جاویدان چیست
بر سرت چتر مرصع کہ فراشت — چرخ بر وی این نقش بدیع کہ نگاشت
مہر را نور دہ روز کہ کرد — ماہ را شمع شب افروز کہ کرد
کیست میزان زنکان سپہر — کفہ سازندۂ آن از مہ و مہر
تا بمیزان چو دکان آرایند — عمر بر خلق جہان پیمایند
کیست کز دست دل آتشناک — صبح چون اطلس گلگلی زدہ چاک
سوزن در رشتہ ز خورشید اندوخت — وصلہ از رو قصب بر وی دوخت
کیست کز طاق فلک چون خم زد — زیر او چار گہر بر ہم زد
چون گہرہا بہم آمیختہ شد — نو بنو صورتے انگیختہ شد
ساخت گرد آوری عالم را — خاتم جملہ صور آدم را
بہر این کار کہ خونخوارہ — نیست از کار گزاری چارہ
عین ممکن بہ براہین خرد — نتواند کہ شود ہست بخود
چون ز ہستیش نباشد اثری — چون بہ ہستی رسد از وی دگری
ذات نایافتہ از ہستی بخش — چون تواند کہ شود ہستی بخش

بدر صومعهٔ شیخ رسید — از درون زمزمهٔ شیخ شنید
که رخ از خون جگر تر می کرد — با خود آن بیت مکرر می کرد

مناجات در شکر گذاری نعمت کلام موزون و طلبگاری
توفیق برآوردن دلائل هستی خداوند بچون جل ذکره و عم برا

ای سخن را چو گهر سنجیده — خلعت نظم در و پوشیده
کرده تمییز صحیحش ز سقیم — به تر از وزنی الطبع سلیم
می کند وزن سخن وزن پرست — نه تر از وشش پدیدار نه دست
طبع را دست و تر از وتو دهی — بر سخن قوت بازو تو دهی
اثر صنع ندیدن سهل است — زان بصانع نرسیدن جهل است
جامی غرق جهالت مانده — هر جبین اشک خجالت رانده
برگش سبزهٔ احسان ریزد — بر دلش نکتهٔ عرفان ریزد
گرچه روزی خور هر روزه تست — رست امید بدریوزهٔ تست
فیضی از ابر یقین بر وی ریز — تا درین مدرسهٔ وسوسه خیز
هر چه دریوزه ز جود تو کند — صرف برهان وجود تو کند

عقد چهارم در استدلال بنظهور آثار بر وجود آفریدگار سبحانه و اعز شأ

و ما اجلی برهانه

ای درین کارگه هوش ربای — روز و شب چشم نه و گوش گشای
نه بچشم تو زدن اثرے — نه بگوشت رسیدن خبرے

تا درین مرحلہ مشغلہ ناک — پاک خیزد گہرت از دل پاک
پاک بازان ہمہ خاک تو شوند — خازن گوہر پاک تو شوند
قدسیان طوف دیار تو کنند — تحفۂ نور نثار تو کنند

حکایت شیخ مُصلح الدین سعدی شیرازی رحمہ اللہ کہ چنین بیت بگفت کہ

برگ درختان سبز در نظر ہوشیار — ہر ورقی دفتریست معرفت کردگار

یکی از اکابر در واقعہ دید کہ جمعی از ملائکہ طبقہای نور بہر نثاری می برند

سعدی آن بلبل شیراز چمن — در گلستان سخن دستان زن
شد شبی بر شجر حمد خدای — از نوا می سحری سحر نمای
بست بیتی زد و مصراع بہم — ہر یکی مطلع انوار قدم
جان ازان مژدۂ جانان می یافت — بر خرد پرتو عرفان می تافت
عارفی زندہ دلے بیدارے — کہ نہان داشت بر و انکارے
دید در خواب کہ در ہای فلک — باز کردند گروہے ز ملک
رو نمودند ز ہر در زدہ صف — ہر یک از نور نثار یمی کف
پشت بر گنبد خضرا کردند — رو درین معبد غبرا کردند
با دلے دست خوش و خوف رجا — گفت کاے گرم روان تا بکجا
مژدہ دادند کہ سعدی بسحر — گفت در حمد یکے تازہ گہر
چشم زخمی نرسد گر ز قضا — می سزد مرسلۂ کوش رضا
نقد ما کان نہ بمقدار ویست — بہر آن نکتہ ز اسرار ویست
خواب بین عقدۂ انکار کشاد — رو بدان قبلۂ احرار نہاد

صوفی جان و جهان کرده وداع — گیرد از نکتهٔ او راه سماع
مطرب مجلس مستان گردد — ره زن باده پرستان گردد
گاه عشم نامهٔ عاشق خواند — پیش معشوق موافق خواند
بر دلش تازه کند عهد قدیم — سازدش در حرم لطف مقیم
گه کند پردهٔ معشوقی ساز — دهد از پرده لعاشق آواز
پردهٔ عاشق بیدل بدرد — پرده سان بر در معشوق برد
تا که از سحر سحر سازی او — وز شب شعبده پردازی او
غرق دریای تفکر شده ایم — تنگ نشین چون صدف در شده ایم
قوت جان قوت دل زو یابیم — گل درین مرکز گل زو یابیم
گنج دولت ز در او جوییم — نیست عیب ار هنر او گوییم
گرچه بر بی هنران پرده دریست — چشم بد دور که یکسر هنر است
ور چه جویندهٔ هر نایابی — نکشد لب ز چنین جلابی
آن چه از جوهر قرآن مشتش — زان نیالود بدان انگشتش
تا نه خلقی بگمان درمانند — کین دو گوهر گر از یک کانند
بسملهٔ تاج سر قرآن ست — زانکه سنجیده بدین میزان ست
وزن اگر موجب نقصان بودی — حرف موزون نه ز قرآن بودی

شعر

گر شکستی نشد از شعر درست — آن نه از وزن ز بی وزنی تست
چند باشی بزبان بهیده سنج — کشتی از دست زبان بیهده رنج
شعر آمیست ز سر چشمهٔ دل — سر چشمه شده آلوده بگل
گر نه سر چشمه ز گل پاک شود — چه عجب ز آب که گلناک شود
بایدت در سخن آموده گیی — پاک کن دل ز هر آلوده گیی

رخت ازان دائره بیرون آرش | نطق ازین قافیه موزون وارش
بر لبش خطبه افروزنده | بر زرش سکه موزونی نه

عقد سوم در کلام منظوم که ان من الشعر لحکمة عبارتست از حکمت آمیزی او وان من البیان لسحرا اشارت بسحر انگیزی او

ای بهر شاهد موزون مفتون | حالت از مشک ختان دیگرگون
هیچ شاهد چو سخن موزون نیست | سر خوبی ز خطش بیرون نیست
صبر از وصعب و تسلی مشکل | خاصه وقتی که پی بردن دل
گشد از وزن ببر خلعت ناز | کند از قافیه دامانش طراز
پا بخلخال ردیف آراید | بر جبین خال خیال افزاید
رخ ز تشبیه دهد جلوه چو ماه | ببرد عقل صد افتاده ز راه
مو بنجلیس ز هم بشگافد | خالی از فرق دو گیسو بافد
لب ز ترجیع گهر ریز کند | جعد مشکین گره آویز کند
چشم از ایهام کند چشمک زن | فتنه در انجمن و هم افگن
بر سر چهره نهد زلف مجاز | شود از پرده حقیقت باز
چون بدین شکل و بصد غنج و دلال | رو نماید ز شبستان مقال
گوش را حامله در سازد | صدف آسا ز گهر پر سازد
چشم را خرمن عنبر بخشد | نطق را غالیه تر بخشد
گه بتجرید شود نغمه سرای | گه ز توحید شود عقد کشای
گاه در صومعه خوش حالان | نکته گوید به لب قوالان
گاه در ساز شود با نی و چنگ | وز خرابات بر آرد آهنگ

از گنه گرچه بدی شیوهٔ ماست | ترک احسان ز تو هم عین خطاست
چه زنار سم ستم ور زدین | چه ز تو لنجر ز کرم بیچیدن
طبع حجاج ازان نکته شگفت | داد فرمان بخلاص وی و گفت
تف بران طائفهٔ مرده دلان | در هوا و هوس افسرده دلان
که ازان طبع فرومایه کسی | بر نیاورد چنین خوش نفسی
کاش از اول تو بودی این کار | تا ز تو یافتی این کار قرار
کار هر یک ز تو سنجیده شدی | جرم هر یک ز تو بخشیده شدی

مناجات در بیان قصور زبان سخن از شرح کمال الٰهی و شکر نوال نامتناهی و طلب سنجیدگی و متانت از میزان طبع موزونی و در کفهٔ قبول افزونی

ای زبان خرد از کنه تو بند | پایهٔ قدر سخن از تو بلند
بخرد شرح کمالت نتوان | بسخن شکر نوالت نتوان
سخن از باغ جمالت ورد است | و اندرین مرحله باد آورد است
از کلی رونق باغی که شناخت | وز تفی نور چراغی که شناخت
به کزین زمزمه خاموش شویم | پای تا سر چو صدف گوش شویم
طبع جامی که ثناگستر تست | کمترین مرغ وفا پرور تست
هر طرف گرچه هوائی دارد | پای دل بسته بجائی دارد
عار دارد ز حدیث همه کس | بر زبان ذکر تو میخواهد و بس

جلوهٔ حسن زوصافی اوست — سکهٔ عشق زصرافی اوست
سخن آنجا که زند لاف ادب — خامشی از زر صامت چه عجب
مس او به زر زرده دهی است — ذکر زر در ره او نے رهی است
سخن و سحر بیک آهنگ اند — زر و زر نیز بهم یک رنگ اند
سخن از چشمهٔ جان گیرد آب — زیر رخشان زشرر گیرد تاب
آب آن روضهٔ دین افروزد — تاب این حسن من ایمان سوزد
در سخن نیست بزر کس محتاج — سکهٔ زر در سخن یافت رواج
اے ابا فضل درین کاخ دو در — که کلیدش نتوان ساخت بزر
لب ز افسون سخن آرایند — آن گره در نفسے بکشایند

حکایت آن مظلوم که از تیز زبانی یک حجت سنجیده پرداخت و تیغ ظلم حجاج را در قطع عرق حیات خود گند ساخت

ظلم حجاج بغایت چو رسید — تیغ بر تهمتے چند کشید
گنجها زر بفدا آوردند — گنج سان خاک بسر بر کردند
هیچ شان حیله گری سود نکرد — کارشان روی به بهبود نکرد
جمله کردند سر اندر سر تیغ — رو نهادند بآبشخور تیغ
بجز آن باز پسین نکته گزار — که چو آمد بسرش نوبت کار
گفت کاے داور فرمان فرمای — کار با مانه باحسان پیمای
مانے چند که از بیخ دهی — کار مانیست بجز شغل بدی
نسپردیم ره احسان لیک — نزده گام تو هم چندان نیک

بسخن زنده شود نام همه — بسخن پخته شود خام همه
دل که لب تشنهٔ آب سخن است — پخته و خام خراب سخن است
طبع ما خرم از اندیشهٔ اوست — خرم آنکس که سخن پیشهٔ اوست
شب که از فکر سخن پشت خمیم — فرق را کرده رفیق قدیم
حلقهٔ خاتم صد قیم و یقین — دل نگین حرف سخن نقش نگین
که کشد در تگ ران مرکب جسم — که بروم آور واز هند حشم
گوش ازان کوکبهٔ جسم نکرد — چشم ازین عالیهٔ هند خرد
زیر این دائرهٔ نیلی سرو بن — نتوان مدح سخن جز بسخن
مدح گویان که فلک معراجند — گاه مدحت بسخن محتاجند
جز سخن کو به بقا نامزد است — مادح و مدحت و ممدوح خود است
چون سخن راه سفر پیش گرفت — قوت و قوت همه از خویش گرفت
رخت بر راحلهٔ راز نهاد — پایه بر طارم اعجاز نهاد
قیمت نرخ گرانان همه برد — نامهٔ سحر بیانان بسترد
حامل سر ودیعت سخن است — رهبر راه شریعت سخن است
شرع دستور کمال ازوی یافت — دست بر امن و زوال ازوی یافت
نکتهٔ اصل بیان کردهٔ اوست — چشمهٔ فرع روان کردهٔ اوست
گل از باغ وفا ریخته است — در نسیم نفس آویخته است
گوش را آمده بویش بمشام — سخنش کرده لب ناطقه نام
هست ازین گل چمن جان تازه — بلبل شوق بلند آوازه
ما که خجلت زده از روی ویم — رو درین باغچه بر بوی ویم
هست بر بوی وی این نالش ما — ور تگ و پوی وی این مالش ما

وای ما گر تو فرارش ندہی | | بہر خود میل بکارش ندہے
بردر خود ندہے تسکینش | رنگی | حرف تمکین نشنہ تمقینش
بندہ جامی کہ بداغ تو خوش است | | بفروغ ز چراغ تو خوش است
یاد خود راحت جانش گردان | | نام خود در زبانش گردان
بکرمہاے خودش بینا کن | | بثناہاے خودش گویا کن
بروے ابواب معانے بکشای | | رہ باسرار نہانی بنمای
بشتیبش باش بتوفیق سخن | | آورش روی بتحقیق سخن

عقد دوم در شرح سخن کہ شریف ترین گوہر صدف آدمیت ست و لطیف ترین زیور شرف محرمیت

اے قوی ربقۂ اخلاص تو | | خلعت لطف سخن خاص تو
بحر معنی ز سخن پر گہر ست | | ہر یک آویزۂ گوش ہنر است
در بوریں صدف چرخ کہن | | نیست والا گہری بہ ز سخن
سخن آواز پر جبرئیل است | | روح بخش از دم اسرافیل است
سخن از عرش برین آمدہ است | | بہر پاکان بزمین آمدہ است
نیست در کان گہرے بہتر ازو | | یاد را مکان ہنرے بہتر ازو
نامۂ کون بوے طے شدہ ہست | | آدمی آدمی از وے شدہ است
فضل کلک و شرف نامہ بدوست | | عقل را گرمے ہنگامہ بدوست
گر نبودے سخن تازہ رقم | | نشدے لوح و قلم لوح و قلم
قلم و لوح بکار سخن اند | | روز و شب نقش و نگار سخن اند

مردم دیدهٔ روشن خردان — بحر دانش همه بین و همه دان
بس که در مدرسه ها رنج علوم — برد و شد حاصل وی گنج علوم
لیک ازان گنج بجز رنج ندید — بوی از سر حقیقت نشنید
روی همت بصفا کیشان کرد — کسب علم از کتب ایشان کرد
گرچه عمرے بسر آن راه سپرد — ره ازان گنج بمقصود نبرد
در ره عشق نشد صاحب دل — گوهر دل نشد اورا حاصل
تا گمان نیر اقبال بتافت — ره سوی احمد غزالی یافت
رشتهٔ عهد بغزالی بست — سر این رشته اش افتاد بدست
بود در صحبت او روزی بیست — بس همه روز به بهروزی زیست
یافت بینا بصری از رویش — بر در روشن دلی از پهلویش
از قفس طائر روحش پر زد — وز بصر نور دلش سر برزد
مارای شیأ الا ورأ ے — فیه نور الله فی ظل سوأ ے
از خدا کون و مکان را پرتو یافت — وز یکی هر دو جهان را بشناخت
دید یک واجب ممکن برقع — نور او طالع و ممکن مطلع
ظلمت خویش دران نور بباخت — یکه خود را همگی نور شناخت

مناجات در اشارت به بیقراری شجرهٔ دل در مهب ریاح خاطر مختلف و طلب توفیق تحقیق سخن که ثمرهٔ آن شجره است

ای ز اندوه تو پر خون دل ما — دمبدم از تو دگرگون دل ما
دل ما در رهت افتاده پر لیست — که برو باد هوا را گذر لیست
هر دم از جنبش هر باد درشت — پشت او روی شده رویش پشت

تن بجان زنده و جان زنده بدل — نیست هر جا نور ار زنده بدل
زنده بودن بدل از محرمی ست — این هنر خاصیت آدمی ست
بیدلی زنده چه دیوار چه تو — زین شرف مانده چه مردار چه تو
دل بتدبیر خرد نتوان یافت — بگذر از خود که بخود نتوان یافت
این که در پهلوی چپ می بینی — به اگر پهلو از و در چینی
راستی جوی که در پهلویش — دل و جان زنده شود از بویش
سالها خون جگر باید خورد — خاک ره کحل بصر باید کرد
بو که از زنده دلی یابی بوے — بره زنده دلے آری روی
دل شود زنده زپے خویشتنی — نه زپُر علمے و بسیار فنے
به اگر حاصل خود را سوزے — که بتحصیل چراغ افروزے
ره به نے خویشتنی آوردن — بهتر از دود چراغت خوردن
گر تو از خود نه نشینی بفراغ — روشنائی ندهد دود چراغ
بچراغی چه شوی روی براه — که کند دود ویت خانه سیاه
چون چراغی که نباشد دودش — رهنما سازد سوی مقصودش
پرتو نور دل پیرست آن — که چو خورشید جهان گیرستان
دیده بیندار ازان نور فرار — هستی خویش دران نور بیار
همچو خور گر بخود آتش نزنے — گر شوی صبح دم خوش نزنے

حکایت عین القضاة همدانی که در همه دانی موی می شگافت
هر چند چون موی بر خود تافت تا بصحبت غزالی نشتافت
سر رشتهٔ این کار و بار نیافت

یکدم از پردهٔ غفلت بدر آی — باشد این راز شود پرده کشای
نیست این پیکر مخروطی دل — بلکه هست این قفس وطوطی دل
گر تو طوطی ز قفس نشناسی — بخدا ناس نه ناسی
دل شه خرگهی و تن خرگاه — نام خرگه نه نهد کس بر شاه
شه دگر باشد و خرگاه دگر — ترک خرگه کن و در شاه نگر
گلبن جان چو نشاندند بگل — بود مقصود ازان غنچهٔ دل
غنچهٔ دل چو شگفتن گیرد — در وی آفاق نهفتن گیرد
عالم و عالمیان در وی گم — همچو یک قطرهٔ نم در قلزم
چرخ یک غنچه ز بستان ویست — نطق یک نغمه ز دستان ویست
عنصر نار ز باغش ورقی — تودهٔ خاک ز راهش گردی
یک نفس وار هوا از شجرش — هفت دریا صدف یک گهرش
نه فلک پیش درش دهلیزی — هشت چیزش دو جهان ناچیزی
زیب دست ادبش خاتم دین — آسمان کتبش نقش نگین
گنج پنهان ازل را گنجور — نشر احسان ابد را منشور
میوه زار کرمش نامقطوع — میوه خوار حرمش نامنوع
گوی او دست خوش ما و تو نیست — رشته اش چهره کش ما و تو نیست
بلکه ما در کف او دست خوشیم — بسته در رشتهٔ او مهره وشیم
اوست چون باد صبا ما چو غبار — اوست چون ابر چمن ما چو بهار
گرد مسکین ز زمین چون خیزد — گر نه در دامن باد آویزد
کی کشد سبزه سر از خاک چمن — رشتهٔ ابر نیفگنده رسن
هست از و بخشش و بخشایش ما — هست از و کاهش و افزایش ما

بوکه چون سبحه درآری بشمار — رسدت دست بسر رشته کار
چرخ گلی سلب ازرق پوش — همچو ابنای زمان ازرق فروش
سبحهٔ عقد ثریا در دست — خواست بر گوهر این سبحه شکست
گفتم این رشتهٔ گوهر بگفت — که بود نقد بلورین صدفت
گرچه بس لامع و نورافشان ست — نور این سبحه دو صد چندان ست
نور آن روی زمین را بگرفت — نور این کشور دین را بگرفت
نور آن چشم جهان را روشن کرد — نور این دیدهٔ جان روشن کرد
گرچه آن گوهر سبحه کهن ست — این نوآئین دُر درج سخن ست
گر بصورت بود آن پایه بلند — رفعت معنوی این راست پسند
گرچه در سلک زمان آن پیش است — چون درآری بشمار این بیش است
گرچه آن را نرسد دست کسی — بهره ور گردد ازین دست بسی
گرچه آن هم وطن ماه و خورست — این بخورشید ازل راه برست
گوش گردون چو شنید این سخنان — شد ز ذوق سخنم چرخ زنان
گفت قدحبت بنظم سامی — احسن الله جزاک ای جامی
ماه و اختر گهر سلک تو باد — لوح و خور پیسر کلک تو باد
باد تا صحنهٔ گل هست بجای — سبحهٔ نظم تو انگشت نمای

عقد اول در پرده کشای از کشادگی دل و بیان آنکه در پهلوی راستان بودی توان سید محروم ماند هر که در پهلو جنبش مطلبید

ای ز پهلوی تو دل در پرده — سر ازین پرده برون ناورده
دل هر سه بود آورده او — دل در پرده بود پرده او

برخود این تنگ قفس چاک زدم | پای بر طارم افلاک زدم
عالمی یافتم از عالم پیش | هر چه اندیشه رسد زان هم بیش
عقل معزول ز گرد آوریش | وهم عاجز ز مساحت گریش
نور بر نور چراغ حرمش | فیض بر فیض سحاب کرمش
سنگ بطحاش گهر وار همه | ابر صحراش گهر بار همه
بر سرم گوهر و در چندان ریخت | که مرا رشتهٔ طاقت بگسیخت
حیفم آمد که ازان گنج نهان | نشوم بهره ور و بهره فشان
گوش جان را صدف در کردم | جیب دل را ز گهر پر کردم
بازگشتم بمقد مگاه نخست | عزم بر نظم گهر کرده درست
هر چه زانجا گهر و در رفتم | همه ز الماس تفکر سفتم
بس سحرها که بشام آوردم | شامها همچو شفق خون خوردم
مرسله مرسله بر هم بستم | عقد بر عقد بهم پیوستم
سبحه شد پی ابرار تمام | خواندمش سبحة الابرار بنام
قدسیان دست بآن آوردند | دعوی سخن نسج کردند
مهر بایش ز خرد مهره ربای | عقد بایش ز فلک عقده کشای
سلک آن دائرهٔ مرکز دین | رشتهٔ شمع شبستان یقین
نقد هر عقد وی از کان دگر | داده آرایش دکان دگر
میرسد عقد عقودش بچهل | هر یک از دل گرهِ جهل گسل
اربعین ست که درهای فتوح | زو کشاد ست بخلوتگه روح
گوت این سبحهٔ اقبال و شرف | اقتد از گردش ایام بکف
طوق گردن کن و آویزهٔ گوش | بدو صد عقد دُر آنرا مفروش

چشم ازین پوست سوی مغز کشائے ۔۔۔ مغز نغوست سوی مغز کرائے
نیک نام آمدۂ بجد و بر ے ۔۔۔ نامور شو بہ نکو نام ترے
جام عیشت چو شود دست آویز ۔۔۔ جرعۂ بر خاک تہی دستان ریز
پاکبازان کہ ہمہ خاک تو اند ۔۔۔ جرعۂ بر رو می پاک تو اند
گنج نہ گنج فشان ہر دو توئے ۔۔۔ تاج نہ تاج ستان ہر دو توئی
سرمۂ چشم جہان خاک درت ۔۔۔ طوق جان حلقۂ بند کمرت
ہست میدان سخن تنگ لبی ۔۔۔ چون رود راہ ثنائے تو کسی
حرف را کی بود آن گنجائی ۔۔۔ کہ بود ظرف ثنا پیمائی
بحر معنی چو شود موج سکال ۔۔۔ چشمۂ حرف بود تنگ مجال
کوزہ از بحر چو دریوزہ کند ۔۔۔ بحر پیداست چہ در کوزہ کند
نیست چون این غرض انجام پذیر ۔۔۔ بہ کہ گردد ز دعا عزمہ گیر
ہر سحر بر فلک صبح شگاف ۔۔۔ تیغ خورشید بر آرد ز غلاف
رزق حاسد ز تو بشگافتہ باد ۔۔۔ روز و شب یافتہ و تافتہ باد
یافتہ کامی تو در باغ امل ۔۔۔ تافتہ جان وی از داغ اجل

سبب نظم جواہر آبدار سبحة الابرار کہ ہر عقدی از رشتۂ آمال عقدہ گشاست و ہر مہرہ ازان در گردش احوال مہر افزا

شب کہ زد تیرگی مہرۂ گل ۔۔۔ قیر گون خیمہ ز مخروطی ظل
اختر از سیم و شہاب از زر ناب ۔۔۔ ساختند از پے آن میخ و طناب
چون شبک قفسی مشکین رنگ ۔۔۔ گشت بر مرغ دلم عالم تنگ

چون نخامه شد انگشت نمای | بنوا سازی توحید خدای
دل کشا زمزمهٔ دیگر ساخت | پردهٔ نعت پیمبر پرداخت
به چو آن زمزمه کوتاه کند | که ثنا گستری شاه کند
شاه والا گهر دریا کف | که فلک گوهر او راست صدف
حامی بیضهٔ گیتی زفتن | برسر فتنه گران بیضه شکن
عدل او صفحهٔ ایام بتیغ | کرده پاک از رقم درد و دریغ
رای او رایت جمشید افراخت | چتر او سایه بخورشید انداخت
کفش ابریست که گوهر بارد | بلکه خورشید صفت زر بارد
گر چمن ز ابر کفش پر گردد | هر گل او طبقی دُر گردد
ور بروز رکند از جود نثار | مشت دینار شود دست چنار
خیل اعدا ش که بی دست و سنه | دست در هم زده یکمشت خسنه
برق قهرش چو رسد زهر آلود | دود شان بگذرد از چرخ کبود
کار مظلوم بود ساخته اش | ظلم از آفاق برانداخته اش
بیش ازین نقد بسی گنج شگرف | نه بمیزان کرم گشتی صرف
عدلش اکنون که بعالم سمر ست | مانع صرف چو عدل عمر ست
نامش آن گوهر تاج اورنگست | که بر و بحر کلامم تنگ ست
بین ز فیض کرم این اگر امش | که چو وی هست گرامی نامش
ذاتی از تاج وری یافته زین | تاج سلطان بود و ذات حسین
اے خرد داده جمال ابدت | نام نیکو ز ازل نامزدت
سکه را خطبه لقب داری تست | خطبهٔ سکّه بنام تو درست
هست نیک و بد عالم همه پوست | انچه مغز ست در و نام نکو ست

پرده بگشا ز رخ صدیقی — بدران پرده هر زندیقی
درّهٔ عدل ز دست عمری — زن بفرق سر هر خیره سری
خوی قشان کن ز حیا عثمانی — ریز برگشت وفا بارانی
پنجه ورکن اسد اللهی را — پوست برکش دو سه روباهی را
ظالمان را بئے کاری بنشان — آبشان ریز و غباری بنشان
تاج ملک از سر دونان برهاے — بخت دولت ز زبونان بربائے
ساعد کج رقمان ساز قلم — زن ازان قاعدهٔ راست رقم
مے رہان را حشر بیم فرست — راه دانی بهر اقلیم فرست
ور نخواهی که ز اقلیم بقا — آوری روی بدین شهر فنا
تازه کن عهد نکو عهدی را — ده ولی عهدی خود مهدیٔ را
علمش بر حرم بطحا زن — تیغ قهرش بسر اعدا زن
مهد عیسی ز سر چرخ برین — گستران در ستم آباد زمین
بادهٔ جاں وشان بر خرد نه — به بیابان عدم شان سرده
عاصیان بی سر و سامان تو اند — دست امید بدامان تو اند
خاصه جامی که کمین بنده تست — چشم گریان بشکر خنده تست
بهرهٔ نیست ز طاعت و ریش — لب بجنبان بشفاعت گریش
بو که نقد خود ازین ورطه بیم — برد از ره زنی دیو رجیم

در دعا دوام دولت شهریاری که سایه دار دولت شهریاران بخاک مذلت افتادهٔ اوست و استدعای مزید رفعت بخت تاجداری که تخت رفعت تاجداران بپای خدمت ایستادهٔ اوست

گوئیا صیرفی ملک وملک — زد از ان سنگ زرت را بمحک
تا کند عرض بهر نا سره کار — زیور حلم ترا پاک عیار
لاجرم حقه ات از صدمت سنگ — اهد قومی نه برون داد ز ننگ
حلم تو بود بلی کوه شکوه — کی ز یک سنگ فرو ریزد کوه
گر ازین کوه صدای برسد — هر کدائی بنوائی برسد
گر براری بشفاعت نفسی — بکشاید گره از کار کسی
تا بخواب اجل ای گوهر پاک — خوابگه ساختی از بستر خاک
فلک از غیرت خاک آشفته ست — لیتنی گفت ترا با گفت ست
چند در محمله بپنهان خفتن — حجره از گرد فنا ما رفتن
چند در سرّ وخفا بنشستن — در برین خاک نشینان بستن
چند ازین سبل تو بیگانه — دل بصد شاخ نشیند شانه
چند بی نرگس پاکت ز غبار — خانه سرمه بود تیره و تار
چند نعلین ز پا بوس تو فرد — جفت باشد بهزاران غم و درد
خوابت از هفصد و شصت گذشت — قد برافراز که از حد بگذشت
دست از بر د یمن بیرون آر — کف ز جلباب کفن بیرون آر
شانه زن سلسلهٔ مشکین را — سرمه کش نرگس عالم بین را
جلوه را خلعت ناز اندر پوش — حلهٔ نعل طراز اندر پوش
کرده نعلین حلاوت در پای — از در حجره خرامان بدر آی
طاق محراب تهی کن ز خسان — سرش از فخر بکیوان برسان
منبر از بی قدمان خالی ساز — قدرش از مقدم خود عالی ساز
خطبهٔ ملت ودین از سر گیر — کشف اسرار یقین از سر گیر

نور بود او و خط تیره ظلم | نشود نور و ظلم جمع بهم
چار یارش که ز گوهر کانند | قصر دین را چو چهار ارکانند
صدق و عدل آوری وجود و حیاست | که از ایشان بجهان مانده بجاست
همه عرضے همه راضی رفتند | قرب حق را متقاضی رفتند
کشته در قرب حق انداز خود کم | رضے اللہ تعالے عنهم

چهرهٔ شاهد سخن را بزیور خطاب آراستن و مُهر ختم بر سعادت از خاتم نبوت درخواستن

اے قمر طلعت مکے مطلع | مد نے مهد ریمانے برقع
شفقے برقع تو برق افروز | لمعهٔ برق رخت خرمن سوز
لیلة القدر ز مویت تارے | وحی منزل ز لبت گفتاری
طره ات سود همه سودا ها | انتخانے ز حروفش طاها
قاب قوسین عیان ز ابرویت | نقش حرم گیسویت
با تو آنان که در جنگ زدند | درج یاقوت ترا سنگ زدند
گوهرین جام لبت را خستند | ساغر دولت خود شکستند
رخنه افتاد ازان حیله گران | در صدف گوهر صافی گهران
سلک دندانت بخون پنهان شد | رشته لوء لوء تر مرجان شد
کس نه کرد است ز دل سنگینے | در پاکیزه بدین رنگینے
نخل قدے ورطب تازه لبت | خسته از سنگ خسیسان رطبت
بینی از گوش خسان در تو بتنگ | وارد ای خواجه ازین لبس بسنگ

فرخ آن روز که از مکمن راز
بارگی راند بجولان گه ناز

علم جاه بطحا افراخت
که را سکهٔ دولت نو ساخت

سرو بی سایه اش از قد بلند
بر سر تشنه لبان سایه فگند

ریگ از اکسیر قدومش زر شد
بطن وادی صدف گوهر شد

آفتاب سحر ایمان اوست
نیر چاشتگه احسان اوست

شرقش مکه و مغرب یثرب
پر ضیا شرق از و تا مغرب

کرد بر خوان نبوت یک شب
دعوت گرسنه چشمان عرب

قرص مه را پی یک مشت لئیم
بسر انگشت کرم کرد دو نیم

نیست زین هیچ عجب تر عجبی
که نسودند بآن قرص لبی

بر درخشنده براقی چون برق
شب دیگر زقدم جان تا فرق

اشهبی همچو شهاب آتش پای
نعل او چون مه گردون سای

گنبد خاک پس پشت افگن
رفت از آفاق برون گنبد زن

سدرهٔ تن بسر عرش کشید
خرقه را کند و بذوالعرش رسید

شد ازان نور بقا دیده فروز
آمد و خوانمهشش گرم هنوز

بود نور بصر شخص جهان
چون بصر از نظر خویش نهان

بیکی چشم زدن نور بصر
مه کند بر همه افلاک گذر

آزمون را بسوی چرخ بلند
چشم بگشاد همان لحظه ببند

بین که نور بصرت بی تگ و تاز
چون بگردون رود و آید باز

بقلم گر نه رسیدانگشتش
بود لوح و قلم اندر مشتش

بود روشن قلم صنع ازل
گر قلم نیست قلم زن چه خلل

از سواد خط اگر دیده ببست
بکمالش نرسد هیچ شکست

صورتش گرچه ز آدم زاده
معنیش اصل وجود افتاده

روشن ست این بر هر فرزانه
که ز هم زاد و رحمت و دانه

قبله بنده و آزاد وی ست
علت غائی ایجاد وی ست

از رخش نور ربائی همه را
وز درش کارکشائی همه را

طرفه نامش که بآن نام زدست
کرده نعلین ز سر فین بدست

آدم اینک شرف سر مدرا
تاج سر کرده بیادش مدرا

گل شهر دو جهانست بلے
هست شهری و گلی زو مثلے

گل که آمد عرق رخسارش
نیست جز شبنمے از گلزارش

بود پیش از رقم تازهٔ او
بی صریر قلم آوازهٔ او

لوح از آثار قلم هیچ نداشت
که بر خ حرف تمنایش نگاشت

عرش را پای نه بر کرسی بود
کز نَدومش بخبر پرسی بود

تا در آید بشتر گشته سوار
بود گردون شتران کرد قطار

بودش ایام به بنشسته
چار طاقی ز عناصر بسته

نورش از جبههٔ آدم بنمود
سر نهادند ملائک بسجود

نوح در مهلکهٔ طوفانی
پشت از و یافت بکشتی بانی

بوی لطفش به براهیم رسید
گلشن از آتش نمرود دمید

یوسفش بود بدرگاه کرم
بندهٔ قیمت او هفده درم

طلعتش آتش موسی افروخت
لبش احیاء مسیحا آموخت

رفت در قافلهٔ فاقه خوشی
صالح از قافلهاش ناقه کشی

رخت در زاویهٔ فقر نهاد
داد صد تخت سلیمان بر باد

درس خوان ادب او ادریس
خانه روب حرم او بلقیس

خانهٔ تیر بکش زانگشتش — بل کز انگشت تهی کن مشتش
چار دیوار عناصر که بماه — سر کشیدست ازین مرحله گاه
مهره مهره بکنش از سر هم — شو ازان مهره کش سلک عدم
آب را بر سر آتش بگمار — تا شود آگه از دود و بر آر
باد را خاک سیه ریز بصرق — خاک را کن ز نم طوفان غرق
نا عزد کن بزمین زلزلها — سازد ازان عالمیا سافلها
ماهی و گاو که دریا رویند — با همه بار نگهدار و بیند
کاور اذیج کن از خنجر بیم — پشت ماهی ببر از ارّه دو نیم
هرچه القصه بود رنگ نمای — همه از آئینهٔ هستی بزدای
تا بمشتاقی افزون زهمه — بنگرم روی تو بیرون زهمه
نور پاکی تو و عالم سایه — سایه با نور بود همسایه
حق همسائگیم دار نگاه — سایه وارم مفگن خوار براه
معنی نیک سرانجامی را — جام صورت بشکن جامی را
باشد از سائگیان دور شود — ظلمت سائگیش نور شود
آرد از رنگ به بیرنگی روی — یابد از گلشن بی رنگی بوی

تخم رود در زمین معدن کاشتن و خوشهٔ معصر رود و تو آخرت در آشتن

اولین زادهٔ قدرت قلم ست — که ز نوکش دو جهان یکسر قسم است
نه قلم بلکه یکے تازه نهال — رسته از روضهٔ اقلیم جمال
گوهر معنی خیر البشر ست — که مر آنرا شده تخم و ثمر ست
سلک هستی چو در آید بشمار — وی بود اول فکر آخر کار

تیر باران فگن از قوس قزح — از صفا باده ده از لاله قدح
پرده عصمت گل پیرهنان — حلهٔ رحمت خونین کفنان
خانه نخل ز تو چشمهٔ نوش — دانهٔ نخل ز تو شهد فروش
لب پر از خنده ز تو غنچه بباغ — داغ بر سینه ز تو لاله بداغ
غنچه تنگ دل باغ تو ایم — لاله سان سوخته داغ تو ایم
هر که بر دل ز تو داغش باشد — زانچه غیر تو فراغش باشد
هر چه غیر تو رقم کردهٔ تست — گرچه بر وردهٔ تو پردهٔ تست
چند بر طلعت خود پرده نهی — پرده بردار که بی پرده بهی
این تو ارقام قدیمی فرست — بر قمم جای قدم باز فرست
تازه رس قافلهٔ باز بسان — بقدمگاه کهن باز رسان
بانگ بر سلسلهٔ عالم زن — سلک این سلسله را برهم زن
عیش را ساق بجنبان از جای — سایه افگن پایه کرسی از جای
چیره کن بر شجر سدره چمن — صرصر بیخ کن از شاخ شکن
برخم رنگ فلک سنگ انداز — رخنه اش در خم نیرنگ انداز
تنگ او تیرگی است و تنگی — به زر نگینی او بی رنگی
رنج و راحت که چنین پی به پی ست — اثر رنگ بیاسای وی ست
هست رنگ همه زین رنگ رزی — دست نیلی شده ز انگشت گزی
صد و صد را بفگن طشت ز بام — تا بر آرند بر سوائی نام
پرده پرده نشینان ندرند — وز سر پرده دری در گذرند
گر سبکبوز ا بکشائی — گوهر عقد ثریا بکشائی
زهره را چنگ طرب زن بزمین — چند باشد بفلک بزم نشین

سوی دانه زطمع کام نهاد | دانه اش در دهن دام نهاد
گرد عصیانش بر حصاره نشست | پشت عهدش زعصا خرد شکست
زلّتش پرده ظلمت افراشت | توبه اش بانگ ظلمنا برداشت
تابش مشعله تاب علیه | ریخت انوار هدی بَینَ یَدَیه
ماکه در ظلمت بر مشعله ایم | طالب نوری ازان مشعله ایم
خیز جامی که مناجات کنیم | روی در قبله حاجات کنیم
بو کزان مشعله نوری برسد | جان زنورش بسروری برسد

دست تضرع بمناجات برآوردن و در حلقه اجابت کعبه حاجات استوار کردن

ای حیات دل هر زنده دلے | سرخ روئی ده هر جا نجلے
جاشنی بخش شکر گفتاران | کارشیرین کن شیرین کاران
برفروزنده فیروزه رواق | شمه زرکش زنگاری طاق
تاج برسنه زرّین تاجان | عقده بند کمر محتاجان
جرم بخشنده بخشاینده | در بروی همه بگشاینده
ابر سیرابی تفتیده لبان | خوان خرّم سندی روزی طلبان
گنج جان سنج بویرانه جسم | حارس گنج بصد گونه طلسم
دیر پروای بخود بسته دلان | زود پیوند دل از خود گسلان
قفل حکمت نه گنجینه دل | زنگ ظلمت برآئینه دل
مرهم داغ جگر سوختگان | شادی جان غم اندوختگان
نقدکان از کمر کوه کشاے | صبح عیش از شب اندوه نماے
مونس خلوت تنها شدگان | قبله وحدت یکتا شدگان

بحر جودش که فلک فلک آمد | بانگ موجش لمن الملک آمد
گوش ما هیش چو این حرف شنید | جز خموشی ز سخن چاره ندید
از زبان گرچه تهی داشت دهان | صد الوا حدش آمد بزبان
واحدست او وز ماهی تا ماه | همه بر وحدت اویند گواه
نیست در رشتهٔ وحدت خم و پیچ | همه او آمد و باقی همه هیچ
هست در دائرهٔ لیل و نهار | بابی از رحمت او فصل بهار
باغ پر زیب ز صنعت وریش | آب آئینه ز روشن گریش
باد از و غالیه سائی اندوز | مرغ از و نغمه نوائی آموز
بست جیب سمن از غنچه گره | یافت گرد چمن از سبزه زره
زوست محروس بفانوس سپهر | از دم حادثه شمع مه و مهر
بادلے اجنحه مرغان فصیح | داده دانه پئے قوت از تسبیح
دست صنعش گل آدم چو سرشت | بخلیفت گریش نام نوشت
تاج تکریم نهاد از کرمش | داد از علم آدم علمش
بر سر مسند تعلیم نشست | طاغیان را دهن از طعن ببست
همه را کرد ترشح ز انا | ر شح سبحانک لا علم لنا
ساخت محراب ملایک رویش | سجده بر دند یکایک سویش
بجز آن آتشی دیو نژاد | که بمسجودی او سر ننهاد
کور دل بود بمیل انا خیر | دیده نکشود بحیرت غیر
چون نه گردن نهی آمد فن او | لعن شد طوق نه گردن او
پشت در کینه وری محکم کرد | روی در وسوسهٔ آدم کرد
دانه را در نظرش تزیین داد | ره بدام خطرش تلقین داد

می نهد شکر نعمت بدهان — میکند شکرگزاری بزبان
کی شود در خرد خرده شناس — منتهی سلسلهٔ شکر و سپاس
هر که جانیش بود در بدنے — گر شود هر بن مویش دهنی
باشد از هر دهنی گشته زبان — هر سر موی بصد نطق و بیان
ابد الدهر سخن ساز کنند — پرده از زنو و کهن باز کنند
نتوانند که آرند بجاے — شکر موئی ز کرمهای خداے
شکر فیضش چو ثنای دگرست — باعث شکر و ثنای دگرست
آن بتاریخ قدم از همه پیش — وان بتوقیع کرم از همه پیش
آنکه بے لوح و قلم کرد رقم — بر سر لوح عدم حرف قدم
چشمهٔ قاف قلم تا نگشاد — موج فیض از دل دریا نگشاد
نه فلک با همه اختر که دروست — نه صدف با همه گوهر که دروست
همه زان جنبش جود افتادست — که بصحرای وجود افتادست
نیلگون چرخ به پشت نخمش — یک حباب بست ز نیل کرمش
رنگ نیلی حبا بست دلیل — که پدید آمده از بحر نیل
زانچه در کارگه بوقلمون — از شگاف قلم آورد برون
طرفه نونیست نگون چرخ برین — نقطهٔ حلقهٔ آن گوی زمین
هر که بی برده باین خوش رقمیست — عارف نکتهٔ نون والقلم است
مرورا هش که رود پی زده گم — رخش او راست فلک کاسهٔ سم
چشم بکشا بنگر شاهد حال — میخ انجم زده و نعل هلال
تا درین طبع فرینده سرای — نهد زلزلهٔ حادثه پای
بهر سر کوبش از سنگ جبال — کرده دامان زمین مالامال

سینش از کنگرهٔ طارم عرش — قیر گون سایه بکافوری فرش
یعنی از چرخ چو خور تیغ ستیز — بر تو تیر است درین سایه گریز
بر تو مفتوح ز هر حلقهٔ سیم — روزن رحمتی از باغ نعیم
هر الف جان عده را خاری — بلکه در چشم و دلش مسماری
کم شده نطق زبانی بنظام — لامش تا ز لالش نرسیدست بکام
هاش بنگر که دران کرده بجد — روان در گلوی تو دو چشمه است ز شهد
بهره ور شد دل مجروح ز ریش — ریش را یافت همین مرهم خویش
جاش حاشا که بود کاه شمار — بخر از عدّ جان نکته گذار
بروی نون وی آن قبلهٔ راز — که کند دل ز دو سے آغاز نماز
یش عشریست ز آیات کمال — عشرهٔ کامله اش نعت جمال
رکاتش زوفور برکات — آثار داده جنبش بدل آب حیات
کنائش بسکون راه نمای — روح را در کنف فضل خدای
طهایش چو فروزنده نجوم — بشیاطین قوی الوهم رجوم
شکل تشدید کزو شانه نماست — فارق معنی شدت ز رجاست
جامی این شاهد پاکیزه غیب — که دهد نکهت پاکیش ز جیب
شیوه جلوه نمائی ز تو یافت — صورت چهره کشائی ز تو یافت
کردی از جمله تاج افرازش — عقد توحید حمائل سازش
نیست در گوش دل اهل نظر — هیچ زیور به ازین عقد گهر

در شرح اصل این شجره مبارکه توحید و توشیح صدر این مخده بر شاخ تحمید

انما الله اله واحد — فهو المنعم وهو الحامد

تاجور ساختن این شاهد غیبی ببی عیبی مباهی
بتاج بسملہ کہ مرصع است بجواہر اسماء و صفات الٰہی

ابتدی بسم اللہ الرحمن — الرحیم المتوالی الاحسان
مے کنم از نم این آب حیات — زندگی بخش دل اہل نجات
تر زبان خامۂ مشک افشان را — تا معطر کند این عنوان را
نافۂ آہوے تاتار ست این — نفحۂ طبلۂ عطار ست این
خوش نفس غنچۂ باغ قدم ست — تازہ رس میوۂ شاخ کرم ست
بر رخ عقل دریب کشاد — لوح بر نامۂ لاریب نہاد
نقش بر لوح کہ آن حرف وفاست — طالبان را در فردوس نماست
خرم آن کس کہ ازین در چو بیافت — بوی فردوس بفردوس شتافت
نیست فردوس جز اسرار شگرف — کہ در و درج بود حرف بحرف
نہ توانی کہ زنی از بے دم + — تا نہ بندی لب از آغاز بہم
یعنی ای کردہ باین نام پسند — لبت از ہر چہ جزین نام ببند

آمیختهٔ لعب کودکانرا لائق و طبع دیوانگانرا موافق نه بالغ نظران را بآن کارے و نه کامل خردانرا ازان اعتبارے چون محالات مستان همه بیهوده و چون خیالات تنگ دستان بغرض آلوده و باین همه امید میدارم که پردگیان نشیمن معنی را پیرایهٔ جمال گردد و جلوه نمایان انجمن دعوے را سرمایهٔ کمال **مثنوی**

جامی که قوی شکسته حالست	وز دست زمانه پائمال است
چون فال زنان ناخردمند	گرد آورد دست مهرهٔ چند
باشد نظرِ خجسته فالے	افتد بچنان شکسته حالی
یارب به مُسبّحان افلاک	صادق نفسانِ عالم پاک
این سُبحه که جمله تاب و پیچ است	هر چند که در حساب هیچ است
با اهل صفاش روبره دار	وز دست معاندان نگه دار
والسلام علی محمّد و آله	سلام حبیب تایرِ محب واله

بسم الله الرحمن الرحیم

دیباچهٔ کتاب سُبحة الابرار

المنّة لله که بخون گر جفتم	یکچند چو غنچه عاقبت شگفتم
از بخش بمکش چو خ لبی آشفتم	کز گوهر راز سُبحه داری سفتم

سبحان الله این چه گوهر است که در بیسان احسان از رشحات سحاب فضل در صدف صدق گرد آمده واز دستیاری غواص فکرت از قعر بحر حکمت بساحل نطق افتاده ناطقه هریک را بمثقب تامل سفته وبالماس تعمق بخور آن در رفته انگاه بسر رشتهٔ مناسبت وعلاقه ملائمت با یکدگر بهمت الیتام وصورت انتظام داده الحق سُبحه آمده است که اگر سبحان مجامع قدس دست بدستش گردانند رواست واگر مقدسان مجالس انس بانگشتش فرا هم نمایند بآن سزا است حضر الله چه میگویم صدف پارهٔ چند بمیقدار است بر هم ریخته وخزف ریزهٔ چند بی اعتبار با یکدگر

به عون صناع مکین و مکان فضل و خلاق یکین زمان

سبحه تقدس سمت که اگر مسبحان مجالس قدس و مقدسان محافل انس دست بدست بگردانند سزاوار لاکلامی سرودند

۱۸۸۲ء

سبحة الابرار جامی

منثور

این گوهرهای معارف عجوبه اصداف فطرت آشنای محق طلبی ملا عبدالرحمن جامی قدس سره از قعر بحر حکمت بساحل نطق افتاده

در مطبع نامی منشی نولکشور بزیور طبع متحلی و بهاگردید

اطلاع - اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہی جسکی فہرست مطول ہر ایک شائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہی جسکے معاینہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہین قیمت بھی ارزان ہی اس کتاب کے نمونہ بیچ کے تین صفحہ جو سادے ہین انمین بعض کتب اخلاق و تصوف فارسی و اردو کی درج کرتے ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہی اُس فن کی اور بھی کتب موجودۂ کارخانہ سے قدر دانون کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو-

کتب اخلاق و تصوف فارسی

گلستان مجتبائی خورد - از حضرت مصلح الدین سعدی شیرازی -

ایضاً - متوسط قلمی -

ایضاً - مع فرہنگ و تمثیل رنگین -

ایضاً - چوب قلم جلی -

گلستان مترجم - ترجمہ اردو لفظ بلفظ -

شرح گلستان - نادر شرح از ملا محمد اکرم ملتانی -

ایضاً - مسمّٰی بہ ریاض رضوان شرح از مولوی ریاض علی صاحب -

ایضاً - مسمّٰی بہ خیابان شارح حضرت مولانا سراج الدین علی خان آرزو -

تضمین گلستان سعدی - مصنفۂ منشی ہرگوپال تفتہ -

گلستان حکیم قاآنی - بجواب گلستان حضرت سعدی اُسی طرز روش کی مصنفۂ حکیم قاآنی المعروف بہ میرزا حبیب صاحب شیرازی -

بہارستان جامی - بجواب گلستان ایضاً از ملا عبدالرحمٰن جامی -

خارستان مجتبائی - کمیاب کتاب نظم و نثر مین ہم پہلوے گلستان ہی سولہ باب مین مصنفۂ ملا مجدالدین خوافی -

اسرار الاولیا - اسمین بائیس فصل ہین اور ہر فصل مین اتحاد اقسام رموزات اہل اللہ کا ذکر ہی از حضرت شیخ فریدالدین شکر گنج -

اخلاق محمدی - فضائل علوم وغیرہ کا ذکر ہی چالیس باب ہین مصنفۂ جناب مولوی محمد علی صاحب یزدی -

مصباح الہدایت - ترجمۂ عوارف مشتمل بر ذکر مبانی و اصول طریقت اہل تصوف مترجمۂ حضرت محمود الکاشانی -

مصباح التہذیب - باسم تاریخی حکایات نصائح مصنفۂ شیخ کمال الدین -

مطالب رشیدی - رموزات فقر و تصوف از شاہ تراب علی کاکوروی -

Maulana Azad Library, Aligarh Muslim University

به عون صناع مکین و مکان فضل و خلاق دین و زمان

سبحه تقدیس سرشت که اگر سبحان مجالس قدس و مقدسان محافل انس دست بدست بگردانند سزاوار لاکطای سبحونی

سنبلستان الابرار

این گوی همایی است عرصه اطلس فکرت آشنای حق طلبی ملا عبدالرحمن جامی قدس سره از قعر بحر حکمت ساحل نطق افتاده

در مطبع نامی منشی نولکشور برقی مطبع متدان جهان گردید

Subḥat al-abrār.

'Abd al-Raḥmān ibn Aḥmad

called Jāmī

1883.

Indian Institute, Oxford.
The Lucknow Sparks Library.
Presented
by
Munshi Newul Kishore.
49 c 131